

Historia Okręgu Dolnośląskiego Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych 1946–2002

Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej

Jan Gontarz, Witold Godycki
Tadeusz Sulima, Halina Bartyńska-Korczak

**Historia
Okręgu Dolnośląskiego
Polskiego Związku Byłych Więźniów
Politycznych Hitlerowskich Więzień
i Obozów Koncentracyjnych
1946–2002**

Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej
Wrocław 2003

Zespół Redakcyjny
Tadeusz Sullma, Jan Gontarz, Witold Godycki

*Wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszego opracowania
serdeczne podziękowanie składa
Zespół Redakcyjny*

Opracowanie redakcyjne

Alicja Kordas

Korekta

Maria Izbicka

© Copyright by Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień
i Obozów Koncentracyjnych – Koło Wrocław i Zespół Redakcyjny, Wrocław 2002

ISBN 83-7085-676-4

OFICyna WYDAWNICZA POLITECHNIKI WROCLAWSKIEJ
Wybrzeże Wyspiańskiego 27, 50-370 Wrocław

Drukarnia Oficyny Wydawniczej Politechniki Wrocławskiej. Zam. nr 915/2002.

ERRATA

do książki *Historia Okręgu Dolnośląskiego Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych
Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych 1946-2002*

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
18	8	Jerzy Derkacz	Zbigniew Derkacz
18	15	Zenon Lis Budowlany	Zenon Lis Mechaniczny
68	37	Popów	Pęczniew, pow. Turek, woj. poznańskie
80	32	Auschwitz 78057	Auschwitz 78051
96	2	Przeżano	Prużana, woj. poleskie
103	8	Wola Olszańska	Wola Obszańska, gmina Obsza, pow. Biłgoraj
128	19	Halina Maria Jaroń, z d. Bajtała	Halina Maria Jaroń, z d. Bajtała
129	6	Zmarła w 2002 r.	Zmarła 5 czerwca 2001 r.
132	4	02.06.1957 r.	02.06.1951 r.

Spis rzeczy

Słowo wstępne.....	5
1. Krótka historia więzień i obozów koncentracyjnych.....	7
1.1. Dzieci Zamojszczyzny	12
1.2. Obozy „Polenlager”	15
2. Dzieje Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych – Okręg Dolnośląski	17
2.1. Okres 1945–1949	17
2.2. Okres 1949–1989	24
2.3. Okres 1989–2002	35
2.3.1. Koło Związku Legnica.....	44
2.3.2. Koło Związku Zielona Góra	47
2.3.3. Koło Związku Jelenia Góra	49
2.3.4. Koło Związku Zgorzelec.....	50
2.3.5. Działalność socjalno-bytowa i samopomocowa	51
Załącznik.....	53
Golgota.....	53
My i Ziemie Odzyskane.....	54
Międzynarodowy Tydzień Solidarności b. Więźniów Politycznych..	55
Program ideowy Sekcji Młodzieżowej P.Z.B.W.P.....	57
Stach.....	59
3. Schemat organizacyjny i zakres działalności Związku.....	63
4. Byli więźniowie polityczni hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych – Okręg Dolnośląski	65
5. Noty biograficzne	114
6. Zdjęcia okolicznościowe.....	162

Powstanie tego opracowania byłoby niemożliwe bez ogromnego, bezinteresownego zainteresowania wielu członków naszego Związku.

Szczególne podziękowania należą się kol. kol. Zygmuntovi Januszowi Jarosławskiemu, Jerzemu Klukowi, Zbigniewowi Mazurkowi, Józefowi Andrzejowi Ochlewskiemu i Kazimierzowi Wiśnickiemu za udostępnienie zachowanych pamiątek i wspomnień, umożliwiających opracowanie historii Związku w latach 1946–1949.

Zespół Redakcyjny

Słowo wstępne

Niniejsza publikacja jest realizacją zamysłu, który od dawna nurtował byłych więźniów obozów koncentracyjnych, którzy przeżyli niewyobrażalne wprost barbarzyństwo, jakie „ludzie” zgotowali ludziom. Druga wojna światowa pokazała, do jakich okrucieństw jest zdolna istota ludzka wychowana w pogardzie do wszystkiego co szczytne i humanitarne, a uznająca jedynie przemoc fizyczną, jako środek regulujący życie społeczeństw i zmuszający do bezwzględności posłuszeństwa tak zwane masy.

Z istotami tego typu najczęściej spotykali się więźniowie obozów koncentracyjnych, wśród których byli zarówno więźniowie polityczni, jak i różni ludzie przypadkowo aresztowani, a zdarzali się też nieliczni osobnicy całkowicie zdeprawowani. Tych właśnie „ludzi” najłatwiej było użyć władzom obozowym przeciw ogółowi więźniów. I tutaj właśnie należy się zastanowić, kogo należy obciążyć większą winą za wszystkie okropności życia obozowego – czy tych prymitywnych, sadystycznie znęcających się nad innymi współwięźniami, czy też tych „nadludzi”, sterujących tymi, których kupili za przysłowiową łyżkę stawy i przekazali im pozorną władzę nad życiem i śmiercią więzionych.

Nie mijamy się chyba z prawdą, mówiąc, że tym, którzy na własnej skórze odczuli swą niemoc wobec brutalnej przemocy fizycznej, wszelkie jej objawy są nie do przyjęcia i nawet odruchowo na nią reagują.

Niestety, w okresie powojennym na całym świecie na porządku dziennym jest stosowanie przemocy fizycznej, bardziej wyrafinowanej, bo dysponującej nowoczesnymi środkami i działającej często pod „płaszczkiem prawa”.

Skutki obozowej przemocy fizycznej są na ogół społeczeństwu znane, między innymi z opisów, makabrycznych zdjęć filmowych, z eksponatów muzealnych.

nych. To właśnie my – byli więźniowie polityczni – powinniśmy swoje doświadczenia życiowe wykorzystywać jako argumenty przeciwko stosowaniu przemocy fizycznej, która – jak wiemy – może łamać tylko jednostki słabe, a umacniać silne.

Opracowanie historii działalności naszego Związku od momentu jego powstania zawdzięczamy inicjatywie byłego więźnia **Jana Gontarza** i dużego zaangażowania Zespołu Redakcyjnego.

*Prezes Koła Wrocław
Telesfor Kałużny*

*Prezes Zarządu Okręgu Dolnośląskiego
Antonina Grzybek*

1. Krótka historia hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych

Hitler, po dojściu do władzy, dekretem „O bezpieczeństwie Rzeszy” w roku 1933 usankcjonował tworzenie obozów koncentracyjnych, jako miejsc odosobnienia przeciwników politycznych i przestępców. W pierwszym okresie II wojny światowej rozrosły się one na terenach okupowanych do potężnych rozmiarów, nie tylko jako ośrodki izolacji, lecz również jako miejsca pracy niewolniczej i masowej zagłady więźniów, mordowanych w komorach gazowych, głodem, zastrzykami fenolu lub benzyny w serce, biciem i morderczą pracą oraz rozstrzeliwanych przy ścianach śmierci. Ogromną liczbę pomordowanych i zmarłych więźniów palono w piecach krematoryjnych i na stosach ciałopalnych.

Obozy koncentracyjne (Konzentrationslager – KL) powstawały na terenie Niemiec już od 1933 roku: KL Dachau (1933), KL Oranienburg (1933), KL Sachsenhausen (1936), KL Buchenwald (1937), KL Mauthausen – Austria (1938), KL Ravensbrück (1939), KL Neuengamme (1940), KL Bergen-Belsen (1943), KL Dora-Mittelbau (1943).

Na terenie okupowanej Polski pierwszy obóz koncentracyjny – KL Stutthof – założono już 2 września 1939 roku w Sztutowie na Pomorzu Gdańskim; istniał do 9 maja 1945 r. Następnie powstały: KL Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (pierwszy transport 700 więźniów z Tamowa przybył 14 czerwca 1940 r.), istniał do stycznia 1945 r., Bełżec (1941–1943), Chełmno nad Nerem (1941–1944), Gross-Rosen (1940–1945), Łódź – dla dzieci (1943–1945), Majdanek w Lublinie (1941–1944), Płaszów (1942–1945), Potulice – dla dzieci (1943–1945), Sobibór (1942–1943), Żabikowo (1943–1945).

Obozy koncentracyjne tworzone w wielu krajach okupowanej Europy, m.in. we Francji – KL Natzweiler-Struthof (1940), w Holandii – KL s-Hertogenbosch (1943), w Łotwie – KL Ryga-Kaiserwald (1943).

W obozach koncentracyjnych i innych ośrodkach zagłady z 8 mln 902 tys. więźniów wymordowano 7 mln 230 tys., czyli 81%. W obozach zlokalizowa-

nych na terenie Polski z 7 mln 33 tys. wymordowano 6 mln 425 tys. więźniów, to znaczy 88%.

Specjalną grupę stanowili więźniowie uwięzieni na mocy dekretu z 7 grudnia 1941 roku „NN” (*Nacht und Nebel*), obejmujący głównie obywateli Francji, Belgii, Luksemburga, Holandii i Norwegii, którzy pozbawieni byli jakichkolwiek kontaktów na zewnątrz, a często i wewnątrz obozu. Po prostu mieli zniknąć jak w „nocy i mgle”. W stosunku do wielu więźniów innych narodowości stosowano również tzw. „Postsperrę”, to znaczy całkowity zakaz jakichkolwiek kontaktów na zewnątrz obozu.

Obozy koncentracyjne były przeznaczone do:

- izolacji przeciwników politycznych i groźnych przestępców,
- stworzenia warunków uniemożliwiających przeżycie,
- wykorzystywania więźniów skazanych na śmierć jako taniej siły roboczej,
- prowadzenia doświadczeń pseudomedycznych na wybranych więźniach.

Znamienne były powitalne przemówienia komendanta obozu koncentracyjnego Auschwitz do przybywających więźniów: *Przyjechaliście tutaj nie do sanatorium, lecz do obozu koncentracyjnego, w którym więzień żyje przeciętnie 3 miesiące. Żydzi i księża krócej. Nie jesteście ludźmi, jesteście numerami. Jeżeli komuś uda się przeżyć obóz, niech nie sądzi, że po wojnie zostanie zwolniony. Stąd możecie wyjść tylko przez komin krematorium.*

Obóz Auschwitz-
-Birkenau.
Wnętrze baraku.
Stan w roku 1981

Podstawowym warunkiem przeżycia, oprócz żelaznej kondycji fizycznej i dużej dozy szczęścia, była odporność psychiczna więźnia. O odporności psychicznej decydowały często przyczyny osadzenia w obozie. Ci, których aresztowano z przyczyn ideowych – za walkę z okupantem – wiedzieli, że ponoszą

skutki swojej działalności przeciwko wrogowi. Znajdujący się tam natomiast „przypadkowo” – np. z łapanki, zakładnicy – łatwiej się załamywali.

Po wyzwoleniu do kraju wróciło około 600 tys. więźniów obozów koncentracyjnych obywateli polskich. Olbrzymia ich większość była niezdolna do pracy, w stanie krańcowego wycieńczenia. Nękały ich gruźlica, choroby układu pokarmowego, krążenia, serca, układu kostnego, a nade wszystko syndrom poobozowy, przejawiający się lękami nocnymi i w wielu sytuacjach życiowych. Ten stan utrzymuje się często do końca życia byłych więźniów. Śmiertelność wśród nich znacznie przekraczała średnią krajową.

Obecnie żyje w Polsce około 22 tys. byłych więźniów. Większość z nich to ludzie w wieku powyżej 80 lat. Nieznaczną liczbę stanowią ludzie młodszy, którzy – aresztowani razem z rodzicami – w obozie znaleźli się, mając kilka lat, a nawet miesiący, oraz urodzeni w obozie.

Na szczególną uwagę zasługuje obóz koncentracyjny znajdujący się na terenie naszego województwa – KL Gross-Rosen w Rogoźnicy koło Strzegomia. Założono go w sierpniu 1940 r., jako filię KL Sachsenhausen, a w maju 1941 r. usamodzielniono. Mordercza 12-godzinna praca w kamieniołomach, głodowe racje żywnościowe, brak opieki lekarskiej, nieustanne maltretowanie i terroryzowanie więźniów przez esesmanów i funkcyjnych więźniów dziesiątkowały ludzi. Tu między innymi zginęli: Jan Maria Roztworowski „cichociemny”, 17 polskich księży katolickich, a wśród nich bp łucki ks. Zygmunt Chmielnicki, michalita bł. ks. Władysław Bładziński, księży lazaryści Ludwik Muzalewski i Leon Więckiewicz. Często przywożono tutaj więźniów, których bez ewidencjonowania natychmiast uśmiercano zastrzykiem fenolu w serce (tak zginęli komendant hm. Florian Marciniak i 22 harcerzy Szarych Szeregów) lub rozstrzeliwano przy ścianie śmierci (tak zamordowano między innymi 18 „cichociemnych” – spadochroniarzy angielskich i około 3 tys. jeńców – komunistów z armii sowieckiej).

KL Gross-Rosen był jednym z najcięższych obozów koncentracyjnych; znacząco rozbudowano go w roku 1944. Obok centrali powstało ponad 100 podobozów, filii, komand na terenie Niemiec, Polski i Czech, między innymi we Wrocławiu, Jelczu, Brzegu Dolnym, Kamiennej Górze. W niektórych podobozach zlokalizowanych w Górach Sowich nie przeżył ani jeden więzień. Ogółem w obozie i jego filiach więziono około 125 tys. ludzi (w tym 26 tys. kobiet) dziewiętnastu narodowości, głównie Polaków, Rosjan, Żydów i Francuzów. Nie przeżyło obozu Gross-Rosen około 40 tys. więźniów. Z więzionych tam ponad 45 tys. Polaków do kraju powróciło niespełna 4,5 tys.

Z dawnych zabudowań obozowych przetrwały do dzisiaj tylko brama główna z barakami przybramowymi, ściana śmierci, fragmenty ogrodzenia,

tymczasowy piec krematoryjny, fundamenty baraków więźniarskich, budynek kasyna SS. Opieką nad terenem obozu i jego filii oraz odtwarzaniem, całkowicie zniszczonej przez Niemców, dokumentacji obozowej zajmuje się powołane w 1983 roku Państwowe Muzeum Gross-Rosen.

Więźniami obozów koncentracyjnych byli przede wszystkim przeciwnicy polityczni hitlerowskich Niemiec, ale również ludzie z dyskryminowanych przez hitlerowców narodów, jak Żydzi czy Romowie, a także represjonowani – za zabicie Niemca, nieoddanie kontyngentu, ukrywanie Żydów, ukrywanie lub pomoc partyzantom, uciekinierom z obozów jenieckich, skoczkom spadochronowym albo za inne przewinienia przeciwko III Rzeszy oraz przypadkowo schwytani w łapankach ulicznych jako zakładnicy.

Do eksterminacji dochodziło też w niektórych hitlerowskich więzieniach na terenie okupowanej Polski. Należały do nich między innymi: Fort VII w Poznaniu, Pawiak w Warszawie, Fort VII w Toruniu, Zamek w Lublinie, Rotunda w Zamościu, Palace w Zakopanem, Montelupich w Krakowie i Radogoszczy. Tysiące Polaków cierpiało w większych lub mniejszych więzieniach powiatowych czy wojewódzkich, głównie gestapo.

Więźniowie polityczni, zanim zostali umieszczeni w obozie koncentracyjnym, byli okrutnie torturowani podczas śledztwa w więzieniach policji politycznej (Geheime Staatspolizei – gestapo) lub kryminalnej (Kriminalpolizei – kripo lub Schutzpolizei – schupo).

Pasiak obozowy

Do obozu koncentracyjnego Gross-Rosen bardzo dużo więźniów przywożono z okręgu Radomsko-Kieleckiego. Zmaltretowani torturami, w stanie krańcowego wyczerpania, trafiali do piekła na ziemi, jakim były obozy koncentracyjne.

Każdy więzień był tylko numerem, który nosił na pasiaku, naniesionym na płóciennym pasku, przyszytym na wysokości lewej piersi i na zewnętrznym szwie prawej nogawki. Dodatkowo oznaczony był trójkątem określonego koloru i literą określającą narodowość więźnia (P – Polak). Kolor trójkąta określał kategorię więźnia: czerwony – więzień polityczny, zielony – przestępca kryminalny, czarny – aspołeczny (najczęściej Romowie, prostytutki), fioletowy – badacze Pisma Świętego (duchowni katolicy – trójkąt czerwony), różowy – homoseksualiści. Odzież stanowiły

drelichy z pionowymi pasami niebiesko-szarymi. Zimowe pasiaki, tzw. płaszcz, różniły się od letnich grubością materiału, nie miały warstwy ocieplającej.

Więźniowie otrzymywali posiłki trzy razy dziennie. Na śniadanie dawano ½ litra czarnej zbożowej kawy lub herbaty z ziół, na obiad – ¾ litra zupy, najczęściej z brukwi z dodatkami, o wartości odżywczej około 400 kalorii, a na kolację – 300 g chleba z 25 g kiełbasy albo 25 g margaryny lub łyżką stołową marmolady, czasami sera, o wartości odżywczej do 1000 kalorii. Więzień praktycznie otrzymywał mniej żywności, rozdający ją bowiem więźniowie funkcyjni okradali go, dbając przede wszystkim o siebie i o swoich kolegów.

Więźniowie podlegali podwójnej władzy. Pierwszą stanowiła obsada wojskowa – gestapo, drugą – więźniowie funkcyjni, głównie wyłonieni spośród grupy najczęściej przestępczej.

Na czele obozu stał komendant obozu, odpowiedzialny za całokształt spraw związanych z obozem. Jego zastępca – najwyższa władza w obozie – odpowiadał za stan liczbowy, porządek, opiniował i proponował kary, był obecny przy egzekucjach. Do pomocy miał podoficerów raportowych (Rapportführer) i nadzorców blokowych (Blockrapportführer). Poza tym działały oddziały zatrudnienia (Arbeitsatz) i administracyjny (Verwaltung). Załogę obozu w pierwszym okresie stanowiły oddziały SS. Działający na terenie obozu oddział polityczny gestapo, decydujący o losie więźniów, był niezależny od komendanta obozu.

Drugą władzą byli więźniowie funkcyjni – kapo i Vorarbeiter (przodownik), nadzorujący pracę więźniów, oraz blokowi i sztabowi, zarządzający pomieszczeniami blokowymi. Stanowili oni największe zagrożenie dla życia więźnia. Chcąc wykazać się przydatnością do pełnienia przydzielonych funkcji i mając nieograniczoną władzę (pan życia i śmierci), mogli bezkarnie karać, a nawet uśmiercać więźnia za najmniejsze nawet „przewinienie”.

Życie obozowe w takich warunkach można określić tylko jako piekło na ziemi.

Przy okazji warto przypomnieć, że koncentracyjne obozy zagłady zostały powołane zarządzeniem Heinricha Himmlera, Reichsführera SS i dowódcy policji III Rzeszy, organizacje hitlerowskie odpowiadają natomiast za zorganizowanie 12 tysięcy różnego rodzaju obozów, w których przebywało 18 milionów więźniów z 30 krajów świata. W wyniku wyniszczających warunków bytowania i masowej zagłady zginęło w obozach 11 milionów osób. Szczególnie dotkliwe straty poniósł naród polski – z więzionych w obozach hitlerowskich około 5 milionów obywateli polskich zginęło około 3,5 miliona osób.

Przytoczenie powyższych informacji ma tylko jeden powód – tych okrucieństw nigdy nie zapomnimy!

1.1. Dzieci Zamojszczyzny

Zamojszczyzna jako pierwsza miała ulec całkowitemu zgermanizowaniu. Himmler, zwiedzając Zamość 20 lipca 1941 r., zatwierdził plan operacyjny, opracowany przez dowódcę SS i policji niemieckiej Globocnika na Okręg Lubelski. Plan zakładał całkowite wysiedlenie ludności z Zamojszczyzny. W listopadzie 1942 r. przystąpiono do akcji wysiedleńczej. Rozpoczęto od Skierbieszowa, wysiedlając do sierpnia 1943 r. ludność z 3000 wsi, liczącą 110 000 osób, w tym 30 000 dzieci. W przejściowym obozie koncentracyjnym w Zamościu odbierano dzieci od rodziców, po uprzednim badaniu pod względem rasowym i intelektualnym. 4500 dzieci wywiezionych z Zamościa nie udało się odnaleźć. Akcja ta rodziła opór, okrutnie tłumiony przez okupanta. We wsiach Sochy i Szarajówka spędzono 58 osób – kobiety i dzieci – do drewnianych budynków, które obłożono słomą i podpalono. Wszystkie zginęły w płomieniach. Osoby odporne władzy, kaleki i chore rozstrzeliwano na miejscu. Odłączone w Zamościu od rodziców dzieci wywożono do Niemiec, Łodzi oraz innych miejscowości w Polsce. Przewożone dzieci, często nieubrane, bose i wygłodzone, umierały w towarowych wagonach. Przekupni Niemcy sprzedawali też dzieci na stacjach kolejowych.

Pamięć o tych tragicznych wydarzeniach przetrwała. Cytujemy trzy relacje z książki Józefa Wnuka pt. *Losy dzieci polskich w okresie okupacji hitlerowskiej* (Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1980):

Janiny Suchodolskiej (ur. 1912 r.):

W lutym 1943 r. w czasie nasilenia dużych mrozów, z Zamościa wywieziono koleją do Pilawy około 500 dzieci. Na miejscu stwierdzono, że wszystkie umarły w drodze. Pociąg z umarłymi dziećmi skierowano do Sobiboru, celem spalania zwłok. W dniu 13 stycznia 1943 r. Delegatura Armii Krajowej, podała komunikat o transportach dzieci z Zamojszczyzny, kierowanych w stronę Warszawy. Wiadomość rozeszła się wśród ludności błyskawicznie.

Marii Fandri, uczestniczki ratowania dzieci:

Udałam się do Stoczka, do którego przyszedł transport dzieci z Zamojszczyzny, liczący około 900 osób, w tym około 80% dzieci od sześciu miesięcy do 12 lat. Większość z nich była chora na różne zakaźne choroby, jak jaglica, świerzb, tyfus, szkarlatyna. Dzieci te ubrane w szmaty leżały na słomie wygłodzone, z wyraźnym zanikiem mięśni. Na głos niemieckiej mowy chowały się jedno za drugie.

Tomasza Szmita (ur. 1912 r.), pracownika kolei w Lublinie:

Od czerwca 1943 r. przechodziły duże transporty z ludźmi z zamojszczyzny w wagonach towarowych, bez możliwości wyjścia. Wagony wypełnione były

dorośli i dziećmi. Widziałem wagony wypełnione tylko dziećmi. Widziałem też jak Niemiec wyrzucił na tory zmarłą dziewczynkę w wieku pięciu lat. Był też transport samych dzieci, które były sprzedawane.

Informacja z **Tygodnika Zamojskiego** nr 52 (1980) s. 5–6:

Dzieci z Zamościa zaczęto wywozić w kierunku Lublina z końcem grudnia i początkiem stycznia 1943 r., przy dużym mrozie w wagonach towarowych, bez odzienia i żywności. Za pośrednictwem kolejarzy wieść rozeszła się błyskawicznie o dzieciach Zamojszczyzny. Wagony z dziećmi tego transportu zidentyfikowano w Warszawie Wschodniej i Garwolinie.

Jan Gontarz wspomina natomiast:

Tragiczny los ludności ze znanego mi obszaru pozwolę sobie szczegółowiej przedstawić na podstawie przeżyć moich i mojego brata Henryka. Gmina Aleksandrów w powiecie Biłgorajskim, licząca 3000 mieszkańców, położona w lasach Puszczy Solskiej, od 1940 do 1943 r. była 5-krotnie pacyfikowana przez Niemców. Był to rejon zaciętych walk partyzanckich BCh i AK. W czasie walk obronnych z pacyfikantami niemieckimi poległo 444 mieszkańców Aleksandrowa. Napady odbywały się zawsze o świcie, zmuszano mieszkańców do opuszczenia domów, pędzono ich zawsze na plac zborny w celu segregacji. Zdrowych i młodych wywożono do ciężkich robót, kobiety z małymi dziećmi i osoby starsze kierowano do obozu w Zamościu, a stamtąd do obozów zagłady. Niektóre dzieci na zniemczenie. Ja i mój młodszy brat byliśmy badani jako dzieci i nie zostaliśmy zakwalifikowani do zniemczenia, gdyż na zadane pytanie: gdzie wasz ojciec? odpowiedziałem: Niemcy nam zabili. Oburzony egzaminator wskazał nam boczne wyjście do baraku, gdzie już były małe dzieci z matkami, osoby starsze i kalecy. Mebli tam nie było żadnych, tylko rozdeptane błoto pod nogami, a więźniowie opierali się o ściany i na sobie. Z obozu w Zamościu wywożono ludzi do innych obozów. Czekaliśmy, kiedy nas stąd wywożą, może tam będzie lepiej. Przyszedł dzień, kiedy na apelu porannym wyczytano nazwisko Gontarz Jan i Gontarz Henryk i kazano nam dołączyć do grupy wcześniej wyczytanych – matek z małymi dziećmi i kilku starszych osób. Przetransportowano nas do stacji Biały Słup.

*Dalej pod eskortą uzbrojoną w broń maszynową wprowadzono nas w ulice
Zwierzynca, gdzie zauważyłem, jak kura rozdziobywała gotowanego kartofla,
Wzrosły we mnie chęci duże,
Wyjść z szeregu i odebrać kartofla kurze,
Tylko ten Niemiec, obok kolumny uzbrojony,*

*Od tyłu przeszył mnie wzrokiem,
 Odwróciłem głowę od kartofla, przechodząc bokiem,
 Z lasu wyłoniła się kolczasta brama,
 w niej żandarmi w niebieskich mundurach,
 ustawili nas w rzędzie i liczyli popychając zniewolonych w pomruki,
 To wszystko,
 Zapisano sztuki.*

W ogrodzeniu na przejście wyszło dwoje dzieci (8–10 lat) w nocnych koszulach, to były ofiary pacyfikacji zamojskich wsi, oddzielone od rodziców płakały. Podczas rozmowy mniejsze w nocnej koszuli wtrąciło: to nie chłopak, to dziewczynka, tylko ma obcięte włosy, żeby ją wszy nie gryzły, ja też jestem dziewczynką.

W baraku nie było żadnych mebli. Podłoga z desek na podwyższeniu, luźno ułożona, sprzyjała pędzącym wiatrom i przeciągom. Naczyni na żywność nie było żadnych. Wody też nie było. Kawę pobieraliśmy w przeciętą butelkę, zatykając palcem otwór po korku, przywiezioną z obozu w Zamościu. Przed barakiem znalazłem rozdeptaną bez uchwytu drewnianą łyżkę wdeptaną w błoto, z której korzystałem. Do więźniów na terenie obozu strzelano często, tak, dla przyjemności. W pamiętny dzień przed barakiem przy podziale chleba wychyliłem się poza barak, wygłodzony i obojętny na widok strażnika, który miał zamiar sprawdzić celność swego oka na mojej osobie, unosząc broń w moim kierunku, ja odruchowo zrobiłem krok, kryjąc się za barakiem. Moje miejsce zajął mężczyzna, po chwili usłyszałem strzał i ujrzałem unoszącą się do góry czapkę tego mężczyzny. Czapka upadła z połową głowy, mężczyzna leżał bez głowy, jego mózg rozrzucony po chlebie wprowadził nas w chwilę zdumienia. Po czym mózg z chleba zdjęto, a chleb podzielono pomiędzy wygłodzonych.

Na terenie obozu była studnia, w której zbierała się niezdatna do picia woda. Wygłodzeni wiązali na sznurkach naczynia, jakie przy sobie mieli, wydobytą wodę wypijali, zaspokajając głód. Z czasem przy studni pojawiło się wiadro. Chętnych na wypełnienie brzucha było dużo, wydobytą wodę pił ten, kto był silniejszy, jeśli nie pozwolił sobie odebrać wiadra z wodą, to pił tak dużo, że widać było, jak wypełnia się jego brzuch, po czym odchodził nasycony prosto do latryny, aby opróżnić żołądek pod ciśnieniem z zatrutej wody bielidłem do prania, celem dezynfekcji żołądków, co prowadziło do opuchlizny i śmierci.

Wszy! Bez przesady spod każdego załamania w odzieży wygarniało się je patykiem. Z głowy i ciała trzeba było je zgarniać, po czym, jak mrówki, na każdym miejscu w obozie wspinały się do góry po nogach.

W początkowych tygodniach w zwierzynieckim obozie towarzyszyła jedna myśl: jeść, choć raz doznać rozkoszy, jaką jest sytość. Następnie przyszła obo-

jętność i obrzęk nóg od stóp do kolan. Pomyślałem sobie: nie jestem taki chudy, o, jak moje nogi się wypełniły.

Do obozu w Zwierzyńcu dostarczana była żywność przez ludność na wolności, z tym że dzieci bez opieki o takich dobrach nic nie wiedziały. Korzystali z tego funkcyjni i niemieckie konie, bo karmiono je dostarczonym chlebem. Był dzień, w którym otrzymaliśmy z bratem po kawałku chleba. Kęs tego chleba obracałem językiem, przętyk nie był w stanie pokonać pulchnej objętości. Płyn przechodził jeszcze bez oporu.

Dzięki staraniom hrabiego Jana Zamoyskiego i jego żony Róży wyprowadzono z obozu zagłady w Zwierzyńcu w 1943 r. 400 dzieci, ratując życie skazanym na śmierć głodową w mrowiu insektów z tyfusem, ospą, odra, szkarlatyną i innymi przykrościami. My – Jan Gontarz i Henryk Gontarz, urodzeni w 1933 i 1934 r. w Aleksandrowie – dziękujemy z głębi serca, dziękujemy Panu, Panie Hrabio, za uratowane nam życie. Dziękujemy też w imieniu tych, którzy nie mają możliwości wyrażenia wdzięczności Państwu Zamoyskim za tak wielki czyn, który narażał ich na niebezpieczeństwo aresztowania.

1.2. Obozy „Polenlager”

Instytucja Niemieckonarodowego Urzędu Pośrednictwa VoMi powstała przed wybuchem II wojny światowej. Miała ona za zadanie utrzymania więzi pomiędzy Niemcami zamieszkałymi w innych państwach a Rzeszą Niemiecką. Po wybuchu II wojny światowej zaplanowano ewakuację Niemców etnicznych z ich dotychczasowych siedzib na tereny okupowane.

Biologicznemu wyniszczeniu narodu polskiego miał służyć cały kompleks środków i poczynąń, w którego arsenale znalazły się specjalne obozy dla Polaków, nazwane Polenlagrami. Przeznaczono je dla ludności powiatów: żywieckiego, chrzanowskiego, wadowickiego, bielskiego, cieszyńskiego, w dalszej kolejności Zagłębia Dąbrowskiego i powiatu olkuskiego. Nie pominięto też ludności polskiej z Zaolzia oraz części powiatu pszczyńskiego.

Polenlagry mieściły się w barakach, zabudowaniach fabrycznych, w budynkach nieczynnych kopalń, domach opieki dla starców, szkołach, klasztorach itp. Obozy służyły do izolowania inteligencji polskiej, którą uważano za niepewną politycznie, np. nauczycieli, a także rzemieślników i rolników. Zmuszano do rezygnacji z własnej narodowości, podpisywania „Volkslisty” i zgody na służbę wojskową.

Zestanych do obozów pozbawiano wszelkiej wolności osobistej. Polacy stawali się więźniami strzeżonymi przez załogę, która w razie próby ucieczki używała broni palnej. W obozach osadzano bezterminowo całe rodziny polskie

wraz z dziećmi, często z niemowlętami, po zagrabieniu całego ich mienia ruchomego i nieruchomego i pozbawieniu warsztatu pracy. Ludzi tych zmuszano do niewolniczej pracy, stosując wobec nich terror polityczny i zasadę odpowiedzialności zbiorowej, maltretowanie i okrucieństwa, eutanazję osób w podeszłym wieku, chorych i niedołążnych, zmuszanie do pracy małoletnich. Więźniów utrzymywano w stanie ciągłego lęku o życie i przyszłe losy.

Do metod wyniszczających fizycznie i psychicznie należały też apele, odbywające się dwukrotnie: rano o godzinie 6⁰⁰ i wieczorem o 20⁰⁰. Na apel musieli się stawić wszyscy wraz z dziećmi, nawet z niemowlętami. Czasami apele odbywały się także nocą, gdy do obozu przybywała jakaś komisja. Jeżeli na frontach następowały niepowodzenia, apele odbywały się częściej, a więźniom grożono, że nigdy z obozu nie wyjdą.

Praca niewolnicza obowiązywała wszystkich dorosłych i małoletnich – od lat czteremastu, nawet dwunastu, a w niektórych obozach od ośmiu – pod strażą uzbrojonych esesmanów z psami. Wyżywienie małoletnich nie różniło się w zasadzie od jadłospisu dorosłych. Na śniadanie i kolację czarna, niesłodzona kawa i kromka chleba. Na obiad ziemniaki, kapusta niemaszczona, brukiew lub buraki, czasem barszcz czerwony lub tzw. eintopf (posiłek jednodaniowy), bardzo rzadko kawałek pokrojonego mięsa. Stanowiło to nie więcej niż 600 kalorii dziennie. Niemowlęta otrzymywały pół litra odciąganego mleka, w południe i na kolację rzadki grysik na wodzie. Dzieciom zatrudnionym nie wolno było jadać w miejscu pracy, na obiad prowadzono je pod eskortą do obozu.

We wszystkich obozach istniały odosobnione pomieszczenia przeznaczone na karcery. Były to zazwyczaj ciemne bunkry o betonowych posadzkach. Pożywienie dostarczano raz dziennie lub nie dawano go wcale. Małoletnich karano na równi z dorosłymi za najdrobniejsze przewinienia.

Obozy dla Polaków – Polenlagry – zostały uznane za kwalifikowany rodzaj zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, stanowiący klasyczny przykład ludobójstwa, stworzono bowiem warunki obliczone na całkowite lub częściowe wyniszczenie ludności ze względu na jej cechy narodowe.

Na podstawie książki Romana Hrabara „Niemieckie obozy dla Polaków na Śląsku”, Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo „Śląsk”, 1972

opracowały: Antonina Grzybek i Maria Kisielewska-Podrez

2. Dzieje Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych – Okręg Dolnośląski

Omówimy działalność Związku w trzech okresach, w latach: 1945–1949, 1949–1989 oraz 1989–2002.

2.1. Okres 1945–1949

Na mocy decyzji prezydenta miasta stołecznego Warszawy z dnia 31 maja 1946 r. wpisano do Rejestru Stowarzyszeń i Związków, stowarzyszenie pod nazwą „Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych”.

Polski Związek b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych we Wrocławiu powstał na przełomie lat 1945 i 1946, z siedzibą przy ul. Piotra Skargi 21. Pierwsze legitymacje członkowskie Koła Wrocław zaczęto wydawać w 1946 r., a powstałego następnie Okręgu Województwa Dolnośląskiego – Wrocław – w 1948 r.

Spośród seniorów Związku należy wymienić księdza Piotra Jaroszka (więźnia KL Sachsenhausen od 1940 r.), prof. Władysława Ślebodzińskiego – znanego matematyka i wychowawcy kilku pokoleń (więźnia KL Auschwitz), adiunkta Marceliego Staraka, matematyka (więźnia KL Sachsenhausen) oraz dra med. Stefana Kuczyńskiego, z przedwojennej Polonii we Wrocławiu.

Trudno sięgnąć pamięcią do okresu organizowania Związku sprzed 50 lat. Po rozwiązaniu Związku w 1949 r. zarządzeniem władz państwowych nie można dotrzeć do żadnych dokumentów. Okres ten można opisać tylko na podstawie pamięci, wspomnień i niewielkich pamiątek tych nielicznych żyjących, związanych ze Związkiem w tym okresie (Zygmunt Janusz Jarosławski, Jerzy Kluk, Józef Andrzej Ochlewski, Tadeusz Jan Sulima, Kazimierz Wiśnicki).

Wielu z byłych więźniów, spragnionych wiedzy, niekiedy po 7-letniej przerwie w nauce, znalazło się już latem 1945 r. we Wrocławiu i rozpoczęło naukę w szkołach oraz studia na uczelniach wrocławskich. Skupieni w powstałej Sekcji Młodzieżowej stanowili jedną rodzinę, wzajemnie się wspomagając.

Studenci Politechniki Wrocławskiej:

	Wydział		Wydział
Józef Brueckman	Budowlany	Zbigniew Mazurek	Mechaniczny
Jerzy Derkacz	Budowlany	Konstanty Panek	Elektryczny
Józef Hulanicki	Elektryczny	Ryszard Pilujski	Budowlany
Zbigniew Jamroz	Budowlany	Jerzy Romaniak	Budowlany
Jerzy Kluk	Elektryczny	Tadeusz Różycki	Budowlany
Wojciech Kozłowski	Architektura	Stanisław Ryniak	Architektura
Władysław Koźdoń	Elektryczny	Tadeusz Sulima	Elektryczny
Władysław Kusiak	Budowlany	Michał Syty	Budowlany
Zenon Lis	Budowlany	Janusz Wiśniewski	Budowlany

Studenci Akademii Medycznej:

Władysław Birecki	Zdzisław Laber
Danuta Bąkowska	Wanda Maruszczak
Aleksander Germański	Józef Andrzej Ochlewski
Wacław Grobelny	Jan Pierzchała
Leopold Iwanier	Stanisław Potoczek
Bronisław Jurczak	Józef Puziewicz
Czesław Kempisty	Andrzej Reszczyński
Halina Kluk	Krystyna Sendek

Nie jest to z pewnością pełny zestaw nazwisk, brak bliższych danych i szybko upływający czas nie pozwalają jednak na dalsze odkładanie zakończenia zaplanowanego zadania.

W pierwszym stadium tworzenia Koła Powiatowego Wrocław i później powołanego Okręgu Dolnośląskiego zajmowaliśmy trzy pokoje przy ul. Piotra Skargi 21. Duży napływ nowych członków wymógł rozpoczęcie starań o nowy, większy lokal. Przychylnie Związkowi władze Wrocławia, na wniosek Zarządu Okręgu przydzieliły budynek przy ul. Rzeźniczej 5, wymagający dużego remontu. Dzięki uzyskanej pomocy przystąpiono w początkach 1947 r. do remontu pomieszczeń.

Władze ówczesnego Związku (odtworzone z pamięci):

Oddział Wrocławski:

Stefan Kuczyński	– prezes
Feliks Pikulski	– wiceprezes
Czesław Roszkowski	– członek
Andrzej Wittman	– członek
Zygmunt Janusz Jarosławski	– sekretarz i kierownik biura
Jadwiga Danieluk	– sekretarz

Okręg Dolnośląski:

Ks. Piotr Jaroszek	– prezes
Józef Siemek	– wiceprezes
Józef Hałasiński	– sekretarz
Zygmunt Raczkowski	– członek

Ksiądz Piotr Jaroszek

Potrzeby materialne Związku i jego członków wymogły na Zarządzie włączenia się w nurt szybko rozwijającego się życia gospodarczego miasta. Życzliwe dla Związku władze miasta umożliwiły utworzenie zakładów i sklepów:

➤ sklep z ubraniami, pościelą i wyrobami bawełnianymi Centrali Handlu Detalicznego PZbWPHWiOK (na parterze odbudowanego budynku przy ul. Ruskiej); w sklepie tym zatrudnionych było 5 b. więźniów obozów koncentracyjnych,

- fabryczka czekolady przy ul. Świdnickiej,
- sklep mięsno-wędliniarski przy ul. Sądowej,
- fabryczka musztardy.

W Kole Wrocław działały sekcje: weryfikacyjna, opieki społecznej, młodzieżowa i kulturalna.

Sekcja Weryfikacyjna miała za zadanie sprawdzanie wiarygodności dowodów kandydatów na członków Związku.

Sekcja Opieki Społecznej udzielała pomocy, zwłaszcza lekarskiej (dr Stefan Kuczyński) i opiekowała się chorymi.

Sekcja Młodzieżowa, skupiająca członków i podopiecznych po zmarłych więźniach, ułatwiała uzyskiwanie miejsc w akademikach i stypendiów. Sekcja otrzymała dom do remontu przy ul. Bujwida, który stał się potem domem akademickim, świetlicą i biblioteką dla członków Sekcji Młodzieżowej. Sekcję Kulturalną założył i prowadził Zygmunt Jarosławski; należeli do niej: Henryk Gąsior, Władysław Wiercioch, Stanisław (?) Wawrzyniak, Fema Wojtala, Stanisława Śledziejewska. Sekcja brała udział w uroczystościach Związkowców (np. opłatek wigilijny 1946 r.). Dużym sukcesem na ówczesne czasy było opracowanie i zredagowanie jednodniówki Sekcji Młodzieżowej „Wspólne Więzy” (Załącznik na końcu rozdziału). Stale zwiększająca się liczba członków Sekcji Młodzieżowej wymagała starań o zwiększenie pomocy materialnej dla studiujących i najczęściej pracujących dorywczo, wyniszczonych młodych byłych więźniów. Stypendiów, w kwocie 2000 zł miesięcznie, dzięki pomocy Zarządu Głównego uzyskało ponad 100 osób. Dzięki pomocy członka Zarządu Okręgu Zygmunta Raczkowskiego, będącego radcą prawnym Związku Gastronomików, kierowano członków Sekcji na obiady do restauracji prowadzonych przez członków tego Związku. Z tej formy pomocy korzystało kilkadziesiąt osób.

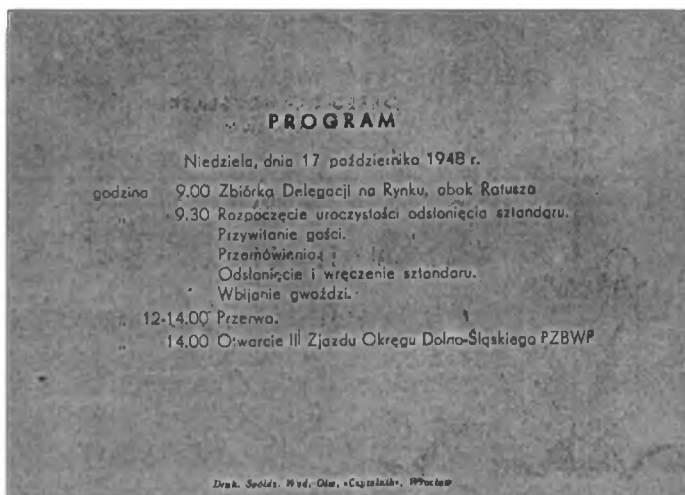
Dzięki dobrym kontaktom z władzami miasta uzyskiwano dla członków Związku przydziały na lokale sklepowe i restauracje. W 1947 r., po odremontowaniu Hali Targowej przy ul. Piaskowej, uzyskano około 15 stoisk – tyle samo, ile Związek Inwalidów Wojennych.

Niezależnie od spotkań członków Związku na różnych uroczystościach, organizowano dochodowe zabawy sylwestrowe, spotkania okolicznościowe, spotkania w szkołach z młodzieżą, jak również – w ramach Sekcji Młodzieżowej – tzw. wieczory rodzinne.

Na podstawie posiadanych skromnych materiałów i – zawodnej po tylu latach – pamięci można skonstruować niepełną na pewno listę członków Sekcji Młodzieżowej:

Abramowicz Franciszek	Kluk Jerzy	Potoczek Stanisław
Adamek Krystyna	Kłobut Grzegorz	Przewódzki Sylwester
Bartyńska Halina	Kośmider Tadeusz	Pudło
Bąkowska Danuta	Kozłowski Wojciech	Puziewicz Józef
Biel Julian	Koźdoń Władysław	Reszczyński Andrzej
Birecki Władysław	Krosman Bronisław	Romaniak Jerzy
Briak Stanisław	Królikowski Zdzisław	Różycki Tadeusz
Brueckman Józef	Kusiak Władysław	Ryniak Staniław
Dąbek Tadeusz	Laber Zdzisław	Sendek Krystyna
Danieluk Jadwiga	Lis Zenon	Skoczylas Jerzy
Derkacz Zbigniew	Maruszczak Hanna	Słabiński Mieczysław
Gąsior Henryk	Maruszczak Wanda	Sulima Tadeusz
Germański Aleksander	Mazurek Zbigniew	Syty Michał
Gorzowski Zbigniew	Michalecki	Ślesiejewska Stanisława
Grobelny Wacław	Michalski Władysław	Wawrzyniak
Hulanicki Józef	Mrozowska Danuta	Wiercioch Władysław
Iwanier Leopold	Ochlewski Józef Andrzej	Wiśnicki Kazimierz
Jamroz Maria	Ochlewska Kazimiera	Wiśniewska Halina
Jamroz Zbigniew	Orzechowska Hanna	Wiśniewska Teresa
Jarosławski Janusz Zygmunt	Paluch Edwin	Wiśniewski Janusz
Jurczak Bronisław	Panek Konstanty	Wojdalak Fema
Kaszubski Kazimierz	Pierzchała Jan	Wojtalak-Kłyniuk Eufemia
Kempisty Czesław	Pietras Urszula	Zawisza Alicja
Kisielewicz Kazimierz	Pilujski Ryszard	Zawisza Halina
Kluk Halina	Plenkiewicz Urszula	

W czasie uroczystości państwowych i związkowych Związek występował ze sztandarem. Uroczyste odsłonięcie Sztandaru Okręgu nastąpiło na III Walnym Zjeździe Wojewódzkim PZBWP Okręgu Dolnośląskiego w dniu 17.10.1948 r. w sali Miejskiej Rady Narodowej.

Po rozwiązaniu Związku zarządzeniem władz państwowych sztandary Okręgu i Kół przejął Komitet Wojewódzki PZPR. W dniu 28 czerwca 1967 r. sztandary Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, sztandary Okręgu i Kół: Wrocławia, Dzierżoniowa, Jawora, Jeleniej Góry, Wałbrzycha i Strzelina zostały przekazane do Muzeum Narodowego we Wrocławiu, a następnie – 27 października 1975 r.

– do Muzeum Miejskiego miasta Wrocławia. Obecnie sztandary są zmagazynowane w Arsenale Miejskim.

Zgodnie z decyzjami ówczesnych władz państwowych decyzją prezydenta miasta st. Warszawy z dnia 30 września 1949 r. istniejący od 1946 r. Polski Związek b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych został zlikwidowany, z rażącym naruszeniem obowiązującego wówczas rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r.

W dniu 31 sierpnia 1949 r. na kongresie zjednoczeniowym została wyznaczona uchwała o włączeniu Związku, wraz z dziesięcioma innymi organizacjami kombatanckimi, do powołanego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD).

Byli więźniowie rozproszeni i niechętnie traktowani w nowo powołanym ZBoWiD-zie, skupiającym ludzi o diametralnie różnych przeżyciach okupacyjnych i różnych poglądach politycznych, silnie odczuwali brak więzi braterskich z okresu poprzedniego.

Ponieważ w tym czasie (1976–1996) na terenie Wrocławia działało legalnie Towarzystwo Opieki nad Majdankiem – Okręg Dolnośląski, utworzone i sterowane z ogromnym zaangażowaniem przez byłą więźniarkę KL Majdanka Halinę Bartyńską-Korczak, większość byłych więźniów różnych obozów koncentracyjnych znalazło w nim swe miejsce i możliwość dalszego prowadzenia zorganizowanej działalności.

2.2. Okres 1949–1989

Do czasu powstania we Wrocławiu Towarzystwa Opieki nad Majdankiem, byli więźniowie obozów koncentracyjnych mogli w ograniczonym zakresie rozwijać swoją działalność w powołanych przy ZBoWiD-zie sekcjach b. więźniów obozów koncentracyjnych.

Towarzystwo Opieki nad Majdankiem Oddział Wojewódzki we Wrocławiu powstało 12 listopada 1976 r. na pierwszym zebraniu organizacyjno-założycielskim, w lokalu prywatnym przy ul. Smoluchowskiego 24/26 m. 6, w którym wzięli udział byli więźniowie hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych: Halina Bartyńska-Korczak, Edward Błoch, Natalia Grzybek, Mieczysław Kowalski, Maria Kubicka, Stanisław Lisek, Wiktor Piątkowski, Karol Piechocki, Leon Rott, Bolesław Rusin, Łucja Urbańska-Głazowska. Wybrano prezydium komitetu organizacyjnego w składzie: Halina Bartyńska-Korczak – przewodnicząca, Wiktor Piątkowski – z-ca przewodniczącego, Natalia Grzybek – sekretarz, Edward Błoch – skarbnik. Tworzący się Oddział przystąpił do

działań formalno-prawnych i starań o szybkie pozyskanie nowych członków Towarzystwa. Po miesiącu liczba ich przekroczyła 100 członków.

12 grudnia 1976 r. na poszerzonym zebraniu wybrano władze Oddziału Towarzystwa w następującym składzie:

ZARZĄD

Halina Bartyńska-Korczak	– prezes
Wiktor Piątkowski	– z-ca prezesa
Natalia Grzybek	– sekretarz
Edward Błoch	– skarbnik
Witold Szczuka	– członek
Jan Koczewicz	– członek

KOMISJA REWIZYJNA: Bolesław Rusin – przewodniczący, Leon Rott, Mieczysław Kowalski – członkowie.

SĄD KOLEŻEŃSKI:

Karol Piechocki – przewodniczący, Łucja Urbańska-Głazowska, Stanisław Lisek – członkowie.

O tym, tak istotnym dla byłych więźniów obozów hitlerowskich, wydarzeniu zawiadomiono Zarząd Główny Towarzystwa Opieki nad Majdankiem w Lublinie, który – wraz z gratulacjami – zaakceptował skład osobowy Zarządu Oddziału pismem z 23.12.1976 r. (L. 482/76) i zwrócił się jednocześnie do Wydziału Spraw Wewnętrznych Urzędu Wojewódzkiego o zalegalizowanie naszego Oddziału. Wydawałoby się, że sprawa jest jasna i powinna ograniczyć się tylko do zwykłych formalności, zważywszy, że chodziło o rejestrację Oddziału Towarzystwa, którego Zarząd Główny mieszczący się w Lublinie był prawnie usankcjonowany już od 12.11.1945 r. Zdziwienie i zaskoczenie budziło odwlekanie rejestracji Towarzystwa przez Wydział Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu, wzywanie przedstawicieli Zarządu Oddziału na rozmowy, w celu wyjaśniania powodów zakładania Wojewódzkiego Oddziału TOnM, skoro przy Zarządzie Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację istnieje sekcja byłych więźniów hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych. Po pokonaniu niechęci zarówno władz miejscowych, jak i ZBoWiD-u otrzymano w końcu pismo legalizujące od Urzędu Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia, datowane 12.04.1997 r. (nr 6010/3/77).

Powodów satysfakcji było kilka. Najistotniejsze było to, że – po pokonaniu stawianych przeszkód – powołano do życia Wrocławski Oddział Towarzystwa

Opieki nad Majdankiem. Powstanie Oddziału w jakiś sposób zrekompensowało istniejący stan rzeczy i przyczyniło się do zintegrowania ciągle jeszcze licznej rzeszy byłych więźniów hitlerowskich różnych więzień i obozów zagłady. Można było propagować pokój na świecie, protestować przeciw nowym wojnom i broni nuklearnej, przeciw ruchom neofaszystowskim, a także upamiętniać martyrologię narodu polskiego i innych narodów – ofiar zbrodniczej działalności okupanta. To tylko kilka haseł podstawowych spośród innych wymienionych w statucie. Do pracy stanęli wszyscy byli więźniowie i członkowie Oddziału, nie szczędząc wysiłku ani czasu. Wkrótce wyniki tej działalności potwierdziły, że słowo tytaniczne nie jest gołosłowne.

Pielgrzymka do miejsca urodzenia Maksymiliana Kolbego

Do dzisiaj w posiadaniu Komitetu Honorowego TOnM znajdują się bogate zbiory dokumentacyjne: protokoły, pamiątki, albumy chronologiczne, fotografie, katalogi organizowanych wystaw przez grupę twórców TOnM – 77, konkursów, zaproszenia na konferencje i sesje naukowe, odczyty, imprezy, uroczystości pokrewnych instytucji, innych Oddziałów TOnM itp. Dokumenty te najlepiej unaoczniają ogrom wykonanej pracy i prawdziwego, bezinteresownego zaangażowania wielu członków Oddziału.

Oddział TOnM pracował całkowicie społecznie przez okres dwudziestu lat, od 12.11.1976 r. do jego rozwiązania, tj. 07.03.1996 r., które zostało spowodowane chorobami i śmiercią wielu aktywnych członków, brakiem funduszy na jakiegokolwiek pomieszczenie oraz powstaniem wielu różnych stowarzyszeń kombatanckich rekrutujących się przeważnie z osób wywożonych na przymusowe roboty do Trzeciej Rzeszy.

W okresie 20-letniej działalności funkcjonowali trzej kolejni prezesi:

Halina Bartyńska-Korczak	od 12.11.1976 do 6.12.1984 r.
Tadeusz Berny	od 6.12.1984 do 22.03.1990 r.
Andrzej Bartyński	od 22.03.1990 do 7.03.1996 r.

Działalność Zarządu Oddziału TOnM opierała się na statucie określającym obowiązki i zadania. Cel Towarzystwa to szeroko pojęta opieka nad Majdankiem w zakresie dbałości o zachowanie i należyte utrzymanie terenu byłego obozu zagłady i jego urządzeń oraz działalność propagandowa i wydawnicza, mająca za zdanie zachowanie i utrwalanie w szerokich kręgach społeczeństwa, przede wszystkim wśród młodzieży, pamięci o tym obozie oraz o innych obozach i miejscach zbrodni hitlerowskich, a w szczególności:

- opieka nad byłym obozem na Majdanku i udzielanie pomocy Państwowemu Muzeum na Majdanku w zabezpieczeniu i zachowaniu dowodów zbrodni hitlerowskich oraz sprawowanie opieki nad miejscami straceń i kaźni,

- prowadzenie działalności wydawniczej o charakterze naukowym i popularnonaukowym, dotyczącym martyrologii i walki narodu polskiego w okresie wojny i okupacji, ze szczególnym uwzględnieniem tematyki obozów hitlerowskich,

- propagowanie i popularyzowanie w społeczeństwie, zwłaszcza wśród młodzieży, ochrony miejsc i pomników pamięci narodowej,

- szerzenie wśród młodzieży idei wychowania w duchu pokoju i przyjaźni między narodami,

- roztaczanie szerokiej i wszechstronnej opieki nad członkami Towarzystwa – byłymi więźniami obozów hitlerowskich i ich rodzinami.

Przed zaprezentowaniem ważniejszych osiągnięć Oddziału należy wymienić składy osobowe zarządów, które swoją gotowością, postawą i oddaniem przyczyniły się do wspaniałych wyników działalności Oddziału Wojewódzkiego TOnM, znajdujących uznanie Zarządu Głównego TOnM i władz lokalnych.

Po 2 latach działalności pierwszego Zarządu, wybranego w 1976 r., powołano 31.10.1978 r. nowe władze Oddziału w następującym składzie:

ZARZĄD:

Halina Bartyńska-Korczak	– prezes
Witold Szczuka	– wiceprezes
Natalia Grzybek	– sekretarz
Edward Błoch	– skarbnik
Tadeusz Sulima	– członek
Zbigniew Mazurek	– członek
Leon Rott	– członek

KOMISJA REWIZYJNA: Bolesław Rusin – przewodniczący, Bolesław Jaromirski, Mieczysław Kowalski – członkowie.

SĄD KOLEŻEŃSKI: Karol Piechocki – przewodniczący, Stanisław Lisek, Łucja Urbańska-Głozowska – członkowie.

Od początku 1977 r. działały aktywnie grupy problemowe:

Komisja historyczno-propagandowa, przewodniczący – Kazimierz Niesio-będzki,

Komisja socjalno-bytowa – przewodniczący – Leon Rott,

Komisja okresowa ds. fundacji sztandaru dla oddziału, przewodniczący – Tadeusz Gonsowski,

„Grupa Twórców 77/TOnM” do spraw wystawienniczych i konkursowych plastyczno-literackich, przewodnicząca – Halina Bartyńska-Korczak. Kierownik Grupy – Leszek Truchliński.

Po trzech latach działalności Zarządu nastąpiły pewne przesunięcia osobowe i 31.12.1981 r. nowy skład władz Oddziału ukonstytuował się następująco:

ZARZĄD:

Halina Bartyńska-Korczak	– prezes
Tadeusz Sulima	– wiceprezes
Witold Szczuka	– wiceprezes
Kazimierz Niesio-będzki	– sekretarz
Tadeusz Gonsowski	– skarbnik
Zbigniew Mazurek	– członek
Leon Rott	– członek

KOMISJA REWIZYJNA i SĄD KOLEŻEŃSKI bez zmian.

Po upływie dwóch kadencji prezes Halina Bartyńska-Korczak poprosiła o zwolnienie jej z dalszego pełnienia tej funkcji, zobowiązując się jednocześnie do kontynuowania ścisłej współpracy, szczególnie w zakresie organizowania cyklicznych wystaw „Przeciw przemocy”, konkursów itp., jak również kontaktów z Zarządem Głównym TOnM w sprawach organizacyjnych i udzielania wszelkiej pomocy w zależności od potrzeb.

Podczas Walnego Zgromadzenia Wyborczego 6.12.1984 r. wybrano nowy Zarząd Oddziału TOnM, a Komisja wnioskowa zgłosiła pod obrady projekt ustawy: „oceniając całokształt działalności i zasług dotychczasowej wieloletniej prezes Haliny Bartyńskiej-Korczak, będącej duszą i sercem naszego Wrocławskiego Oddziału TOnM, Komisja wnioskuje o nadanie Jej tytułu Honorowego Prezesa Wojewódzkiego Oddziału Towarzystwa Opieki nad Majdankiem we Wrocławiu”. Decyzją Walnego Zgromadzenia tytuł ten został nadany i zatwierdzony. Dokonano też wyboru nowych władz:

ZARZĄD:

Tadeusz Berny	– prezes
Tadeusz Sulima	– wiceprezes
Zbigniew Mazurek	– wiceprezes
Stanisława Burzyńska	– sekretarz
Kazimierz Niesiołbędzki	– skarbnik
Andrzej Bartyński	– członek
Franciszek Abramowicz	– członek
Stanisław Ryniak	– z-ca członka
Stanisław Bartnicki	– z-ca członka
Halina Bartyńska-Korczak	• – prezes honorowy

KOMISJA REWIZYJNA: Krystyna Ciura – przewodnicząca, Stefan Gorynia – z-ca przewodniczącego, Feliks Wrzalski – sekretarz, Stanisław Maryniak, Czesław Skotarczak – członkowie.

SĄD KOLEŻEŃSKI: Karol Piechocki – przewodniczący, Teresa Kuklińska – z-ca przewodniczącego, Stanisław Pycia – sekretarz, Stefan Żurawski – członek, Halina Rychter, Edmund Szklanko – zastępcy członka.

W czasie kadencji prezesa Tadeusza Bernego nastąpiły zmiany osobowe Zarządu Oddziału. Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia zrezygnowała z funkcji sekretarza Stanisława Burzyńska, a z członka Zarządu Franciszek Abramowicz. Na posiedzeniu plenarnym 3.04.1986 r. nowo wybranym sekretarzem została Wacława Purr, a członkiem Zarządu Zofia Puchałowa. Innych zmian do końca nie odnotowano.

Podczas Walnego Zgromadzenia Wyborczego 22.03.1990 r. Tadeusz Berny zrezygnował z zajmowanej funkcji prezesa Oddziału ze względu na powołanie go na prezesa w Stowarzyszeniu Polaków Poszkodowanych przez III Rzeszę Niemiecką, gdzie zajął się sprawą odszkodowań dla osób kierowanych na roboty przymusowe do hitlerowskich Niemiec. Dokonano nowych wyborów w składzie:

ZARZĄD:

Andrzej Bartyński	– prezes
Tadeusz Sulima	– wiceprezes
Kazimierz Niesiobędzki	– wiceprezes
Wacława Purr	– sekretarz
Tadeusz Przytułski	– skarbnik
Krystyna Kieszniewska	– członek
Zofia Butkiewicz	– członek
Teresa Kuklińska	– członek
Józefa Kopeć	– członek
Halina Bartyńska-Korczak	– prezes honorowy

KOMISJA REWIZYJNA:

Krystyna Ciura – przewodnicząca, Stanisław Maryniak – z-ca przewodniczącego, Czesław Skotarczyk – sekretarz, Olga Ławicka, Natalia Grzybek – członkowie.

SĄD KOLEŻEŃSKI:

Bolesław Jaromirski – przewodniczący, Zbigniew Jamroz – z-ca przewodniczącego, Władysław Turczak – sekretarz, Zygmunt Fijołek, Waldemar Magierka – członkowie.

Do końca kadencji Andrzeja Bartyńskiego nie zaszły żadne zmiany osobowe w Zarządzie. Po upływie 20-letniej działalności Oddziału Wojewódzkiego TOnM na Walnym Zebraniu Wyborczym członkowie postanowili rozwiązać Oddział. Złożyło się na to wiele przyczyn, a przede wszystkim wprowadzenie 13.12.1981 r. stanu wojennego w kraju. W tym też dniu delegacja Towarzystwa Opieki nad Majdankiem Oddział Wrocław odbierała z rąk prezydenta Lublina „Złotą Odznakę Zasłużony dla Miasta Lublina”. Drugą sprawą, którą zaczęło się interesować wiele osób, było odnowienie historii stale tuszowanej, to tak zwani „Sybiracy” domagający się zadośćuczynienia i zraszający się w tym celu w stowarzyszenia. To samo dotyczyło osób poszkodowanych przez Trzecią Rzeszę, przebywających na robotach przymusowych. W wyniku tych

działań powstało w Polsce kilkadziesiąt stowarzyszeń kombatanckich i wielu zainteresowanych opuściło szeregi naszego Towarzystwa, aby gdzie indziej szukać dla siebie lepszych rozwiązań, tym bardziej, że dla kombatanatów pojawiła się sposobność o staranie się o odszkodowania od obecnych władz niemieckich. W związku z tym pojawiła się nowa organizacja „Fundacja Polsko-Niemieckie Pojednanie” zajmująca się tym zagadnieniem. Uwaga społeczności kombatanckiej została skierowana na to właśnie zagadnienie. Były więc ponowne weryfikacje, uzupełnianie dokumentacji i wypełnianie bardzo dużej liczby druków, poddawane specjalnym komisjom kontrolującym. Trwało to wiele lat, a efekt był bardzo znikomy, bo tak zwane odszkodowania okazały się tylko mizernymi zapomogami. Nie można też nie wspomnieć, że szeregi członków Towarzystwa topniały z przyczyn naturalnych – spadku sił, pogarszania zdrowia, sprawności fizycznej i zgonów. W Oddziale Wrocławskim TONM liczba członków dochodziła okresami do 700 członków fizycznych i 36 członków prawnych, a w dniu rozwiązania Oddziału, tj. 7.03.1996 r. członków fizycznych było 130, a członków prawnych zero.

Na ostatnim Walnym Zgromadzeniu w dniu 7.03.1996 r. podjęto uchwałę o powołaniu do życia Komitetu Honorowego Wojewódzkiego Oddziału Towarzystwa nad Majdankiem we Wrocławiu (ul. Smoluchowskiego 24), składającego się z członków ostatniego Zarządu w składzie:

Halina Bartyńska-Korczak	– prezes honorowy
Tadeusz Sulima	– wiceprezes
Andrzej Bartyński	– wiceprezes
Wacława Purr	– członek
Krystyna Kieszniewska	– członek
Kazimierz Niesiobędzki	– członek
Teresa Kuklińska	– członek
Tadeusz Przytułski	– członek
Zofia Butkiewicz	– członek

Podjęto też uchwałę w sprawie sztandaru, projektu Elżbiety Żydak, obecnie Sokół (członkini Grupy Twórców TONM/77):

„Sztandar Oddziału przekazuje się do czasowego użytkowania Polskiemu Związkowi b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych na ręce prezesa Telesfora Kałużnego. Po zaprzestaniu działalności wymienionego Związku, Związek ów będzie zobowiązany do przekazania Muzeum Historycznemu naszego sztandaru, który uczestniczył we wszystkich uroczystościach i pogrzebach, reprezentując nasze Towarzystwo – był świadkiem dobrego i złego, czciliśmy go i byliśmy z niego dumni”.

Pod tym sztandarem występowali zjednoczeni byli więźniowie hitlerowskich miejsc kaźni, więzień i obozów koncentracyjnych m.in. w Oświęcimiu, na Majdanku, w Ravensbrück, Gross-Rosen, Buchenwaldzie, Sachsenhausen, Oranienburgu, Dachau, Bergen-Belsen, Neuengamme, Dorze itd.

Sztandar Wrocławskiego Towarzystwa Opieki nad Majdankiem

Sztandar został ufundowany ze składek społecznych pracowników i młodzieży pracujących w kombinacie PZL-Hydrał we Wrocławiu, który był członkiem prawnym Towarzystwa Opieki nad Majdankiem. Został wręczony w dniu 8 maja 1979 r., podczas wielkiej uroczystości, zorganizowanej z tej okazji przez kombinat PZL-Hydrał, a związanej również z 34 rocznicą zakończenia II wojny światowej. W części artystycznej wystąpili znani artyści: poeta i śpiewak Andrzej Bartyński wraz z pianistą prof. Jerzym Jankowskim. Uro-

czystość ta miała nazwę „Spotkanie pokoleń”. Do przeprowadzenia operacji „Sztandar” przyczynili się walnie zasłużeni członkowie: Tadeusz Gonsowski i Kazimierz Niesiobędzki. Sztandar uczestniczył w różnych uroczystościach i pogrzebach przeszło 100 razy.

Działalność Wrocławskiego Towarzystwa Opieki nad Majdankiem najlepiej zobrazują informacje o realizacji ważniejszych zadań i przedsięwzięć w okresie dwudziestolecia 1976–1996:

I – Odczyty i prelekcje

Liczba prelekcji wygłoszonych przez członków Oddziału dla młodzieży szkolnej, akademickiej i w klubach – 509.

Tematy: obozy koncentracyjne, ruch oporu, walki wyzwolenicze, tajne nauczanie, tajne harcerstwo itp.

(Najaktywniejsi prelegenci: H. Bartyńska-Korczak, K. Niesiobędzki, B. Rusin, T. Sulima, L. Rott, Z. Mazurek, St. Bartnicki, W. Szczuka, Z. Fijołek, A. Bartyński, W. Turczak, B. Jaromirski, T. Berny, Z. Łotocka, F. Abramowicz).

II – Wystawy („Grupa Twórców TOnM/77”)

1. Martyrologiczne – obrazów olejnych, tkanin artystycznych (szkoły, kluby, szpitale) – 43.

2. Wystawy martyrologiczne objazdowe, wypożyczone przez TOnM innym Oddziałom i klubom – 13.

3. Wystawy obozowych dokumentów źródłowych (szkoły, kluby) – 17.

4. Wystawy o tematyce mieszanej – 47.

5. Konkursy cykliczne – martyrologiczne, plastyczne i literackie „Przeciw przemocy” I–VI, „Pamiętać historię”, „Przeszłość i teraźniejszość”, „Wyzwolenie obozów koncentracyjnych” – 15.

6. Przekazano w darze obrazy autorskie „Grupy Twórców TOnM/77”: ZG TOnM Lublin, Państwowemu Muzeum na Majdanku, Muzeum Gross-Rosen, Klubom Intelig. Niewidomych i Związkwowi Ociemniałych Żołnierzy – 49.

(Najaktywniejsi członkowie Grupy Twórców TOnM/77: Halina Bartyńska-Korczak, Leszek Truchliński, Sławomir Spsychalski, Andrzej Bartyński, Elżbieta Żydak, Ligia Witwicka, Edward Gebel, Henryk Pękała, Anna Binkuńska, Jerzy Jankowski, Jerzy Wróblewski).

III – Uroczystości i imprezy kulturalne

1. Uroczystości państwowe i kombatanckie – 71.

2. Uroczystości na terenach miejsc pamięci narodowej (Majdanek, Gross-Rosen, Łódź, Auschwitz, Zduńska Wola, Dziadowa Kłoda, Wrocław – Jelcz, Wrocław – Psie Pole, Brzeg Dolny) – 73.

3. Imprezy kulturalne i spektakle artystyczne – 59.
4. Spotkania z członkami prawnymi (T. Berny) – 112.
5. Pogadanki lekarskie, spotkania ze specjalistami ZUS, świadkami oskarżenia w procesie w Düsseldorfie przeciwko zbrodniarzom wojennym i innymi ciekawymi ludźmi nauki i sztuki – 57.
6. Filmy, opera, Panorama Raławicka, muzea, wycieczki relaksowe – 38.

IV – Udział Oddziału (przedstawicieli):

1. w sesjach i konferencjach Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, ZBoWiD-u, ZIW, Towarzystwa Walki z Kalectwem, Dolnośląskiego Stowarzyszenia Artystów Plastyków – 48,
2. w zebraniach, obchodach, uroczystościach Oddziałów TOnM w Warszawie, Krakowie, Katowicach, Łodzi, szkół, instytucji, harcerstwa – 127.

V – Opieka socjalna

1. Udzielone porady lekarskie i wydawanie recept, mierzenie ciśnienia tętniczego krwi – 1175; skierowania na wczasy lecznicze i sanatoria – 142; Skierowania do szpitali i lekarzy specjalistów – 55; badania kompleksowe w „Dolmedzie” dla grupy osób – 98.

(Tymi sprawami zajmowali się nasi członkowie lekarze byli więźniowie hitlerowscy: prof. dr Czesław Kempisty, dr Leon Hrynkiewicz, dr Andrzej Ochlewski, dr Władysław Birecki, dr Halina Klukowa, dr Jan Pierzchała, dr Tadeusz Perlicz, dr Janina Czarnowska).

2. Załatwione interwencje (uprawnienia kombatanckie, zawodowe, mieszkaniowe, rentowe, notarialne, sądowe, osobiste) – 181.

3. Odwiedziny chorych, zapewnienie opieki – 222.

(Aktywne koleżanki: K. Kieszniewska, W. Purr, R. Paluch, T. Kuklińska, H. Polak, O. Ławicka, J. Kopeć).

4. W czasie braków aprowizacyjnych w latach 1983–1986 przeprowadzano wśród członków herbatę, cytryny i słodycze. Dla chorych przygotowano paczki świąteczne, skromną pomoc finansową, pochodzącą ze zbiórek; opiekowano się grobami kombatanckimi, pomagano w przygotowaniach dokumentacji do wniosków o pomoc materialną z Fundacji im. Maksymiliana Kolbego, organizowano loterie fantowe na kwiaty nagrobne.

VI – Czyny społeczne członków Oddziału

1. Darowizny pieniężne od członków Oddziału na rzecz sanatorium „Dzieci Zamojszczyzny”, na budowę Panoramy Raławickiej, na rewaloryzację starówki Lublina, na budowę „Świątyni Pokoju”, na rzecz Oddziału, dary rzeczowe (zabawki, książki, słodycze) dla dzieci z PDD w Oławie.

2. Pomoc w przygotowaniach do otwarcia Państwowego Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy w 1983 r.

3. Pomoc w prowadzeniu dokumentacji lekarskiej w przychodni lekarskiej dla byłych więźniów przy ul. Dobrzyńskiej we Wrocławiu (Mieczysław Kowalski, Stanisława Burzyńska).

4. Akcja pomocy chorym w Szpitalu Psychiatrycznym w Krośnicach w zakresie uzyskania uprawnień kombatanckich (Halina Bartyńska-Korczak, dr Tadeusz Pralicz, Andrzej Bartyński). Tamże Andrzej Bartyński dał kilkakrotnie społeczny występ poetycko-pieśniarski z towarzyszącym pianistą prof. Jerzym Jankowskim.

VII – Odznaczenia dla Oddziału

- Złoty medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej 1980 r.,
- Honorowa złota odznaka „Zasłużonemu dla Lublina” 1981 r.,
- Medal XXXV-lecia Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich 1981 r.,
- Medal XXXV-lecia Towarzystwa Opieki nad Majdankiem ZG Lublin 1980 r.,
- Złota Honorowa Odznaka „Zasłużony dla Województwa Wrocławskiego i miasta Wrocławia” 1990 r.

VIII – W prasie, radiu i TV o Wrocławskim Oddziale

- artykuły w prasie – 202,
- audycje radiowe – 43,
- TV wystąpienia indywidualne – 24.

Uwaga: Wszystkie dane opracowano na podstawie miesięcznych sprawozdań opartych na dokumentacji.

2.3. Okres 1989–2002

Przełomowy w kraju rok 1989 stał się bodźcem dla rozproszonych w ZBoWiD-zie byłych więźniów politycznych hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych do powtórnego nawiązania więzi, jaka łączyła tych, którzy w wyniku swych działań przeciwko faszystowskiemu okupantowi przeżyli piekło na ziemi. Byłoby to realne jedynie w przypadku powtórnego zgrupowania się w odnowionym Związku, nieprawnie zlikwidowanym w 1949 roku. Rozpoczęte starania władz centralnych Związku zostały w pełni zrealizowane dopiero w 1996 r. – ostateczny wniosek złożony do ministra spraw wewnętrz-

nych w dniu 24 maja przez adwokata Andrzeja Grabowskiego, pełnomocnika 16 członków Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych – został przyjęty i uznany.

Decyzją ministra spraw wewnętrznych z 20 grudnia 1996 r. stwierdzono nieważność decyzji prezydenta miasta stołecznego Warszawy z 30 września 1949 r. Związek odzyskał tym samym dawną nazwę i ciągłość – od dnia 31 maja 1946 r.

Z początkiem roku 1990 wrocławska grupa inicjatywna (Halina Jaroń, Telesfor Kałużny, Zbigniew Ociepko, Tadeusz Sulima) rozpoczęła akcję zrzeszania rozproszonych byłych więźniów. Swoją akces zgłosiła przede wszystkim grupa członków Towarzystwa Opieki nad Majdankiem, jak również byli obozowicze z różnych Kół ZBoWiD-u. Było to między innymi wynikiem informacji wielokrotnie zamieszczanych w lokalnej prasie.

Początkowo zebrania odbywały się w świetlicy budynku Poczty przy ul. Krasińskiego, lokalu udostępnionego dla zebrań TOnM, a następnie w lokalu administracyjnym przy ul. Kościuszki. Nawiązano kontakt z powołanym Zarządem Głównym w Warszawie.

Pierwsze zebranie organizacyjno-informacyjne odbyło się 24 maja 1990 r., w obecności 103 byłych więźniów. Ukonstytuowały się władze Koła Związku:

ZARZĄD:

Telesfor Kałużny	– prezes
Halina Jaroń	– wiceprezes
Janina Rawska	– sekretarz
Krystyna Adamek	– z-ca sekretarza
Zdzisław Denderowicz	– skarbnik
Tadeusz Sulima	– członek
Kazimierz Wiśniewski	– członek
Zbigniew Jamroz	– członek
Zygmunt Wesołowski	– członek
Władysław Bielecki	– członek
Zdzisław Biedrzycki	– członek

KOMISJA REWIZYJNA: Waclaw Wosik, Jerzy Kępiński.

Praca Zarządu skoncentrowała się na następujących problemach:

➤ dalsze zrzeszanie byłych więźniów obozów koncentracyjnych i nawiązanie współpracy z tworzonymi kołami terenowymi Dolnego Śląska (wielokrotne informacje w prasie miejscowej),

► otaczanie opieką członków Związku i pozostałych po nich wdów (wdowców) w zakresie pomocy socjalnej i zdrowotnej,

► upamiętnianie miejsc martyrologii Polaków na terenie Dolnego Śląska, głównie byłego obozu Gross-Rosen.

Aby sprostać tym zadaniom, na walnym zebraniu Koła Wrocław w dniu 6.06.1991 r. powołano komisje:

KOMISJA ORGANIZACYJNA: Halina Jaroń – przewodnicząca, Krystyna Adamek, Janina Rawska, Jerzy Jaroch.

KOMISJA SOCJALNO-BYTOWA: Zdzisław Denderowicz – przewodniczący, Krystyna Adamek, Zygmunt Wesołowski, Michał Raczyński.

KOMISJA FINANSOWO-GOSPODARCZA: Jan Rybak – przewodniczący i skarbnik, Zdzisław Denderowicz.

KOMISJA HISTORYCZNA: Tadeusz Sulima – przewodniczący, Zbigniew Mazurek, Kazimierz Niesiołędzki.

KOMISJA WERYFIKACYJNA: Zenon Lis – przewodniczący, Bolesław Jaromorski, Sylwester Przewódzki, Stanisław Szymański, Stanisław Kozłowski.

KOMISJA REWIZYJNA: Waclaw Wosik – przewodniczący, Tadeusz Srogi, Jerzy Kępiński, Danuta Styczyńska-Stępkowska, Tadeusz Szczechura.

REDAKCJA BIULETYNU INFORMACYJNEGO – Stefan Fiebig.

Uchwałą Zarządu 21 stycznia 1991 r. funkcję skarbnika przyjął Zbigniew Ociepko.

W wyniku poczynionych starań stan osobowy na 6 czerwca 1991 r. wynosił 227 członków, w 1992 r. – 491 (zmarło 10), w 1993 r. – 522 (zmarło 3), w 1994 r. – 476 (zmarło 28), w 1995 r. – 528 (zmarło 13).

Okres ten to czas wytężonej pracy, odnowienie znajomości, przyjaźni, wspomnień obozowych. Organizowano spotkania sylwestrowe, w rodzinnej atmosferze dzielono się opłatkami. Więźniarki z Ravensbrück – pomne uchwały, jaką podjęły na skutek oddziaływania byłej nauczycielki Józefy Kantor (potajemnie odprawiała nabożeństwa w baraku obozowym; władze kościelne wystąpiły o jej beatyfikację) – organizują coroczne pielgrzymki do Częstochowy, gdzie odbywają się zamknięte rekolekcje dla byłych więźniarek Ravensbrück. Więźniarki z całego kraju przybywają do Częstochowy ze

swoimi proporcami – dolnośląski wyhaftowała więźniarka Olga Ławicka. Grupa więźniarek z tym proporcem witała we Wrocławiu Ojca Świętego Jana Pawła II.

Olga Ławicka z wyhaftowanym przez siebie proporczykiem więźniarek z Ravensbrück

Brak środków finansowych uniemożliwił przydzielenie zasiłków pogrzebowych, niemniej pogrzeby byłych więźniów odbywały się z udziałem przedstawicieli Koła z ocalałym z poprzedniego okresu Sztandarem.

W okresie tym władze państwowe podjęły uchwałę o czasowym odebraniu inwalidom wojennym, a tym samym i naszym członkom, pół renty inwalidzkiej (lub emerytury). Do chwili obecnej, mimo ciągłych starań, stan ten trwa nadal, a ludzi tych – około 80-letnich – stale ubywa.

W roku 1995 siedziba Związku została przeniesiona do lokalu przy ul. Świdnickiej.

12 maja 1995 r. odbyły się wybory do władz Zarządu Koła, przy frekwencji poniżej 50% uprawnionych do głosowania członków. Zebraniu przewodniczył Zbigniew Ociepko. Ocenę pracy Zarządu z ramienia Komisji rewizyjnej refe-

rował Tadeusz Srogi. Pracę ustępującego Zarządu za lata 1991–1995 oceniono wysoko i za ofiarną pracę członkom Zarządu zgromadzeni podziękowali jednogłośnie. Ukonstytuowano władze Związku:

ZARZĄD:

Telesfor Kałużny	– prezes
Tadeusz Sulima, Władysław Koźdoń, Halina Jaroń	– wiceprezesa
Wacława Purr	– sekretarz
Krystyna Kieszniewska	– z-ca sekretarza
Zbigniew Ociepko	– skarbnik
Antonina Grzybek	– z-ca skarbnika
Zygmunt Wesołowski, Jan Waszczyk (Wałbrzych), Stanisław Hantz (Zgorzelec)	– członkowie

Jednoosobową funkcję KOMISJI SPOŁECZNEJ przyjął Zygmunt Wesołowski.

KOMISJA WERYFIKACYJNA: Zenon Lis – przewodniczący, Jerzy Kępiński – z-ca przewodniczącego, Stefan Fiebig – sekretarz, Halina Bartyńska-Korcza, Leszek Kowalski, Władysław Zuchowicz (Wałbrzych), Władysław Polit (Zgorzelec) – członkowie, Olga Ławicka, Felicja Wyszumirska, Stanisław Grzybowski – zastępcy członków.

SĄD KOLEŻEŃSKI: Zbigniew Mazurek – przewodniczący, Jan Wolski – z-ca przewodniczącego, Czesław Wosik – sekretarz, Marian Marciniak, Zofia Zosińska – członkowie.

KOMISJA REWIZYJNA: Tadeusz Srogi – przewodniczący, Antoni Strahl – z-ca przewodniczącego, Witold Godycki – sekretarz, Jan Koczewia, Maria Kocjan – członkowie.

Zarząd Koła zorganizował serię zebrań środowiskowych, mających charakter spotkań towarzyskich i wspomnieniowych, pod przewodnictwem:

Zbigniew Ociepko	– KL Stutthof,
Zbigniew Mazurek	– KL Gross-Rosen,
Halina Jaroń	– KL Ravensbrück,
Józef Brueckman	– KL Sachsenhausen.

Najbardziej absorbująca dla Zarządu Koła była pomoc w przygotowywaniu dokumentów dla byłych więźniów politycznych w związku z akcją odszkodowawczą. Dla Zarządu Głównego należało zgromadzić oryginalne dokumenty członków Związku potwierdzające pobyt w więzieniach i obozach koncentracyjnych, dane osobowe (skrótowy akt urodzenia – duże trudności w uzyskaniu

dokumentu dla osób na terenach zajętych przez b. Związek Radziecki). Była to praca ogromnie absorbująca członków Związku, a głównie Zarząd i chętnych do pomocy w udzielaniu porad poszczególnym członkom i opracowaniu zestawów dla Zarządu Głównego. Sterowaniem całą akcją zajęła się Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”.

Strona niemiecka na pomoc (nie traktowaną jako odszkodowanie) dla byłych więźniów i przymusowych pracowników przeznaczyła 500 milionów DM. Wysokość przyznanej pomocy dla byłych więźniów obozów koncentracyjnych była proporcjonalna do czasu uwięzienia (np. za uznane 33 miesiące uwięzienia, na ówczesne pieniądze 31 mln 530 tys. zł, wypłacone w listopadzie 1992 r.)

W roku 1994, w wyniku akcji zorganizowanej w USA mającej na celu uzyskanie odszkodowania (a nie pomocy) dla byłych więźniów więzień i obozów koncentracyjnych, jak również robotników pracy przymusowej, od zakładów wykorzystujących ich w czasie wojny jako siłę roboczą, zaistniała nowa możliwość. Działania w tym kierunku podjął Zarząd Główny Związku w Warszawie. Jedyną drogą były indywidualne pozwy do sądów niemieckich, sterowane przez niemieckiego adwokata wynajętego przez Zarząd Główny. We Wrocławiu sprawami tymi zajmowali się członkowie Zarządu: Władysław Koźdoń, Halina Jaroń i Zbigniew Ociepko. Wcześniej dostarczone do Warszawy dokumenty należało uzupełnić między innymi zaświadczeniami o stopniu utraty zdrowia w czasie więzienia (zaświadczenia lekarskie do spraw inwalidztwa) i stanie majątkowym przed aresztowaniem oraz ankietą i pełnomocnictwem dla prowadzącego sprawę. Zarząd Główny zaproponował przyjęcie ujednoczonej wysokości kwot, które powinny być wpisane do wystąpień indywidualnych (np.: dla więźnia z 3-letnim stażem obozowym kwota odszkodowań, na ówczesne pieniądze, wynosiłaby rzędu 200 tys. DM). Aby uniknąć opłat w sądach niemieckich należało również przedstawić dowody niskiego stanu majątkowego.

Zestawienie obejmujące 490 byłych więźniów (żyjących po rozpoczęciu akcji odszkodowań) przekazano do Zarządu Głównego w Warszawie. Prowadzenia akcji odszkodowań podjęła się Fundacja Polsko-Niemieckie Pojednanie.

Działania rozpoczęte w 1995 r. finalizowano dopiero w 2001 r. i do chwili obecnej (2002 r.) sprawa nie jest jeszcze zakończona. W wyniku niekończących się pertraktacji zawarto w ostateczności takie porozumienie, że strona niemiecka (zakłady przemysłowe i Skarb Państwa) przeznacza na odszkodowania 10 miliardów DM dla byłych więźniów i robotników przymusowych wszystkich krajów, głównie z Europy Środkowej. Dla byłych więźniów obo-

zów koncentracyjnych ustalono jednolitą kwotę, niezależnie od czasu uwięzienia, w wysokości 15 tysięcy DM, wypłaconą w 2 ratach 75 i 25%, ta ostatnia ma nastąpić w 2003 roku.

W dniu 12 marca 1998 r odbyły się wybory do władz Związku.

Prezesem ZARZĄDU została wybrana Antonina Grzybek. W porównaniu ze składem z 12 maja 1995 r. nastąpiły niewielkie zmiany. Zastępcą skarbnika został Zenon Lis, a członkami Zarządu: Telesfor Kałużny, Jerzy Kępiński, Józef Brueckman (jednocześnie przewodniczący KOMISJI SOCJALNEJ) i Ludwika Bonk (Wałbrzych).

KOMISJĘ REWIZYJNĄ stanowili: Tadeusz Srogi – przewodniczący, Witold Godycki i Antoni Strahl.

SĄD KOLEŻEŃSKI: Jan Wolski – przewodniczący, Felicja Wyszumirska, Krystyna Adamek, Halina Bartyńska-Korczak i Wacław Wosik.

Zgodnie z uchwałą Kongresu Związku z 23 czerwca 1998 r. o dostosowaniu struktury organizacyjnej Związku do struktury administracyjnej kraju powstało we Wrocławiu Koło Powiatowe Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych.

Na zebraniu 9 grudnia 1998 r. powołano ZARZĄD Koła Powiatowego w składzie:

Telesfor Kałużny	– prezes
Halina Jaroń	– wiceprezes
Władysław Koźdoń	– wiceprezes
Zbigniew Ociepko	– skarbnik
Wacława Purr	– z-ca skarbnika i sekretarz
Krystyna Kieszniewska	– z-ca sekretarza

KOMISJA SOCJALNA: Józef Brueckman – przewodniczący, Jerzy Kępiński – członek.

KOMISJA REWIZYJNA: Tadeusz Srogi – przewodniczący, Witold Godycki – sekretarz, Antoni Strahl – członek.

SĄDU KOLEŻEŃSKIEGO i KOMISJI WERYFIKACYJNEJ nie powołano.

Jednocześnie powołano Oddział Okręgu IX Dolny Śląsk b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, z siedzibą przy ul. Podwale 28 Wrocław. Wybrano też nowe władze Okręgu.

ZARZĄD:

Antonina Grzybek	– prezes
Eugeniusz Szymański (Zielona Góra)	– wiceprezes
Joanna Kozera-Wąs (Jelenia Góra)	– wiceprezes
Jan Miszczuk	– sekretarz
Maria Kisielewska-Podrez (Legnica)	– z-ca sekretarza
Leszek Kowalewski	– skarbnik
Ludwika Bonk (Wałbrzych)	– członek
Bronisława Olczak (Opole)	– członek

KOMISJA REWIZYJNA: Zbigniew Ociepko – przewodniczący, Jan Jaškowiak (Legnica) – z-ca przewodniczącego, Janusz Karpiński (Jelenia Góra) – sekretarz, Danuta Wierzbička – z-ca sekretarza.

SĄD KOLEŻEŃSKI: Barbara Łopuszańska – przewodnicząca, Janusz Zgorzalewicz (Żagań) – sekretarz, Konrad Krupiński – z-ca sekretarza.

W skład Oddziału wchodzi Koła, reprezentowane przez przewodniczących:

1. Koło Powiatowe Wrocław	– Telesfor Kałużny
2. Koło Terenowe Wałbrzych	– Ludwika Bonk
3. Koło Terenowe Zgorzelec	– Stanisław Hantz
4. Koło Terenowe Jelenia Góra	– Daniela Wójcik
5. Koło Terenowe Legnica	– Maria Kisielewska-Podrez
6. Koło Powiatowe Opole	– Stanisław Czaplą
7. Koło Terenowe Nowa Sól	– Jan Głowacki
8. Koło Rejonowe Zielona Góra	– Eligiusz Szymański
9. Koło Terenowe Żagań	– Janusz Zgorzalewicz

W dniu 26 kwietnia 2001 r. wybrano nowe władze Okręgu:

ZARZĄD:

Antonina Grzybek	– prezes
Joanna Kozera-Wąs (Kowary)	– wiceprezes
Witold Godycki	– sekretarz
Franciszek Kopeć (Brzeg)	– z-ca sekretarza
Jan Gontarz	– skarbnik
Stanisław Hantz (Zgorzelec)	– z-ca skarbnika
Maria Kisielewska-Podrez (Legnica)	– członek

KOMISJA REWIZYJNA: Jan Jaškowiak (Jawor) – przewodniczący.

Prezesa Kół 1., 2., 4., 6., 7. i 9. bez zmian.

Podczas Zjazdu omówiono sprawę samorozwiązania się Koła Nowa Sól. Naturalne starzenie się członków, zanik chęci do pracy społecznej, zwiększanie się liczby potrzebujących pomocy uniemożliwiło pracę Koła. Postanowiono więc zwrócić się do Koła Zielona Góra o przejęcie dokumentacji i otoczenia opieką członków rozwiązanego Koła. W takiej właśnie atmosferze zdecydowano o samorozwiązaniu Koła.

Do istotnej działalności Związku, od momentu jego powołania do chwili obecnej, należy zaliczyć spotkania z młodzieżą. W początkowym okresie były to spotkania prelegentów byłych więźniów obozów koncentracyjnych z młodzieżą, organizowane szeroko na terenie województwa w porozumieniu z dyrekcją szkół. Niestety, zainteresowanie naszej młodzieży przeszłością już minęło – prawdopodobnie przyczyną tego są problemy życia codziennego i trudna do przewidzenia przyszłość na istniejącym i przewidywanym rynku pracy.

Duże zainteresowanie przeżyciami obozowymi wykazuje od lat powojennych do chwili obecnej głównie młodzież niemiecka. Organizowane grupowe wyjazdy młodzieży szkolnej przybywają w ramach „Akcji Pokuty i Akcji Pokoju” do byłego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen w Rogoźnicy (jak również i do innych) i życzeniem ich są spotkania z byłymi więźniami. Zobrazować to może najlepiej relacja zamieszczona w „Tygodniku Wałbrzyskim” z 20.08.02 r. ze spotkania z młodzieżą na terenie obozu:

Jesteśmy pod wielkim wrażeniem miejsca, w którym pracujemy – mówili o swoim pobycie na terenie Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – uczestnicy niemieckiej „Akcji Pokuty i Akcji Pokoju”, przebywający w tym miejscu od 4 do 18 sierpnia b. r. Przyjechało ich dwanaścioro. Większość uczestników tego obozu to młodzi Niemcy w wieku od 17 do 25 lat. Nie byli jednak sami, bo wraz z innymi przybyło do Gross-Rosen tego lata także dwoje Mołdawian i jeden Rumun.

Beata Breiter z Muzeum Gross-Rosen w Wałbrzychu, przedstawiając tę grupę, wyjaśniła nam, że nie są to wcale niecodzienni goście.

Od kilku kolejnych lat do Rogoźnicy przybywa co najmniej jedna lub dwie takie grupy z Niemiec. Przyjeżdżają do nas w ramach znanej szeroko ze swojej działalności Akcji Pokuty i Służby Pokoju. Organizacja o tej nazwie działa na terenie Niemiec od lat pięćdziesiątych. Początkowo zajmowała się prawie wyłącznie udzielaniem pomocy byłym więźniom obozów koncentracyjnych. Po latach ich ubywa, zmienił się również charakter tej pracy. Jest teraz bardziej ukierunkowana na popularyzację II wojny światowej i wiedzy o obozach koncentracyjnych wśród niemieckiej młodzieży. Dzięki pośrednictwu liczne grupy

niemieckiej młodzieży przyjeżdżają niemal regularnie do wszystkich byłych obozów koncentracyjnych mieszczących się na terenie Polski.

Goszczą w naszym kraju w różnych okresach roku. Bywa, że są to niekiedy całe klasy albo też koła młodzieży o zainteresowaniach historycznych. Licznie odwiedzają także Muzeum w Gross-Rosen. Grupy bywają kilkunastoosobowe. Najczęściej goszczą dwa, trzy dni, ale bywa też i tak, jak jest w tym roku, że przyjechała jedna grupa aż na dwa tygodnie – tłumaczy Beata Breiter – pracownik Muzeum. Młodzież ta zamieszkała w namiotach rozbitych koło obozu. Nie chciała tracić czasu na dojazdy. Sama więc sobie tutaj przygotowywała posiłki i poznawała historię. Na tym jednak nie koniec, bo uczestnicy takiego obozu, co już stało się pewną zasadą, także tu pracują, wykonując różne niezbędne prace porządkowe.

W ubiegły wtorek, gdy złożyliśmy wizytę, byli pod wielkim wrażeniem spotkania z byłym więźniem obozu Gross-Rosen prof. Tadeuszem Sulimą z Wrocławia. Wypytywali o wiele szczegółów i widać, że chcą rzeczywiście wykorzystać swój pobyt na maksymalne poszerzenie zdobytych wiadomości, bo historię tego obozu znają już bardzo dobrze.

Ta grupa jest bardzo aktywna – dodają pracownicy muzeum. Pracują w twórnasób. Poznają historię i jednocześnie sporo pracują przy porządkowaniu obozu, pomagają nam w zachowaniu poobozowych pozostałości. Oczyszczili bardzo starannie między innymi fundamenty dawnych szklarni, a w ostatnich dniach pracowali jeszcze przy porządkowaniu baraku dawnego Blaupunktu. Wykonali kawał ciężkiej fizycznej roboty.

W grupie tej było dwoje gości z Mołdowy, reprezentujący organizację zajmującą się w ich kraju Prawami Człowieka, zaproszeni przez organizatorów Akcji Pokuta z Niemiec. Było również dwóch Austryjaków odbywających swoją zastępczą służbę wojskową.

Krystyna Smerd

2.3.1. Koło Związku Legnica

oprac. *Maria Kisielewska-Podrez*

Na terenie Legnicy i powiatu legnickiego istniał w latach 1946–1949 Oddział Powiatowy Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. W obecnym Zarządzie Związku Kombatantów RP brak jest dokumentów z tego okresu, tym samym nie można odtworzyć składu Zarządu i liczby członków. Odrodzenie Związku umożliwiło

tworzyć składu Zarządu i liczby członków. Odrodzenie Związku umożliwiło zarejestrowanie w Urzędzie Wojewódzkim 27 marca 1990 r.

Wybrano tymczasowy ZARZĄD Okręgu w składzie:

Zygmunt Bromblik	– prezes
Jan Jagusiak, Jerzy Milczarek	– wiceprezesi
Stanisław Kowalec	– sekretarz
Andrzej Piękoś, Teresa Wyżyn, Aniela Rak, Walenty Nawrocki, Mirosław Żółek, Janina Delkowska, Helena Ostrowska	– członkowie

12 grudnia 1991 r. powołano komisje: weryfikacyjną, rewizyjną i socjalną. Weryfikacją objęto 340 osób ze środowiska byłego ZBoWiD-u. Powołano siedem Kół terenowych. Stan liczbowy członków 20.05.1992 r. to 182 członków i 4 podopiecznych.

20 maja 1992 r. odbyło się zebranie sprawozdawczo-wyborcze i dokonano wyboru władz Okręgu:

ZARZĄD:

Jan Jagusiak	– prezes
Adam Sowa	– wiceprezes
Stanisław Kowalec	– sekretarz
Jerzy Milczarek	– skarbnik
Andrzej Piękoś, Helena Ostrowska, Janina Cichowska	– członkowie

Oprócz wcześniej powołanych komisji powołano Komisję Historyczną.

Mimo usilnych starań Związek nie posiadał własnego lokalu. Od 22 listopada 1992 r. Duszpasterstwo Parafii Rzymskokatolickiej pw. Świętej Trójcy udostępniło Związkowi pomieszczenie parafialne jeden raz w tygodniu. Od kwietnia 1994 r. gościny udzieliło Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, a od marca 1996 r. Zarząd Gospodarki Mieszkaniowej wydzierżawił Związkowi lokal biurowy, użytkowany do chwili obecnej. W skład powstającej Rady Kombatanckiej przy Wojewodzie Legnickim weszło 2 członków Związku.

27 października 1994 r., po rezygnacji prezesa Jana Jagusiaka (stan zdrowia), dokonano wyborów uzupełniających i w skład ZARZĄDU weszli:

Adam Sowa	– prezes
Zygmunt Bromblik	– wiceprezes
Maria Kisielewska-Podrez	– sekretarz
Janina Cichowska	– skarbnik
Andrzej Piękoś, Edward Lewandowski	– członkowie

Praca Związku w latach następnych obejmowała:

- weryfikację i przyjmowanie nowych członków,
- pomoc w uzyskiwaniu uprawnień kombatanckich,
- zaprowadzenie dokładnej dokumentacji członków,
- pomoc byłym więźniom w poszukiwaniu i kompletowaniu dokumentów niezbędnych do wystąpienia o odszkodowanie od strony niemieckiej,
- pomoc przy wypełnianiu wniosków o odszkodowanie,
- informację o przysługiwaniu członkom ulg, zniżek, świadczeń zdrowotnych (np. renty inwalidy wojennego),
- pomoc w załatwianiu spraw biurowo-administracyjnych, mieszkaniowych, zdrowotnych i innych,
- współpraca z Radą Kombatantów oraz z władzami administracyjnej i samorządowej,
- współpraca z innymi związkami i organizacjami,
- stała troska o miejsca pamięci męczeństwa z okresu wojny,
- uczestnictwo w obchodach uroczystości państwowych, rocznicowych oraz odprowadzanie zmarłych członków na wieczny odpoczynek,
- pomoc historykom niemieckim w uzyskiwaniu dokumentów, pamiątek i wspomnień z życia obozowego byłych więźniów.

Po zmianie administracyjnej kraju Zarząd Oddziału Wojewódzkiego przekształcił się w ZARZĄD KOŁA, w którego skład wchodzi członkowie Kół z byłego województwa legnickiego: z Chojnowa, Chocianowa, Głogowa, Jawora, Lubina, Polkowic, Prochowa i Złotoryi. Koła te, z uwagi na podeszły wiek i stan zdrowia ich członków, jak również szybko postępujący ubytek byłych więźniów, nie były w stanie prowadzić samodzielnej działalności.

26 marca 1998 r. Zjazd Delegatów dokonał wyboru władz Koła:

ZARZĄD:

Maria Kisielewska-Podrez	– prezes
Zygmunt Bromblik	– wiceprezes
Wanda Betlińska	– sekretarz
Janina Cichowska	– skarbnik
Janina Pieprzka, Jan Błaszczewicz, Marian Sinnicki	– członkowie

oraz KOMISJĘ REWIZYJNĄ. Pozostałe komisje zlikwidowano ze względu na brak ich aktywności.

Kolejne wybory w dniu 28 marca 2001 r. ustaliły następujący skład Zarządu Koła:

Maria Kisielewska-Podrez	– prezes
Bolesław Gąsiorek	– wiceprezes
Maria Krzewska-Lis	– sekretarz
Janina Cichowska	– skarbnik
Wanda Betlińska, Jan Błaszczewicz, Emilia Ślosarczyk	– członkowie

oraz 3-osobową KOMISJĘ REWIZYJNĄ.

Prezes Maria Kisielewska-Podrez jest członkiem Zarządu Okręgu Dolny Śląsk, a Jan Jaškowiak z Jawora – przewodniczącym Komisji Rewizyjnej Okręgu.

2.3.2. Koło Związku Zielona Góra

oprac. Janusz Zgorzalewicz

Wiosną 1992 r. – z upoważnienia Zarządu Głównego – Komitet Organizacyjny (Jan Wróblewski, Wanda Nesterów, Tadeusz Stanek, Janusz Zgorzalewicz) przystępuje do organizowania Koła Związku w Zielonej Górze.

W dniu 26.06.1992 r. na zebraniu założycielskim (56 osób) ukonstytuował się ZARZĄD:

Janusz Zgorzalewicz (Żagań)	– prezes
Wanda Nesterów (Zielona Góra), Witold Czernecki	– wiceprezesi
Jan Wróblewski	– sekretarz
Tadeusz Stanek	– z-ca sekretarza
Stanisław Mroczkiewicz	– skarbnik
Czesław Wołowski (Zielona Góra), Leon Duczmal (Lubsko)	– członkowie

Liczba członków wzrosła do 360 osób. W 50. rocznicę oswoobodzenia przez Armię Radziecką biskup Adam Dyczkowski poświęcił sztandar wykonany przez Małgorzatę Grzelak (Poznań). Na dwa miesiąca przed upływem kadencji odbyła się uroczystość poświęcenia ufundowanego przez Związek pomnika zlokalizowanego na zielonogórskiej nekropolii, miejscu przeznaczonym pamięci ofiar wojny. Duża liczba członków (360) upoważniła Zarząd do powołania dwóch nowych Kół – w Żaganiu i Nowej Soli.

Koło w Żaganiu, liczące 55 osób, powstało w 1995 r. Kierowali nim:

Janusz Zgorzalewicz	– prezes
Julian Neuman	– wiceprezes
Antonina Podzińska	– sekretarz
Romualda Maszlong	– skarbnik
Franciszek Sołtysiak, Ignacy Kowalski	– członkowie

Sztandar BZBWPiOK w Zielonej Górze. Pierwsza strona sztandaru

Poświęcenie sztandaru w 1995 r. Zielona Góra

W kwietniu 1999 r. na zabytkowym cmentarzu komunalnym Koło postawiło pomnik z granitu Gross-Rosen z napisem na tablicy: *W hołdzie więźniom hitlerowskich obozów koncentracyjnych zamordowanych w latach 1939–1945, współwięźniowie z Żagania i Żar.*

2.3.3. Koło Związku Jelenia Góra

oprac. Joanna Kozera-Wąs, Daniela Wójcik

Brak dokumentacji uniemożliwił odtworzenie początkowego okresu działalności Związku b. Więźniów Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych na terenie Jeleniej Góry. Ustalono jednak, że już w 1946 r. Koło posiadało sztandar, który – z powodu braku własnego lokalu – przekazało do obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, a w 1992 r. ponownie przejęło. Poświęcono go w 1993 r.

Po weryfikacji środowiska w 1947 r. Koło składało się z 400 członków.

Po likwidacji Związku w 1949 r., w powołanym przez władze krajowe ZBoWiD-zie zorganizowano środowisko b. więźniów liczące 120 osób.

Członkowie ZARZĄDU:

Henryk Król, Zygmunt Letki, Roman Iwański i Leokadia Augustyniak.

W 1991 r. ponownie został powołany Oddział Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Założycielami Koła na terenie Jeleniej Góry byli: Henryk Król, Daniela Wójcik, Zygmunt Letki, Roman Iwański i Józef Chmurzyński.

Po rozpoczęciu składania dokumentów o odszkodowania do Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” do Koła w Jeleniej Górze dołączyły: Bolesławiec, Lubawka, Kamienna Góra, Gryfów, Lwówek Śląski, a liczba członków wynosiła około 400 osób.

ZARZĄD:

Daniela Wójcik – przewodnicząca

Joanna Kozera-Wąs – sekretarz

Irena Klimek, Janusz Karpiński – członkowie

KOMISJA REWIZYJNA: Zygmunt Letki, Władysław Przyworski.

Po podziale administracyjnym kraju Koło Jelenia Góra obejmuje Bolesławiec i Kamienną Górę, a liczba członków zmniejszyła się do około 200 osób.

2.3.4. Koło Związku Zgorzelec

oprac. *Władysław Polit*

Po zlikwidowaniu przez władze państwowe w 1949 r. Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, byli więźniowie zrzeszeni w kole ZBoWiD-u przy Kopalni Turów powołali środowiskową grupę powiatu zgorzeleckiego. Celem tej grupy były działania na rzecz zachowania wspomnień i dokumentów dotyczących przeżyć wojennych oraz zintegrowania byłych więźniów z całego powiatu w jedno koło. Zachowane eksponaty i wiedzę o przeżytych latach niewoli udostępniano młodzieży na spotkaniach w szkołach i jednostkach wojskowych na terenie powiatu zgorzeleckiego. Drugim działaniem była organizacja pomocy w zakresie poprawy warunków zdrowotnych i materialnych członków i ich rodzin. Jesienią 1985 r. Koło liczyło już 117 osób, w tym 35 kobiet.

Na zebraniu statutowym sprawozdawczo-wyborczym 10.12.1985 r. wybrano ZARZĄD w składzie:

Stanisław Hantz

– prezes,

Eugeniusz Bukowski, Genowefa Bejmo,

Henryka Janc Obidzińska, Ryszard Kosiński,

Henryk Przygrodzki, Zofia Zielińska, Władysław Polit – członkowie.

Na potrzeby Związku własnymi siłami wyremontowano i wyposażono pomieszczenia klubowe oraz gabinet lekarski, w którym raz w tygodniu przyjmuje lekarz z ośrodka zdrowia. W 1998 r. nawiązano kontakt z grupą niemieckich antyfaszystów „Antifa” z Görlitz i Kassel, który jest utrzymywany do chwili obecnej. Organizowane są wspólne wycieczki do różnych obozów koncentracyjnych z udziałem młodzieży niemieckiej i wspomnieniami byłych więźniów.

Obecnie Koło liczy 26 osób, w tym 7 kobiet. W czasie istnienia Koła zmarło w powiecie zgorzeleckim 88 byłych więźniów.

Obecny skład ZARZĄDU:

Stanisław Hantz – prezes

Władysław Polit – wiceprezes

Zofia Zielińska – sekretarz

Genowefa Bejmo – skarbnik

Stanisław Kamiński, Bronisław Papiernik – członkowie

KOMISJA REWIZYJNA: Henryka Obidzińska.

Klub Koła Zgorzelec.
Wiceprezes W. Polit

2.3.5. Działalność socjalno-bytowa i samopomocowa

oprac. Józef Brueckman

Ze względu na stan zdrowotny członków Związku, pogarszający się w szybkim tempie w miarę coraz szybszego upływu czasu, palącym problemem staje się konieczność zwrócenia uwagi Zarządu Okręgu na zagadnienia socjalno-bytowe. Liczba żyjących obecnie byłych więźniów obozów koncentracyjnych nie przekracza 800 osób, o średnim wieku 80 lat, nie licząc tych, którzy zostali osadzeni w wieku niemowlęcym lub kilku zaledwie lat.

Jeszcze w okresie przełomu politycznego lat osiemdziesiątych działały nieformalne ugrupowania członków z pierwszego okresu działalności Związku, rozprawdzające dary dla byłych więźniów obozów koncentracyjnych nadsyłane z zagranicy, głównie z RFN – Fundacja Maksymilian Kolbe–Werk. Były to leki, odzież, bielizna pościelowa, obuwie i żywność, których niedostatek w kraju był silnie odczuwany. Odnowiły się więzi koleżeńskie i zaowocowały tworzeniem się ponownie form organizacyjnych.

W latach dziewięćdziesiątych, po reaktywowaniu działalności Związku, w ramach Zarządu Okręgu Dolnośląskiego powstała Komisja Socjalna, prowadząca już zorganizowaną akcję socjalno-bytową. Zweryfikowano stan zakresu uprawnień do inwalidztwa wojennego poszczególnych członków z powodu utraty zdrowia oraz przystąpiono do oceny ich potrzeb w zakresie pomocy socjalnej. Wśród członków, którzy nie poddali się jeszcze orzeczeniu komisji lekarskiej o utracie zdrowia w wyniku aresztowania i pobytu w więzieniach i obozach koncentracyjnych, rozprawdzono formalne wnioski, które po wypełnieniu i zaopiniowaniu przekazano do właściwej Obwodowej Komisji Lekarskiej ds. Inwalidztwa i Zatrudnienia.

Nawiązano również kontakty z instytucjami rządowymi i samorządowymi, jak np. Zarządem Głównym Państwowego Funduszu Rehabilitacyjnego Osób Niepełnosprawnych i Regionalną Spółdzielnią Usług Rehabilitacyjno-Socjalnych „Resurs”, które zaowocowały systematyczną organizacją turnusów wczasowo-rehabilitacyjno-leczniczych we właściwych ośrodkach nad morzem, w górach czy nad jeziorami (Duszniki Zdrój, Krynica Morska, Osiek, Mrzeżyno, Międzywodzie, Kołobrzeg) z 20% odpłatnością, wraz z uczestnictwem osób towarzyszących pacjentom o ograniczonej samodzielności. Pozostałe koszty pobytu (80%) refundował PFRON. Z usług tych w ciągu roku korzystało 150–180 osób.

Między członków Związku rozprawdzano także różne formy rekreacyjne oferowane przez Fundację Maksymilian Kolbe–Werk, zarówno w kraju, jak

i w Niemczech oraz doraźne wsparcie finansowe w wypadku potrzeb losowych.

W zakresie pomocy medycznej kierowano członków Związku na badania specjalistyczne i zabiegi, utrzymywano kontakty i kierowano potrzebujących do Instytutu Profilaktyki Stomatologicznej we Wrocławiu, Przychodni Specjalistycznej dla b. Więźniów Obozów Koncentracyjnych w Krakowie, Kliniki Okulistycznej w Katowicach. Było to możliwe dzięki usilnym staraniom przewodniczącego Komisji Zygmunta Wesołowskiego, pełniącego obowiązki do swoich ostatnich dni.

W kolejnych latach postępującego kryzysu gospodarczego oraz transformacji administracyjnej, przenoszącej dyspozycję funduszami PFRON do lokalnych Oddziałów Centrum Pomocy Rodzinie i uchylającej bezpośrednią współpracę Związku z „Resursem”, należało składać wnioski indywidualne o dofinansowanie w ramach ogólnych zasad pomocy społecznej.

Pozostaje nadal aktywna współpraca z Fundacją Maksymilian Kolbe –Werk, szczególnie w zakresie organizowania turnusów leczniczo-rehabilitacyjnych w wybranych ośrodkach sanatoryjnych oraz finansowego wsparcia członków w wypadkach losowych. Należy tu podkreślić wieloletnią współpracę z Fundacją naszego członka Jerzego Machowczyka. Pogarszający się jednak stan zdrowia naszych wiekowych już członków Związku sprawia, że niewielu jest w stanie poddać się zabiegom rehabilitacyjnym.

Możliwości dalszej działalności są mocno ograniczone, zwłaszcza przy ciągłym ograniczaniu przez władze kraju przywilejów przysługujących inwalidom wojennym i inwalidom z powodu utraty zdrowia w obozach koncentracyjnych, które byłym więźniom w pełni się należą.

Załącznik

Przedruk z „Jednodniówki” wybranych artykułów pisanych tuż po przeżyciach obozowych (1947) daje obraz naszych odczuć i sposobu myślenia w pierwszych latach powojennych. Po upływie przeszło 50 lat sposób myślenia uległ stopniowym zmianom, zachował się jednak bez zmian braterski stosunek między byłymi więźniami.

Konstanty Ćwierk

Golgota

*Golgota moja, granitowa skała,
Pierś twoją rwie tysiące rąk,
Wschodzące słońko rankiem cię ogrzało,
Owinął zapach okwieconych łąk.
Dokoła gór jak u Wisły źródła,
I tak jak w Polsce ziemi orze pług,
Ku górom wznosi się ma dłoń wychudła.
Kiedyż do swoich wrócić będę mógł?
Z nad szarego obcego Dunaju
Ku wschodowi ta piosenka popłynie,
Jak mi tęskno za Tobą mój kraju,
Mój Poznaniu, Warszawo, Lublinie...*

Ojczyzno moja!

*Gdy hen za górą gaśnie zachód krwawy
I baśń tęczową opowiada wiatr,
Widzę Mazowsze, snią mi się Kujawy,
A z mgieł wynurza się szczyt śnieżnych Tatr.
Bom ja z tej ziemi najdroższej wyzuty,
A drogę zamknął mi kamienny próg,
Pieśń ma się wznosi nad kolczaste druty,
Aby pozdrowić Wisłę, Wartę, Bug.*

Z nad szarego obcego Dunaju...

Ks. Piotr Jaroszek

Prezes Okręgu Polskiego Związku

b. Więźniów Politycznych

My i Ziemie Odzyskane

Zanim zwycięskie dywizje sojuszniczej Armii Czerwonej, wraz z bohaterskimi oddziałami naszych Wojsk Polskich wkroczyły na tereny Dolnego Śląska, przez lat pięć rwią i potem znaczył i wykuwał prawo do posiadania tych ziem więźni polityczny, kamieniołomach Gross-Rosen, w kopalniach Wałbrzycha, w fabrykach Wrocławia, Łamiennej Góry i wszystkich ośrodkach przemysłowych Dolnego Śląska.

Poszły miliony, wróciły tysiące wycieńczonych, wyniszczonych pięcioletnią niewolą, ciężką pracą, ale twardych i nieustępliwych w walce o najświętsze ideały człowieka, jakimi są: wolność, równość i miłość Ojczyzny. W ślad wkraczającej zwycięskiej Armii niosącej wyzwolenie naszym współbraciom – więźniom, wprost zza naładowanych elektrycznością drutów kolczastych w pasiaku z piętnem przeżyć obozowych i kilkuletniej udręki, jako pierwsi obywatele i reprezentanci Polski stanęli do pracy przy organizowaniu życia gospodarczego, społecznego i państwowego na Ziemiach Odzyskanych.

W opuszczone przez wczorajszego ciemiejącą fabryki, warsztaty rzemieślnicze, urzędy, szkoły i gospodarstwa rolne wnosili ducha Polski nowej, wymarzonej i wyśniewanej, opartej na równych prawach, wolnej od przemocy, gwałtu, od nędzy i wyzysku kapitalistycznego. Bo nas tam w obozie nauczono żyć prawdziwie demokratycznie. Przestały dla nas istnieć różnice stanów, pozycji społecznej, majątku, wykształcenia, rasy i wyznania. Tam, gdzie z jednej miski żywiło się tysiące, gdzie obok siebie na pryczy obozowej leżał Polak, Czech, Rosjanin, Jugosłowianin, Francuz, Belg, Holender i wszystkie narodowości świata; gdzie razem z księdzem polskim zabijano najbardziej prześladowanego Żyda, wyrósł najpiękniejszy kwiat braterstwa, równości i miłości.

Upojeni, jakby po raz wtóry zrodzeni do życia w chwili oswobodzenia zapomnieliśmy, że oprócz nas pozostały miliony wdów i sierot po naszych współkolegach, którym w momencie ich zabijania przyrzekaliśmy, że ich najbliższym podamy bratnią dłoń. Za dużo nas zginęło, prawie 1/6 narodu. Odbudowująca się Ojczyzna mimo najlepszych chęci nie jest w stanie przyjść im z pomocą w formie stałych pensji, emerytur, rent inwalidzkich itp. Obowiązek ten spoczął w pierwszym rzędzie na nas więźniach politycznych i na barkach całego narodu. Nie zapominajmy, że oni pomarli, byśmy żyli, że ich na obcej ziemi spalono, by kości nasze w Ojczyźnie spoczęły, że oni konali z głodu i zimna, by innym wywalczyć wolność i dobrobyt. Dlatego wzywam Was Koledzy byli Więźniowie Polityczni z terenu Dolnego Śląska, stańmy w jednym szeregu i podajmy

bratnią dłoń naszej kształcącej się młodzieży więźniarskiej. Bo jedni spośród nich to współtowarzysze obozowi, inni to dzieci naszych współkolegów. Sekcja Młodzieżowa przy Okręgowym Związku b. Więźniów Politycznych Dolnego Śląska przypomina się nam i całemu społeczeństwu tą jednodniówką. Zorganizowali się, pracują, borykają się z trudnościami materialnymi, remontują własny dom akademicki, zakładają świetlicę. Niech każdy z nas pospieszy im z pomocą, niech ta „Jednodniówka” obudzi więcej zainteresowania dla ich potrzeb.

„Szczęść im Boże”.

Mgr Siemek

poseł na Sejm Ustawodawczy R.P.,

wiceprezes Okręgu Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych na Dolny Śląsk

Międzynarodowy Tydzień Solidarności b. Więźniów Politycznych

... Walka jest daleko więcej męczeńska, niż wojenna, ilekroć społeczeństwo w jakimkolwiek męczeńskiej epopei wysileniu nie jest najczujniejsze i najpieczołowitsze o każdą kroplę krwi wylanej”.

(Z Norwida listu 313)

Międzynarodowy Tydzień Solidarności b. Więźniów Politycznych ma swoją potężną wymowę.

Stanęliśmy do apelu nie na lagrowych dziedzińcach i nie w więziennych celach, ale na polskiej piastowskiej ziemi Wrocławia. Apel ten jest w pierwszym rzędzie głębokim hołdem dla tych, którzy męczeństwem swoim i śmiercią krwawo znaczyli drogę do człowieczeństwa i wolności. I wolno nam do nich zastosować słowa Krasińskiego: „Własnym znikczemnieniem tylko zadać sobie można wiekuisty zgon”. Ich życie i ich walka pozostają nieśmiertelne, bo tego właśnie znikczemnienia i łatwości były pozbawione.

W drugim rzędzie dzisiejszy nasz apel musi być bilansem nie tylko śmierci, ale i życia. Bo jak mówi Norwid: „Historia nie tylko jest wiadomością, ale i siłą nawet”. Bo nakłute na rękach numery, pozbawione zębów szczęki, kawerny w płucach i postrzępione włókna nerwów są już nie dokumentem męki, są już nie podstawą do obłudnego hamletyzowania, ale przede wszystkim muszą spowodować refleksje całego narodu polskiego, jeżeli nie całego świata.

Jeśli bowiem krzyk nasz nie rozerwał naelektryzowanych drutów i ponurych krat, jeżeli nie rozerwał bram, to dziś winien on dolecieć do narodów wolność miłujących, a o przyczynach zabijania tej wolności tak szybko i tak łatwo zapominających. Bo źle by było, gdyby ten koszmar nie stał się dla nas tą Katharsis Polski, tym czyszcącym idej i programów politycznych narodu.

I źle by było, gdybyśmy do nowego życia nie wstali o całą zdradę minioną mądrzejsi, a całą klęskę dojrzałsi.

Nikt nie ma prawa tak gruntownego mówić o krzywdzie i brunatnym niebezpieczeństwie jak my, i nie przesadzę, jeśli powiem, że każda najprostsza rodzina polska zna prawdę o Niemcach lepiej, niż najgenialniejsi dyplomaci z Zachodu, którzy po raz pierwszy może w swym życiu prawdziwego gestapowca w Norymberdze zobaczyli. Tam na proces norymberski postać należało nie prokuratorów i sędziów anglosaskich, ale nas milionowe rzesze Polaków, którzy latami gnili w obozach koncentracyjnych lub kazamatach Pawiaka czy Montelupich. Na konferencję pokojową trzeba poprosić nas, którzy ważyliśmy po 30 kg, których morzono głodem, zarażano gruźlicą, duszono w szarych betonowych komorach, duszono cyklonem, zatrutowano chlorem. Zaprosić do okrągłego stołu tych palonych na stosach, palonych w krematoriach, zabijanych partiami i pojedynczo, szarpanych psami, mordowanych z uśmiechem przy megafonach, fokstrotach i tangach.

Świt nowej Polski i nowej Europy nie był taki o jakim marzyliśmy. Marzyliśmy o zapłacie i o odwecie na tych, którzy jeszcze tu żyją, mieszkają, pracują z nami, jedzą i często podają do uścisku ręce.

O by w a t e l e ! – czy my zdajemy sobie sprawę z tego, co to jest milion wymordowanych ludzi? Co to jest 7 milionów wymordowanych ludzi? Ludzi wymordowanych przez tych, którzy wałęsają się po ulicach polskiego Wrocławia, Kłodzka czy Legnicy.

Wygraliśmy wojnę. Wygraliśmy bój o nasze życie. Ale trzeba jeszcze wygrać pokój. Aby wygrać całkowicie ten pokój, należy ropiejący i cuchnący jeszcze wrzód niemiecki na naszym zdrowym organizmie państwowym, szczególnie tu na Ziemiach Odzyskanych najradzykalniej i najszybciej przeciąć. Niech ta ropa z niego wyleje się z Dolnego Śląska, Pomorza i Ziemi Lubuskiej daleko poza granice Odry i Nysy. Pazury Niemieckie musimy nie tylko przyciąć ale i z korzeniami wyrwać!

I dlatego protestujemy przeciwko nieostrożnej i pochopnej rehabilitacji Niemców. Nie chcemy hodować w Polsce nowych niemieckich Wallenrodów, nie chcemy zbyt długo czekać na wysiedlenie ostatniego Niemca.

Nie chcemy powtarzać błędów przeszłości. Błędu niewykorzystanego Grunwaldu, błędu maniackiego odwracania oczu z Zachodu i kierowania ich na Wschód, błędu wersalskiego głaskania Niemców.

Trzeba sobie zdać sprawę ze sprawiedliwości dziejowej. Z tego, że nie on Hitler stanął na Wiśle lecz my Polacy osiągnęliśmy granicę Odry i Nysy, lecz my Polacy

od Gdańska po Szczecin i Wrocław wyznaczymy biało-czerwone słupy graniczne. Symbol zwycięstwa prawdy nad kłamstwem, wolności nad niewolą, demokracji nad faszyzmem.

I nikt w takim stopniu jak my ma prawo protestować przeciwko churchilowskiemu i bymesowskiemu próbom dźwigania wilkołaczego gada niemieckiego na odskocznnię do wielkiej pożogi, do nowego marszu, „nach Osten”.

I wołamy w kierunku na Zachód: „Panowie nie wiercie Niemcom, którzy zmienili skompromitowany szyld na inny, o nazwach lepiej dla demokratycznego ucha brzmiących. Bo naród niemiecki potrafi się cały w tej nowej demokratycznej formie zmienić, jak cały zmieścił się w formie hitlerowskiej.

Takie jest nasze credo w naszym Międzynarodowym Tygodniu. Takie jest wyznaczenie każdego więźnia, który „idzie wsluchany w głos ziemi, w której tętnią serca braci, co padli w walce. Kierowany ich wolą idzie spełnić pracę ich ramion, które zostały czynu pozbawione. Idzie sadzić drzewa na miejscu wypalonych lasów, idzie budzić radość w zasmuconych przez siebie oczach dzieci, idzie budować biały dom w tym kraju tragicznym, przez który co pewien czas przetacza się milion – tonowy tank miażdżący gniazda” (Seweryna Szmaglewska – „Dymy nad Birkenau”).

Takie jest „dziesięcioro przykazań” nas, którzy rozwialiśmy otaczającą aureolę męczeństwa i bohaterstwa, zasłoniliśmy wytatuowane numery i wkroczyliśmy na drogę, która wieść winna do krainy, gdzie nie ma miejsca na krzywdę i zło, na zbrodnie i płacz, ale króluje słońce i uśmiech wolności, miłość i człowieczeństwo.

K.M.

PROGRAM IDEOWY SEKCJI MŁODZIEŻOWEJ P.Z.B.W.P.

Młodzież Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych rekrutuje się z młodzieży akademickiej. Nie brak jednak i młodzieży gimnazjalnej oraz kształcącej się zawodowo. Do naszej Sekcji należą również i osoby wiekiem starsze, którym ideologia i program Sekcji odpowiada.

Sekcja Młodzieżowa nie stanowi jakiegóż odrębnej grupy w Polskim Związku B. Więźniów Politycznych, lecz jedynie jego aktyw.

Młodzież P.Z.B.W.P. to zasłużeni obywatele, którzy wprawdzie noszą przeważnie czapki studenckie, jednak egzamin najważniejszy jaki przed człowiekiem może postawić szkoła życia, już zdali. Zdali go w pracy konspiracyjnej, potem w więzieniach i obozach, wreszcie przy odbudowie Odrodzonej Ojczyzny.

Ale obok pracy i nauki młodzież P.Z.B.W.P. wzięła na siebie jeszcze inne obowiązki. W swym programie ideowym na pierwszym miejscu postawiono opiekę nad najbliższymi rodzinami po zmarłych męczennikach. Pomóc im musimy! To nas koleżeński obowiązek! Wprawdzie i reszta społeczeństwa musi im przyjść z pomocą, ale na nas, którzyśmy mieli szczęście przeżyć obóz, ciąży ten obowiązek przede wszystkim.

Drugim z kolei punktem naszego programu, to wychowanie członków i podopiecznych na wartościowych obywateli. Przez wychowanie przyszłych obywateli rozumiem oddanie społeczeństwu i państwu ludzi o niezłomnym charakterze, o głębokiej miłości Ojczyzny, zdrowych fizycznie i moralnie. Wychowując takich obywateli możemy być spokojni o przyszłość naszego narodu. Oni bez względu na to, jaki kierunek polityczny w przyszłości obiorą, nie postąpią nigdy tak w życiu, abyśmy się musieli za nich wstydzić.

Dalszym z kolei punktem naszego programu, to pomoc dla kształcącej się młodzieży. Uważamy, że kształcącym się należy całkowicie usunąć troskę o chleb codzienny. Aby państwo miało w przyszłości korzyść ze studiującej młodzieży, należy na wyższe uczelnie dopuszczać jedynie młodzież najzdolniejszą, ale młodzieży tej trzeba na okres studiów zabezpieczyć byt nie kwotą tysiąca złotych miesięcznie, lecz przyzwoitym utrzymaniem, mieszkaniem i opieką zdrowotną. Cóż nam z tego, że będziemy produkować masowo magistrów, inżynierów i lekarzy, kiedy ich zdrowie mocno przez okres studiów nadwerężone nie pozwoli im nawet oddać państwu tego, co od niego wzięli. Także i studiującym nie zależy na tym, aby wkrótce po ukończeniu studiów na nagrobku mieć tytuł inżyniera, czy magistra.

Specjalną opieką winni być otoczeni właśnie ci, którzy mimo przeżytej gehenny nie zrezygnowali z kształcenia się. Osiągnięcia Sekcji Młodzieżowej P.Z.B.W.P. w tym kierunku dały już pozytywne rezultaty. Część studentów dzięki poparciu władz uzyskała stypendia państwowe w wysokości 1000 zł, część otrzymuje je ze Związku w wysokości od 1000 do 2500 zł. Ale to zaledwie połowa, reszta czeka cierpliwie, borykając się z losem. Lecz i dla tych przy poparciu władz i społeczeństwa stypendia w najbliższym czasie uzyskamy.

Przy pomocy dla kształcących się należy wspomnieć, że nie ogranicza się ona tylko do pomocy materialnej, tworzymy bowiem we własnym zakresie pomoc naukową udzielając bezpłatnie młodszym kolegom korepetycji i organizując bibliotekę naukową.

Mamy nadzieję, że dzięki naszej „Jednodniówce” społeczeństwo Wrocławia zostanie pokrótce zaznajomione z pracą i zadaniami Sekcji Młodzieżowej P.Z.B.W.P. i że we wszystkich naszych zamierzeniach na Was, Obywatele, będziemy mogli liczyć.

Jarosławski Janusz

Stach

Nie lubiłem go. Był zawsze opryskliwy, zawsze miał przekleństwa na ustach, nikomu dobrego słowa nie powiedział, szkoda tylko, że miał czerwony trójkąt na piersi z literą P. Jeśli zyskiwał kiedy w oczach, to chyba tylko wtedy, gdy na pozór wykonując polecenia „vorarbeitra” za plecami przedrzeźniał go, że trudno się było wstrzymać od śmiechu. Ale sympatia ta była połowiczna, bo chyba ze wszystkich ludzi po kryjomu szydził. Nie lubiano go i on nikogo nie lubił. A już najgorzej to nie cierpiał prof. Żółtka.

Stali koło siebie na apelach ramię w ramię. Chwile te były pasmem drobnych i dotkliwych cierpień profesora, a zarazem chwilami znęcania się zwyrodniałego chłopaka nad nieszczęsnym profesorem. „Te Żółtek wyprostuj deche... Eiserne idzie”. Syk prawie niedosłyszalny poparty kułakiem w plecy... I za chwilę znów: „Stój cholero spokojnie, bo nas blokowy przyuważy”... tak w kółko. Wszyscy dookoła zaciskali pięści, a nic mu zrobić nie było można. Chciał porządku. Ordnung muss sein. Racja była po jego stronie.

Tak schodził im czas przez wszystkie apele ranne, południowe i wieczorne. Przechodziły dni, tygodnie, miesiące, aż nadszedł 11 listopad. Rocznicą odzyskania Niepodległości. Smutna rocznica minionego szczęścia, cudnej, słonecznej wolności, malowanej defiladami... a dziś... Szaruga jesienna, przemoczony piasek i światło reflektorów – złośliwe ślepie hydry wielkookiej, łypiącej i węszącej ofiary wśród tłumu numerowanych istnień „Untermenschów” Br... jaki chłód przejmujący ścisła serce. Wśród tych koszmarnych myśli pochwyliłem szept zasłyszany gdzieś z tylnych szeregów. „Wiesz dziś na B ma być wieczorek...” Odwróciłem się. Co, wieczorek?... W tej chwili czuję jak na głowę wali się coś twardego, a do uszu przedziera się charkot wypluty z ust esesmana: Willst du nicht ruhig sein – przerwa, a potem znów: „Bolek na B jest dzisiaj wieczorek?..” Więc to prawda dziś oderwiemy się od szarzyzny dni jednakowych, od codziennego wyczekiwania na porcję, „dolewkę” od „organizowania” śmieci z gnojówek przykuchennych... wrócimy do tych słonecznych chwil przeszłości, wrócimy do kochanych dawnych dni... Dzień ten przyszedł jak sen. Apel wieczorny. Stare „Te Żółtek wyprostuj się”... i wracamy do bloku. Przy kolacji wszyscy się mitygują nawzajem. Cicho, cicho, aby prędzej, żeby tylko blokowy nie chciał urządzać jakiegoś „sportu”... Nareszcie spokój. Wszystkie spojrzenia kierują się na kął blokowego, za chwilę... tak, już nabił fajkę... zamyka szafę... wkłada beret... rzuca wszechwładne spojrzenie wokół... Ruhe... i już go nie ma.

„Koledzy! Prosimy do pierwszego i drugiego stołu... Zaraz zaczynamy”. Mały rwetes. Wszyscy skupiają się przy 1-szym i 2-gim stole, na stole pojawia się skądś kawałek

biało-czerwonej szmatki, oczy zaczynają wilgotnieć, krtanie chwyta skurcz... i w tym zaczyna: „Koledzy! Dziś 11 listopada, w rocznicę tak drogą w sercu każdego Polaka...” na sali cicho, jakby podczas składania raportu... „Zebraliśmy się tu wszyscy, aby wspominając przeszłość nabrać hartu na przyszłość. Nie chcę się długo rozwodzić, chciałbym Was tylko uprzedzić, że program dzisiejszy jest skromny, ale każdy będzie mógł go we własnym sercu rozszerzyć i rozprzestrzenić. Na wieczorek złożą się pogadanka p. X i deklamacje”. Na jego miejsce wysunął się p. X. eks-poseł do sejmu i zwyciężym prostym stylem przedstawił zebranyemu znaczenie rocznicy 11 listopada, jej symbolikę i wartość zasadniczą dla obywatela – Polaka.

Po przemówieniu p. X. głos zabrał Ignac, podając ogółowi następny punkt programu: „Deklamacje. Prof. Żółtek. Prosimy”. Przed stołem staje śmiesznie zgarbiony, mały człowieczek i mierząc swym krótkowzrocznym spojrzeniem krąg zebranych, zdaje się tłumaczyć z roli, jaką mu powierzono i z góry przepraszać za ten eksces.

Mimo woli wzrok mój prześliznął się po twarzach zebranych i zatrzymał się na Stašku. – Znajdzie, jak nazywano złośliwego sąsiada apelowego prof. Żółtka. Twarz ta wyrażała obecnie mieszaninę złośliwej wesołości i bezczelnej niewiary. Jak to, to ten Żółtek będzie też bajerował? Jeszcze moment, a czułem, że wyrostek ten gwizdnie łobuzerskim sposobem i zacznie wydrwiwać swym rysztołowym dialektem. Ale nie zdążył... bo ciszę oczekiwania przerwał głos słaby z razu, ale głębią swojego kolorytu zmuszający do słuchania... „Litwo Ojczyzno moja, Ty jesteś jak zdrowie...”, Dźwięk płynie za dźwiękiem, słowo za słowem i wlewa się w duszę niczym balsam kojący wszelkie bóle, wszystkie rany... To już nie słów słuchano, ale jakiejś tęsknej melodii zapoznanej, a tak drogiej. Jakiś odruch podświadomy zmusił mnie do rzucenia okiem na oblicze Staška-Znajdy. Wyraz zawstydzonego podziwu zastąpił tak wyraziście na rysach Znajdy, że mimo woli całą moją uwagę skoncentrowałem na nim... „Tymczasem przenosząc moją duszę utęsknioną do tych pagórków leśnych”... Nie, doprawdy, czy to możliwe?...

W oczach wyrostka zamigotały skry i dwie duże łzy spłynęły wolno po twarzy andrusa... Tak... ten zwyrodniały chłopak płakał... Płakał do swoich minionych wspomnień, do pagórków i pól, a może płakał i za tym, że teraz przejrzał ogrom krzywdy, jaką wyrządził profesorowi, który teraz potrafi go tak za serce chwycić... Zresztą większość słuchaczy teraz dopiero w tej niedoli-tulaczce zrozumiała potęgę uczucia wiersza Adama. Teraz dopiero w obramowaniu kolczastych drutów, z daleka od tej Umiłowanej, oceniali, ile stracili i jak ją cenić trzeba.

Z chwilą kiedy ostatnie słowa wiersza zamarty na wargach deklamatora, jakiś prąd połączył zebranych słuchaczy. Wszystkie myśli związane wspólnym umiłowaniem, wspólną tęsknotą za Ojczyzną, w błyskach oczu i tętna serc zespoliły się w całość, w której nie było nic ponad wspólne pragnienie wyrażenia hołdu swej Wielkiej Miłości i przetrwania chwil sromu i hańby ku lepszemu jutru.

I znowu dni płynęły podobne do siebie jak ubrania więźniów i wszystko szło utartym szlakiem, tylko apele zmieniały się. Od pamiętnego 11 listopada, Stach-Znajda już swego sąsiada, a nawet nieraz w drodze z placu apelowego do bloku pomagał Żółtkowi iść. Dziwiło to wszystkich, ale nikt nie znał przyczyn zmiany postępowania Stacha. Nieraz w chwilach złości ktoś zwrócił się do Stacha: „Te Znajda, coś taki dobry dla Żółtka, może ci daje lizać menachę?” Staškowi w takich razach powracał wilczy wyraz twarzy i odcinał kaśliwie: „a co mało ci „fuszpajek” z pod kuchni, to przyjdź, to ci odpalę trochę”... Ale po chwili pod smutnym wzrokiem profesora łagodniał i przestawał się odszczekiwać zaczepiającemu.

Powoli kończyła się jesień. Zbliżała się zima, a z nią mrozy i zimna. Ludzie niedożywieni, słabo odziani zapadali na choróbska, a zaziębieniu zwłaszcza nerek ulegała prawie całość z wyjątkiem rzemieślników pracujących pod dachem. Ktoś kto nie zna co to przeziębienie nerek, nie zrozumie męczarni związanych z pozostawianiem godzinami na placu apelowym. Załatwienie się na placu groziło bowiem pobiciem, a nieraz śmiercią. I raz... było to któreś niedzieli, kiedy zwykle apel przeciągał się w nieskończoność, sąsiedzi profesora Żółtka zaczęli się poszturchiwać i wskazywać sobie skuloną postać profesora: Pst... patrzcie... Żółtek się złał nie wytrzymał... „Te Żółtek co ty cholero robisz, wstrzymaj się stary...” i nagle zmartwiały szept pst... „Gustaw” idzie. Słowo to zelektryzowało wszystkich. Wszyscy zamarli. W tym momencie stało się coś, czego w pierwszej chwili nie rozumiałem, a zrozumiawszy nie mogłem pojąć. W tym ułamku sekundy, Stach-Znajda przepchnął profesora na swoje miejsce, a sam stanął w kałuży pozostawionej przez tamtego. „Gustaw”, którego zwałił ruch w szeregu podszedł bliżej. Serca ludzi otaczających Stacha i profesora przestały bić. Nikt się nie ruszał. Wszystkie zmysły były napięte aż do bólu. Świadomość przeszywał strach, co będzie, zobaczy czy nie?...

Nagle ciszę zmartwiałych brył ludzkich przeciął ryk bydłęcia ludzkiego: „Ist den so Was... Wer war das?”... Szeregi rozwarte potężnymi kopnięciami „Gustawa” odsłoniły nieszczęsnych Stacha i profesora. Pierwszy zbladł, lecz trzymał głowę podniesioną, drugi pod wrażeniem chwili zachwiał się i padł zemdlony na stojącego obok sąsiada. Esesman chwilę obserwował, po czym patrząc w oczy Stacha powtórzył „Wer war das?” Stach spojrzął na kałużę pod nogami potem przeniósł wzrok na zemdlonego Żółtka, wreszcie odpowiedział patrząc w rozjuszony ślepie: Ich. Du verfluchte Sau... i potem nic nie było słyhać tylko tępe uderzenia i razy, aż Znajda usunął się na ziemię, by tu spokojnie lec w kałużę własnej krwi zmieszanej z moczem tamtego.

Po apelu zaniecono Stacha do rewiru i tu lekarz skonstatował zgniecenie 3-ch żeber i oberwanie nerek. Stan bardzo poważny. Wypadek był komentowany na bloku bardzo szeroko, jedni się dziwili charakterowi Stacha-Znajdy, inni „zagorzali kacetowcy” twierdzili, że wariat, ale wszyscy bez wyjątku podziwiali bohaterstwo Znajdy. A Profesor?... po odzyskaniu przytomności potoczył okiem dookoła a nie znajdując koło siebie Stacha spytał sąsiadów. Co ze Stachem.

Wstrząsnęli ramionami i odburknęli – na rewirze...

Zaraz po apelu wieczornym, Żółtek pobiegł na rewir. Odźwierny ani myślał wpuścić go do rejonu zamkniętego dla takich biedaków jak Żółtek. Dopiero kromka chleba z okruskiem kielbasy, własnym potem zdobytą „arbeitsportion” zrobiła swoje i profesor znalazł się na terenie szpitalnym. Opowiedział, że szuka tego, którego z apelu przynieśli. Wskazano mu R3 – barak biedoty i po chwili Żółtek znalazł się przy łóżku Stacha. Właściwie przy pół łóżku, bo leżało ich dwu. Stach i jeszcze inny nieszczęśnik. W chwili kiedy profesor wchodził, towarzysz kłął go najbardziej wyszukanymi przezwiskami, że specjalnie wlał mu do łóżka, aby urazić jego amputowaną nogę ...

Profesor skrzywił się na ten widok, zbliżył się jeszcze bardziej onieśmielony i zapytał. No i jak się czujesz? Stachu? Spojrzały na niego szare oczy chłopaka i tylko kiwnięcie głową było odpowiedzią. Profesor opuścił głowę i jakby pod ciężarem wewnętrznego wyrzutu zaczął seplenić: Po coś to zrobił... ja... ja... ja... ja Cię przepraszam... ale ja zemdlałem i nic nie mogłem... spojrzał ukradkiem na Stacha i zdziwił go blask uśmiechu na twarzy chorego. Oczy te zdawały się mówić: No i cóż, nie przejmuj się, nic się nie stało. A po chwili usta otwarty się z wysiłkiem i wy dobył się z nich szept: ... powiedz mi ten wiersz – „Litwo, Ojczyzno moja”...

3. Schemat organizacyjny i zakres działalności Związku

Działalność Związku opiera się na *Statucie Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych* – Warszawa 1946.

Terenem Związku jest obszar Rzeczypospolitej Polskiej. Siedzibą władz naczelnych jest Warszawa. Związek dzieli się na okręgi wojewódzkie, a te na koła, obejmujące teren jednego powiatu. W wypadku powstania w jednej miejscowości skupiska ponad 50 członków zarząd okręgu może tam utworzyć koło. Jeśli w powiecie jest mniej niż 20 członków, zarząd okręgu, po zatwierdzeniu przez zarząd główny, może teren działalności rozszerzyć do 2 powiatów.

Głównymi władzami Związku są: kongres, rada naczelna, zarząd główny, główna komisja weryfikacyjna, główna komisja rewizyjna i główny sąd koleżeński.

Głównymi władzami okręgu są: zjazd okręgu, zarząd okręgu, komisja rewizyjna okręgu, sąd koleżeński okręgu.

Władzami koła są: walne zebranie koła, zarząd koła, komisja rewizyjna koła, sąd koleżeński koła.

Działalność Związku polegała na:

- zrzeszaniu byłych więźniów politycznych hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych,
- szerzeniu ducha patriotycznego,
- udziale w odbudowie i rozwoju życia narodowego i państwowego,
- niesieniu pomocy moralnej i materialnej byłym więźniom politycznym i ich rodzinom,
- współpracy z innymi organizacjami w kraju i za granicą w obronie i utrwaleniu pokoju światowego.

Na mocy decyzji prezydenta m. st. Warszawy z 31 maja 1946 r. Związek został wpisany do Rejestru Stowarzyszeń i Związków.

Po bezprawnym rozwiązaniu Związku i innych organizacji kombatanckich włączono je do powołanego przez władze państwowe Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD). Po przemianach w 1989 roku, w wyniku decyzji ministra spraw wewnętrznych o nieważności skreślenia Związku z Rejestru przez prezydenta miasta stołecznego Warszawy z 30.09.1949 r., ponownie został utworzony i powtórnie wpisany 06.02.1995 r. do rejestru Stowarzyszeń i Związków.

Obecnie działalność Związku opiera się na statucie zarejestrowanym w Sądzie Okręgowym w Warszawie 07.01.1997 r. W rozdziale 1., par. 1. stwierdza się istnienie Związku (PZBWPHWOK) od 31 maja 1946 r. Schemat organizacyjny odpowiada podziałowi administracyjnemu, zgodnie z ustawą z dn. 07.04.1999 r. „Prawo o Stowarzyszeniach” (Dz.U. Nr 20, poz. 104).

Celami Związku są:

- dobrowolne zrzeszanie byłych więźniów politycznych,
- otaczanie opieką członków Związku i pozostałych po nich wdów (wdowców), zwłaszcza w zakresie pomocy socjalnej i zdrowotnej,
- uzyskanie zadośćuczynienia dla byłych więźniów za poniesione straty moralne, zdrowotne i materialne od strony niemieckiej oraz innych roszczeń wynikających z uwięzienia w hitlerowskich więzieniach i obozach koncentracyjnych,
- upamiętnianie miejsc martyrologii Polaków na terenach byłych hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych oraz miejsc pamięci narodowej, rewindykacja majątków Związku, zawłaszczonego w 1949 r.

Obowiązujący statut w postanowieniach zasadniczych nie różni się od statutu z 1946 r.

4. Byli więźniowie polityczni hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych – Okręg Dolnośląski

Wykaz byłych więźniów obejmuje żyjących na przełomie XX i XXI wieku. Wykorzystano przede wszystkim wykazy opracowywane w Związku w akcji odszkodowań za pracę niewolniczą w obozach koncentracyjnych.

Na końcu wykazu podano nazwiska więźniów, które są umieszczone na różańcu przekazanym do Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Pomyślną i organizatorem akcji był były więzień obozów koncentracyjnych

Zbigniew Mazurek.

Lp.	Nazwisko i imię	Data i miejsce urodzenia	Więzienia, obozy	Numer
1	Adamek Krystyna	13.10.1921 Ostrów Wielkopolski	Kalisz, Łódź Ravensbrück	41202
2	Adamowicz Marianna	26.07.1920 Aleksandrów	Majdanek	
3	Augustyniak Henryk	27.07.1922 Minów	Neuburger	
4	Babian Maria	05.01.1925 Warszawa	Auschwitz Ravensbrück	84832
5	Babij z d. Zadrozna Krystyna	03.07.1928 Warszawa	Ravensbrück Sachsenhausen	68820
6	Babraj Czesława	18.06.1927 Warszawa	Auschwitz-Birkenau	83338
7	Bajtała Janina	01.05.1921 Poznań	Żabikowo	20962
8	Bakaj Anna	05.03.1928 Boża Dąbrówka	Majdanek	

9	Balcerowski Wacław	11.08.1919 Wola Jaworska	Auschwitz Sachsenhausen	62334 63936
10	Bandura Edward	31.03.1925 Słupiec Szlachecki	Dachau	61388
11	Baran Feliks	01.09.1923 Czyszki	Dachau	40975
12	Barczak Zofia	06.11.1924 Kłobuck	Auschwitz Buchenwald	27873 36393
12	Barczyk Krystyna	01.10.1919 Sosnowiec	Mysłowice Auschwitz	
14	Barda Maria	01.03.1930 Luchów Górný	Zamość	
15	Bartnicki Stanisław	13.11.1908 Żurawica	Auschwitz Dachau	102667 160593
16	Bartocha Anna	22.07.1923 Tomaszów Mazowiecki	Pińczów Ravensbrück	10100
17	Bartyńska-Korczak Halina	31.03.1925 Borysław	Lwów Majdanek Ravensbrück	4157 36316
18	Bartyński Andrzej	25.05.1934 Lwów	Lwów	
19	Bartyński Władysław	13.06.1902 Borysław	Lwów Majdanek Flossenbürg Buchenwald-Dora Ravensbrück Neubrandenburg Gross-Rosen	
20	Bas Czesław	25.02.1942 Majdan Tuczębski	Buchenwald Zamość Ravensbrück	14683
21	Bednarczyk Jan	14.04.1923 Nętno	Newmarkt Flossenbürg Auschwitz	
22	Bejmo Genowefa	06.01.1920 Wilno	Ravensbrück	14683
23	Berny Tadeusz Ludwik	01.10.1922 Trzebinia	Breslau, obóz pracy Gross-Rosen Flossenbürg	73 9061 49731

24	Betlińska Wanda	15.06.1932 Warszawa	Auschwitz-Birkenau	
25	Białek Miroslaw	14.08.1920 Sieraków	Poznań-Żabikowo	
26	Biegaj Włodzimierz	14.02.1929 Dąbrówka Tarnawska	Gross-Rosen Mauthausen	75543
27	Bielarz Rozalia	13.04.1930 Tarnawa Dolna	Kochłowice	
28	Bielec Bronisław	19.08.1929 Sanok	Gross-Rosen	113538
29	Bieniek Tadeusz	25.01.1920 Książnice Wielkie	Flossenbürg	3138
30	Bładowski Kazimierz	04.11.1918 Piotrków Kujawski	Dachau	
31	Blei Stefania	23.01.1923 Poznań	Polen Jugendverwahrlager Łódź	76
32	Błaszczak Jan	04.03.1927 Zamość	Dessau Buchenwald	20752
33	Błaszkwicz Jan	07.04.1923 Dorozów	Gross-Rosen Sachsenhausen	11130 59630
34	Błękicki Jerzy	14.12.1925 Warszawa	Buchenwald	21756
35	Bober Marianna	03.05.1922 Gołuli	Potulice	
36	Boczek Stefan	12.09.1916 Dobra k. Turku	Stuttgart Dachau	42892
37	Bogdański Leszek	18.05.1920 Łódź	Gross-Rosen Buchenwald	16195 33188
38	Bojanowski Waldemar	12.05.1930 Czarze	Wejherowo-Stutthof Łódź obóz karny	6 565
39	Bolek Krystyna Teodora	04.03.1930 Wąbrzeźno	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	87948 71877 34842
40	Bonek Ludwika	09.12.1935 Jagodniki	Potulice	
41	Borek Edward	20.09.1920 Obudno	Neuengamme	27439

42	Borowski Leon	07.01.1916 Białystok	Stutthof	18077
43	Bromblik Zygmunt Alfons	11.10.1920 Putschau	Sachsenhausen	34054
44	Broniewska Irena	27.03.1919 Nisko	Ravensbrück	
45	Brueckman Józef	21.06.1921 Kalisz	Auschwitz Gross-Rosen Sachsenhausen	83877 9326 63815
46	Bryjanowski Wacław Piotr	28.09.1925 Przedmość	Gross-Rosen Mauthausen	9059 127621
47	Brzeska z d. Samborska Aniela	20.10.1924 Gazomca	Radom Ravensbrück	30942
48	Brzezińska Aniela	01.06.1924 Rzęsna Polska	Ravensbrück	37407
49	Brzuchowska Krystyna	02.05.1926 Sierpc	Ravensbrück	39999
50	Buczkowski Michał	01.07.1909 Tarnopol	Mauthausen	
51	Bujak Henryk	07.08.1942 Chrzanów	Mysłowice Bogumin Potulice	
52	Bylica Władysław	08.02.1925 Wołowice	Mauthausen	29353
53	Cebo Stanisław	21.03.1918 Bukowno	Gross-Rosen Sachsenhausen Buchenwald Flossenbürg	82669 67040 17010
54	Chmura Weronika	02.12.1938 Majdan Tuczepski	Zamość	
55	Choina Władysław	08.01.1923 Lwów	Gross-Rosen	02259
56	Chojnacki Marcin	28.09.1920 Poznań	Sachsenhausen	
57	Chruściński Stanisław	08.05.1923 Popów	Mauthausen	39458

58	Ciachowska Wanda	18.04.1924 Rumunia	Breslau Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	71922 35380
59	Cichocki Piotr	23.04.1924 Stropczatów	Schwabsburg Dachau	47724
60	Cichowska Janina Maria	27.01.1928 Warszawa	Auschwitz Ravensbrück	
61	Cieślak Tadeusz	14.06.1928 Ciemiętniki	Natzweiler Mauthausen	81593
62	Cikunduris Wiesława	16.07.1922 Orzechowo	Auschwitz	39917
63	Ciołkosz Stefan	20.04.1916 Sędziszów Małopolski	Auschwitz Mauthausen	138857 101650
64	Ciurys Władysław	25.08.1923 Berezowica	Sachsenhausen Niederhagen- -Wewelsburg	59968 829
65	Cych Aleksander	22.05.1923 Kościegóra	Zamek Lubelski Natzweiler Buchenwald Flossenbürg	4669 17941 12772
66	Czaja Tadeusz Władysław	03.01.1924 Posada Chyrowska	Gross-Rosen Mauthausen	45251 127722
67	Czapiga Wiesława	14.04.1931 Warszawa	Auschwitz Ravensbrück	
68	Czarnecka Genowefa	15.11.1915 Jadowce	Warszawa Ravensbrück Bergen-Belsen	75347
69	Czech Tadeusz	28.01.1923 Nieświerz	Sachsenhusen	61391
70	Czernichowski Michał	01.06.1917 Ruda Brodzka	Magdeburg Mauthausen	37815 45714
71	Czerniecki Aleksander Szczęsny (Czarnicki)	04.03.1926	Dortmund Ravensbrück Neuengamme	156 7085 19882
72	Czop Rozalia	27.05.1926 Piekiełko	Ravensbrück	25720

73	Ćwikła Zdzisław Józef	10.01.1926 Łódź	Buchenwald Gross-Rosen	134781 30385
74	Dalewska Halina	29.03.1932 Bydgoszcz	Potulice	
75	Dąbrowski Marian	15.08.1924 Dubienka	Majdanek	
76	Degorska Jadwiga	31.05.1928 Mroczo	Potulice	
77	Delkowska Janina	01.05.1919 Łódź	Łódź Auschwitz	74088
78	Dembski Jan	10.12.1928 Starogard	Potulice	1217d
79	Dębska Zofia	27.11.1927 Puszczykowice	Łódź	194 67
80	Dobrzyniecka z d. Plewczyńska Janina	29.09.1017 Warszawa	Warszawa Ravensbrück	63082
81	Dolina Sokołowski Tadeusz, Władysław	04.01.1925 Wólka Kurdłbanowska	Stutthof	
82	Domański Jan Franciszek	13.07.1923 Płowe	Natzweiler Buchenwald	10350 89055
83	Domański Mieczysław	02.01.1925 Cyprianka	Stutthof	17862
84	Domański Witold	15.06.1926 Stężyca	Warszawa Gross-Rosen Buchenwald	59164 134825
85	Donderowicz Zdzisław	02.03.1920 Ślesin	Auschwitz Mauthausen	29603 44157
86	Dostal Janusz Bernard	20.05.1921 Lublin	Zamość Lublin Auschwitz	
87	Dropek Bronisława	26.01.1922 Osuchów	Ravensbrück Sachsenhausen	64824
88	Dubois Wanda	08.03.1923 Wołoska Wieś	Majdanek	
89	Dudek Robert Antoni	07.06.1920 Tarnowskie Góry	Dachau Mauthausen Gusen	

90	Dworak Bronisław	05.06.1918 Przybynów	Regensburg Buchenwald	2072
91	Dyczyński Stanisław	20.03.1920 Daniczów	Stutthof	7842
92	Dydyńska z d. Buchman Wanda	13.02.1930 Warszawa	Ravensbrück Flossenbürg	56250 52661
93	Dyląg Adam	07.07.1923 Jaśliska	Gross-Rosen	01238
94	Dzieduszycki Wojciech	15.06.1912 Jezupol	Montelupich Pustków Gross-Rosen Leitmeritz	87162
95	Dziedzic Edward	14.10.1918 Warszawa	Sachsenhausen	92436
96	Dziedzina Aniela	15.09.1928 Aleksandrów	Majdanek	
97	Dzikowska z d. Janas Józefa	10.03.1925 Trenoi Le Grand	Kraków Auschwitz-Birkenau	6832
98	Farganus Jan	08.10.1912 Łostówka	Natzweiler Buchenwald	2540 13888
99	Federyga Władysław Leopold	02.06.1919 Bochnia	Sachsenhausen	82720
100	Fedorowski-Gawryś Henryk	10.09.1909 Nisko n. Sanem	Zamość Auschwitz Gross-Rosen Flossenbürg- -Herzbruck	14192 2626
101	Felsztyński Franciszek	20.07.1915 Rodatycze	Potsdam Buchenwald Dachau Natzweiler	6625 48890, 150635 9335
102	Fiebig Stefan	05.09.1921 Radungen	Kościan Auschwitz Buchenwald	136449 33139
103	Fijołek Zygmunt	17.11.1921 Warszawa	Buchenwald	6682

104	Filipkiewicz Marian	06.04.1924 Tarnów	Buchenwald	4584
105	Florkowski Paweł Tadeusz	20.03.1935 Gajewko	Potulice	
106	Frymus Stefania	10.06.1922 Chorzenica	Auschwitz-Birkenau Ravensbrück Buchenwald Magdeburg	72231 73273 32177 38177
107	Furmanek Hieronim Franciszek	15.09.1922 Biedrusko	Breslau Gross-Rosen	6945
108	Gaca Witold	19.04.1925 Starogard Gdański	Stutthof	18619
109	Gajewski Zbigniew	25.11.1923 Warszawa	Auschwitz-Birkenau Mauthausen-Gusen	197274 105447
110	Gałuszko z d. Pastuszek Katarzyna	27.03.1924 Białka	Ravensbrück Buchenwald	40230 2407
111	Gancarek Stefan	04.02.1926 Rembielice	Gross-Rosen Bergen-Belsen	119337
112	Garstecki Leonard	02.04.1920 Połajewo	Nuernberg Flossenbürg Dachau	918 8385 161195
113	Gasztych Regina	23.03.1911 Stara Huta	Ravensbrück Flossenbürg	56217 60409
114	Gagała Kazimierz	21.06.1916 Dębica	Auschwitz Sachsenhausen	287 115653
115	Gagała Wanda Łucja	01.04.1922 Warszawa	Ravensbrück Buchenwald	51781 23716
116	Gebhard Stanisław Mieczysław	13.07.1928 Poznań	Montelupich Gross-Rosen Mauthausen	8508 127925
117	Gembara Władysław	01.06.1921 Czernichów	Auschwitz Sachsenhausen Mauthausen	192954 134243
118	Gembora Kazimierz	04.03.1924 Sosnowiec	Auschwitz Buchenwald	129762 79168
119	Gęsiorek Bolesław	25.05.1935 Nowa Huta	Polenlager Papenburg	
120	Gęsiorek Władysław	27.04.1941 Nowa Huta	Polenlager Papenburg	

121	Girek Piotr	20.06.1920 Szypowice	Nuernberg Dachau Natzweiler	45906 18434
122	Gładki Helena	02.02.1924 Skarszewek	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	42822 46235 27103
123	Głowacka Cecylia	14.11.1924 Suchodoły	Lublin Ravensbrück Leipzig	36771 3124
124	Głowacka Ludwina Maria	03.04.1909 Nowy Sącz	Auschwitz Bergen-Belsen	61390
125	Głuch Helena	29.09.1910 Ostojów	Radom Auschwitz-Birkenau Ravensbrück Buchenwald	6379 46630 27529
126	Godycka-Ćwirko Zinaida	01.11.1924 Grodno	Ravensbrück Buchenwald-Leipzig	58691 4827
127	Godycki-Ćwirko Witold	25.08.1919 Simfierpol	Auschwitz-Birkenau Mittelbau-Osterode	197460 102317
128	Godzińska Antonina	12.03.1916 Zawada	Pustków Ravensbrück Buchenwald	47510 32369
129	Gołąbek Teresa	06.07.1926 Wąchock	Ravensbrück Sachsenhausen- -Oranienburg	29767 28768
130	Gołąbek Wiesława	14.02.1926 Piotrków Trybunalski	Radom Piotrków Auschwitz Sachsenhausen	13174 3623
131	Gołębiowski Stanisław	04.05.1918 Radom	Dortmund Buchenwald	21836
132	Gonsowski Tadeusz	06.01.1921 Bagienki	Gross-Rosen Mittelbau	4252 119770
133	Gontarska Stanisława	17.04.1938 Kały	Zamość	
134	Gontarz Jan	31.03.1933 Aleksandrów	Zamość Zwierzyniec	poz. 44
135	Gontarz Henryk	3.09.1934 Aleksandrów	Zamość Zwierzyniec	poz. 45

136	Gorbenko Władysław	05.05.1914 Kostopol	Mauthausen	60874
137	Gorzkowski Zbigniew	31.01.1920 Kolbuszowa	Sachsenhausen	29302
138	Górajek Janina	27.07.1923 Gózd	Auschwitz-Birkenau Ravensbrück	30522
139	Góreczny Mieczysław	01.09.1925 Ochoża	Buchenwald Mittelbau	38153
140	Górniak Włodzimierz Henryk	09.11.1924 Kutno	Leszno-Rawicz Sachsenhausen Buchenwald Litomierzyce	107335 90390 103551
141	Górny Józef	20.12.1918 Brzeziny-Proszka	Auschwitz	172472
142	Górska Urszula	26.06.1938 Trzciany	Potulice	
143	Grabowski Henryk Tadeusz	15.02.1925 Bydgoszcz	Auschwitz Buchenwald Neubrandenburg	162132
144	Grabuńczyk Jan	24.06.1924 Strzałkowice	Frankfurt Mauthausen	109155
145	Greń Kazimierz	02.02.1932 Sopotnia Mała	Potulice	
146	Gręda Józef	07.03.1925 Galów	Buchenwald	10004
147	Grobelny Wacław	23.12.1924 Podzamcze-Wieruszów	Auschwitz Mauthausen	
148	Gronowska Helena	24.01.1922 Rzeszów	Płaszów Auschwitz-Birkenau	A19693
149	Gruca Lucyna	08.02.1923 Łuków	Dortmund Ravensbrück Buchenwald	568143 43770 1435
150	Grzebiński Zygfryd	13.08.1930 Bliźno	Potulice	
151	Grzelak Henryk	10.01.1915 Stefanowo	Mauthausen	23819 33746
152	Grześkowiak Tadeusz Józef	05.02.1918 Głuchów	Gross-Rosen Mittelbau-Dora Bergen-Belsen	112851 112851

153	Grzyb z d. Kostrubała Salomea	8 .08.1931 Sady	Zamość	Syg.66 k44 poz.1163
154	Grzybek Antonina Ojcumiła	28.02.1942 Bielsko-Biała	Polenlager Laurathuette (Siemianowice)	10
155	Grzybek Natalia	01.04.1925 Lwów	Majdanek Ravensbrück Buchenwald	4182 36486 3703
156	Grzybowska Maria	23.01.1916 Długosiadło	Ravensbrück Buchenwald	45520 27488
157	Grzybowski Bronisław	19.05.1931 Szamotuły	Jugendverwahrlager Łódź	
158	Gulowaty Henryk	01.08.1925 Lwów	Gross-Rosen Buchenwald	18655 37489
159	Gutkind Jerzy Marcin	01.11.1913 Kraków	Zamek Lublin Auschwitz-Birkenau Buchenwald	155289 32978
160	Guzik Tadeusz	27.11.1919 Młynna-Limanowa	Buchenwald Sachsenhausen Mittelbau Ravensbrück	4118 47952 68409 15119
161	Hadcuk Bronisława	01.11.1922 Kamionka Ropczyce	Auschwitz	32495
162	Halota Anna	25.07.1925 Buczyna Bochnia	Toruń Potulice	
163	Hałaś Tadeusz	24.01.1942 Luchów Dolny	Zamość	
164	Hantz Stanisław	22.01.1923 Władystok	Auschwitz Flossenbürg Dachau	2049 86320 101780
165	Helman Krystyna	02.02.1938 Aleksandrów	Majdanek	
166	Hempel Tadeusz	06.03.1918 Wilno	Frankfurt n.Odrą Buchenwald	65623
167	Henar Karol	17.06.1923 Bakińce – Jugostawia	Sreter – Bośnia	
168	Henkel Marian	19.04.1924 Krotoszyn	Neuengamme Dachau	15517 49101

169	Herda Regina	01.04.1922 Częstoniew	Ravensbrück Buchenwald	
170	Hermanowski Ignacy	29.06.1926 Bielsk k. Płocka	Auschwitz	144265
171	Hertel Eugenia	16.09.1920 Warszawa	Lublin Ravensbrück Leipzig	36437 3511
172	Hryniewicz Jan	18.10.1907 Cienkotowicze	Stuthof	4461
173	Huk Stefania	19.08.1929 Warszawa	Ravensbrück Dachau	
174	Hulanicki Józef	19.03.1921 Warszawa	Montelupich Tarnów Auschwitz Sachsenhausen	443
175	Idzik Emil	19.07.1927 Małec	Auschwitz Buchenwald Bergen-Belsen	87145 62602
176	Iszczukiewicz Janina Urszula	27.03.1924 Kielce	Ravensbrück	75774
177	Iwanek Jan	05.03.1916 Godziś	Sachsenhausen Dachau	57054 80389
178	Iwanicka Helena	05.05.1936 Lubaczów	Majdanek	
179	Iwankiewicz Aniela Urszula	09.01.1916 Ostrowo	Auschwitz-Birkenau	39920
180	Iwanowska z d. Tul Janina	21.05.1922 Warszawa	Pruszków Ravensbrück	62247
181	Jadczyk Jan	13.12.1913 Brzeście-Jędrzejów	Dachau	
182	Jakimiak Henryk	16.01.1929 Warszawa	Gross-Rosen Flossenbürg	40701 87424
183	Jakimiuk Janina	12.01.1929 Przepaść	Auschwitz-Birkenau Flossenbürg	22074
184	Jakubczak Marian	22.10.1921 Wola Zaradyńska	Sieradz	
185	Jakubowska Halina	29.01.1933 Warszawa	Auschwitz-Birkenau	83340

186	Jakubowska Henryka	07.11.1940 Łysaków	Polenlager Łódź	
187	Jakubowska Anna	09.07.1925 Niemicz	Potulice	188
188	Jakubowski Bernard	01.12.1922 Sugajenko	Potulice	
189	Jamot Czesław	04.04.1925 Szenkowszczyzna	Mauthausen	
190	Jamroz Maria Kazimiera	21.12.1925 Krzywca	Płaszów	9520
191	Jamroz Zbigniew Marian	02.01.1920 Busko Zdrój	Pińczów Buchenwald	6872
192	Janiszewska z d. Bastykowicz Maria	17.03.1925 Warszawa	Stutthof	87380
193	Jankowiak Edmund	04.12.1921 Rawicz	Sachsenhausen	56729
194	Janosik Stanisława	20.05.1925 Ratwica	Majdanek	
195	Jaroch Jerzy	03.08.1921 Sokołów Małopolski	Rzeszów Tarnów Auschwitz Mauthausen Neuengamme	376 11324 14580
196	Jaroń Halina Maria	27.08.1922 Poznań	Żabikowo/Verl.VII Ravensbrück	33614
197	Jarosiński Edward	04.09.1904 Wołów	Sachsenhausen	27431
198	Jarosławski Zygmunt Janusz	13.06.1920 Lublin	Lublin Sachsenhausen	26547
199	Jarosz Kazimierz	13.03.1923 Borysław	Majdanek Auschwitz Mauthausen	2254 182965 101803
200	Jaroszewski Jerzy	23.02.1923 Warszawa	Mauthausen	93504
201	Jasiński Mieczysław Cezary	25.02.1926 Warszawa	Warszawa Flossenbürg	17393
202	Jaszczak Bernard	15.07.1926 Inowrocław	Neuengamme	

203	Jaškowiak Jan	29.12.1920 Meklemburg	Gniezno Wronki Rodgan- -Diebuerg	
204	Jatczyk Lilioza	16.03.1915 Warszawa	Ravensbrück	
205	Józefów z d. Wrębniaak Janina	30.03.1934 Margole Biłyczo	Majdanek	
206	Jóźwik Edward	18.03.1919 Łódź	Stuttgart Dachau	131469
207	Jurkiewicz Stanisław	10.10.1924 Tarnopol	Kassel Buchenwald	22473
208	Jurowski Stanisław	06.06.1922 Działoszyn	Krupo-Lissau Auschwitz Buchenwald	136470 80545
209	Juszczynski Ryszard	28.10.1919 Warszawa	Neuengamme Sachsenhausen	74321
210	Kaczewicz Jan	05.10.1912 Nowiki	Stutthof	33904
211	Kaczmarek Aniela	21.07.1933 Aleksandrów	Majdanek	
212	Kaczor Jan	22.11.1919 Trześniów	Sanok Auschwitz Neuengamme Dora	79576 18888 45386
213	Kaczorowska z d. Baranowska Jadwiga	02.03.1920 Kosowlaki	Ravensbrück	49210
214	Kaczyński Jan	02.03.1933 Ostrów	Flossenbürg	14701
215	Kaćma Leszek	27.07.1924 Lwów	Stutthof	36138
216	Kalina Lech	23.01.1933 Zduńska Wola	Mauthausen	
217	Kałużny Telesfor	05.01.1926 Chwałęcice	Flossenbürg	38615

218	Kamiński Piotr	22.04.1928 Warszawa	Gross-Rosen Dachau	40824
219	Kamiński Stanisław	16.07.1922 Tpiłówka	Buchenwald Neuengamme Stutthof	50603 28919 32745
220	Kaniowski Edward	20.01.1943 Majdan Mały	Zamość Nałęczów	
221	Karczyński Jan	17.02.1924 Jeleńcz	Stutthof	37350
222	Karpeta Janina	22.10.1924 Wola Korzeniowa	Ravensbrück Buchenwald	36592 3540
223	Karpiński Janusz Piotr	06.06.1921 Radom	Łowicz Pawiać Gross-Rosen	3065
224	Karsznia Bronisław	11.05.1920 Kolonja Jeziorna	Krupo/Stapo Lebau Buchenwald Auschwitz	80279 125184
225	Kasperczak Janina	25.10.1920 Warszawa	Ravensbrück	68588
226	Kaszczyszyn Agnieszka	01.01.1922 Margole	Lublin	
227	Kazuba Bronisław	03.09.1922 Raczyna	Flossenbürg Dachau	36756 151689
228	Katola Wanda Lucyna	13.12.1912 Pruszków	Pawiać Ravensbrück	11391
229	Kawalec Stanisław	20.01.1915 Majdan Wielki	Regensburg Flossenbürg Buchenwald Landshut Weiden	83799 137448
230	Kazubski Kazimierz	28.07.1920 Warszawa	Stutthof Neuengamme Ravensbrück	78302 46088 18781
231	Kąkol Kazimiera	26.02.1923 Sianowska Huta	Potulice	
232	Keil Anastazja	02.04.1917 Brzyska Wola	Majdanek Ravensbrück	5246 20994

233	Kępiński Jerzy Michał	03.07.1915 Nowiny	Stutthof	35343
234	Kiełek Marianna	22.03.1916 Wielka Wieś	Radom Auschwitz-Birkenau Ravensbrück	38475 46175
235	Kieszeniewska Krystyna	06.02.1915 Warszawa	Pawiak Ravensbrück	29932
236	Kisielewicz Dominik	16.12.1922 Zawonie	Gross-Rosen Buchenwald	23161 126768
237	Kisielewicz Kazimierz	25.03.1922 Wolica Komarowa	Gross-Rosen Buchenwald Dora	23214
238	Kisielewska-Podrez Maria	15.06.1937 Bielsko-Biała	Polenlager (Auschwitz)	10
239	Kita Michał	29.07.1921 Przeczyca	Auschwitz Mauthausen	126356 112211
240	Kłęczar Edward	25.09.1936 Osiek	Polenlager 92 Kietrz	
241	Kliber Krystyna	17.11.1926 Cegłów	Stutthof Bergen-Belsen	87113
242	Klimczak Mieczysław	11.12.1930 Karczyn	Łódź-Dzierżąnia	
243	Klimczyk Czesław	26.01.1922 Wiewieć	Auschwitz Ravensbrück	131646 5675
244	Klimek Genowefa	11.02.1921 Książomierz	Buchenwald	37376
245	Klinowska Waleria	28.10.1925 Spytkowice	Auschwitz-Birkenau Neustadt	62696
246	Kliszczak Krzysztof	22.09.1922 Koniuszki Siemianowic- kie	Gross-Rosen Flossenbürg Dachau	84696 160234
247	Kluk Jerzy	16.05.1922 Warszawa	Auschwitz Gusen	78057 44225
248	Klusiewicz Jerzy	16.10.1922 Warszawa	Sicherei Polizei Majdanek Sachsenhausen	3545 114671
249	Kluska Henryk	29.05.1917 Lubraniec	Auschwitz Stutthof Buchenwald	43136 99682 86090

250	Kłyza Władysław	25.08.1929 Jarocin	Gross-Rosen Flossenbürg	
251	Kłymuk Eufemia	06.03.1924 Katowice	Straflager	
252	Knap Stanisław	21.12.1921 Janów Lubelski	Lublin	
253	Knapik Krzysztof	09.02.1925 Podderno	Stutthof	55583
254	Knoblauch Alfons	17.08.1934 Lubawa	Toruń	
255	Knobloch Stanisław	02.02.1933 Lubawa	Toruń Potulice	
256	Kobyłańska Bogumiła	20.04.1928 Sawin	Lublin	
257	Koczewicz Jan	05.01.1912 Nowiki	Buchenwald	31463
258	Kocyła Aleksander	20.10.1923 Leszkowice	Zamek Lublin	
259	Kocyan Maria	26. 10.1940 Żuków	Lublin	
260	Kolenda Wacław	20.06.1917 Lipsk n. Wisłą	Radom Majdanek Flossenbürg Gross-Rosen Mauthausen	194 10012 128293
261	Kończak-Zrazek Stefania	02.02.1922 Lubawa	Ravensbrück Buchenwald	47627 32723
262	Kołąkowski Jan	26.03.1918 Częstochowa	Auschwitz Flossenbürg	8773 1404
263	Kołatowska Aniela	31.12.1939 Aleksandrów	Majdanek	
264	Kondracka Alina	12.03.1925 Warszawa	Ravensbrück Buchenwald	71432 35713
265	Konowrocki Franciszek	21.11.1921 Cyganka	Auschwitz Buchenwald	12393 10922
266	Kopacz Józef	27.08.1925 Wylów-Mielec	Auschwitz	68308

267	Kopciuch Jan	18.02.1936 Żuków	Lublin	
268	Kopciuch Piotr	18.06.1925 Żuków	Lublin	
269	Koprowska Zofia	22.04.1923 Warszawa	Ravensbrück Sachsenhausen	68587 8211
270	Koralewski Stefan	17.08.1922 Dolsk	Konstanz Kislau Oschelbronn	
271	Kordus Stanisław	10.04.1920 Zalesie Małe	Buchenwald	31463
272	Kordyl Ludwik	28.07.1920 Gorlice	Auschwitz Mauthausen-Gusen	34188
273	Korecki Jakub	23.11.1919	Luksenhausen	469
274	Korystowski Leopold	29.05.1927 Warszawa	Auschwitz Natzweiler	196722 42775
275	Korytek Marianna	07.12.1921 Dąbrówka	Łódź	
276	Kosmala Józef	01.04.1919 Przyranie	Dortmund	2560/197
277	Kostrzewa Aleksander	03.01.1924 Łódź	Gross-Rosen Mittelbau	42372 113702
278	Kostrzewski Józef	06.08.1914 Łagiewniki	Weimar Buchenwald	4133/ /104373
279	Kościelniak Wojciech	18.11.1928 Warszawa	Auschwitz-Birkenau Natzweiler Dachau	191448 32423 156480
280	Kośnica Zygmunt	15.05.1922 Ługów	Mauthausen- -Gusen	10357 45784
281	Kotarbska Zofia	26.10.1923 Przemyśl	Płaszów	9473
282	Kowal Michał	26.01.1933 Żuków	Zamość	
283	Kowalczuk Eugenia	16.01.1924 Warszawa	Auschwitz Buchenwald	34834

284	Kowalczyk Hieronim	03.09.1929 Gilów	Gross-Rosen Buchenwald Bergen-Belsen	30903
285	Kowalewski Lechosław	25.02.1928 Warszawa	Mauthausen	92273
286	Kowaliński Marian	31.08.1924 Września	Dachau	46907
287	Kowalska Krystyna	24.10.1939 Smólsko	Zamość	
288	Kowalski Ignacy	13.09.1920 Juliopol	Dachau Buchenwald Bergen-Belsen	104863
289	Kowalski Jan	10.07.1925 Antoniów	Gross-Rosen	6966
290	Kowalski Mieczysław	25.07.1910 Lwów	Majdanek Buchenwald	7334 15338
291	Kozak Jadwiga	27.11.1923 Gródek	Stutthof	21003
292	Kozakowski Józef	19.09.1923 Bejsce	Gross-Rosen Buchenwald Bergen-Belsen	30903
293	Koziński Kazimierz	22.12.1923 Wilamów-Podębice	Neuengamme	19995
294	Kozioł Tadeusz	15.08.1926 Puławy	Majdanek	6743
295	Kozłowska Krystyna	08.01.1928 Ostrołęka	Ravensbrück	23327
296	Kozłowski Stanisław	27.07.1926 Gwoźnica Górna	Dachau Natzweiler	61210 9389
297	Kozłowski Stanisław	08.05.1925 Skorczów	Mauthausen-Gusen	7743/ /45776
298	Kozłowski Wacław	13.12.1927 Boska Wola	Gross-Rosen Mauthausen Natzweiler	91250
299	Kozłowski Wojciech	25.12.1922 Kampinos	Auschwitz	26724
300	Kozłowski Zygmunt	01.04.1914 Łódź	Łódź Auschwitz	127494

301	Koźdoń Władysław	01.09.1922 Rybnik	Buchenwald	4506
302	Krajewski Florian	27.05.1920 Grabów n. Prosną	Ostrzeszów Radogoszcz Gross-Rosen Buchenwald Dachau	3402 126343 156022
303	Krasny Andrzej	21.10.1942 Kamionka	Majdanek	5239
304	Krcz-Sieczka Ewa	15.11.1942 Oświęcim	Ungarn Auschwitz	A-5116
305	Krosman Bronisław	10.03.1920 Komarów	Auschwitz Buchenwald	72197 75073
306	Królikowski Romuald	10.03.1924 Kobryń	Lublin	
307	Kruczkiewicz Jacek	12.07.1933 Warszawa	Auschwitz	192699
308	Krupiński Konrad	18.02.1928 Zawady	Działdowo	
309	Kruszelnicki Bronisław	25.05.1918 Kołomyja	Lublin Buchenwald	12079
310	Krysińska Aleksandra	03.05.1925 Olszyc	Ravensbrück Buchenwald	38029 32056/ /40232
311	Krzesińska Cecylia	06.06.1923 Wilno	Stutthof	48935
312	Krzewska-Lis Hanna	20.04.1928 Włocławek	Ravensbrück	76089
313	Krzyrzycha Franciszek	13.01.1938 Huta Różaniecka	Lublin	
314	Krzystanek Stanisław	08.06.1929 Olkusz	Jugendverwahrlager Łódź	
315	Kubiak Krystyna	12.03.1927 Warszawa	Ravensbrück	
316	Kubiak Stefan	24.11.1920 Strzyżewo Kościelne	Dachau Sachsenhausen	9520 48649
317	Kubicka Maria	31.05.1922 Lubartów	Majdanek Ravensbrück Buchenwald	7559 36544 3705

318	Kubisiak Leokadia	27.02.1929 Stojanów	Ravensbrück Sachsenhausen	
319	Kubiszyn Jadwiga	10.03.1926 Pułtusk	Stuthof Ravensbrück	18428 24421
320	Kucia Adela	19.12.1922 Poręba	Ravensbrück Buchenwald Bergen-Belsen	84140 53275
321	Kuciański Stefan	08.01.1923 Ostrowczyk Polny	Lublin Buchenwald	14953
322	Kudelski Jan	02.02.1928 Błonie Duże	Auschwitz	194280
323	Kudyba Franciszka	26.03.1924 Huta Różaniecka	Majdanek	
324	Kudyba Roman	04.01.1932 Huta Różaniecka	Majdanek	
325	Kudzin Natalia	03.05.1916 Wołomin	Ravensbrück	75736
326	Kulasza Roman	08.04.1934 Margole	Zamość	
327	Kulasza Stanisław	30.09.1922 Margole	Więzienie gestapo Kassel Premshheim	
328	Kulig Mieczysław	01.08.1926 Tarnawa Dolna	Auschwitz Gusen	85256 12863
329	Kulis Jan	25.01.1923 Pojava	Auschwitz Buchenwald	90717
330	Kur Zdzisław	10.02.1924 Tomaszów Mazowiecki	Auschwitz Hantür Neuengamme Bergen-Belsen	62743 18742
331	Kuraś Stefan	27.12.1926 Dąbrówka	Gross-Rosen Mittelbau Bergen-Belsen	111195
332	Kurzyński Dionizy	20.12.1925 Gruta	Potulice	
333	Kusiński Kazimierz	04.10.1919 Młotkowice	Auschwitz Ravensbrück	119238 12000
334	Kusio Janina	15.05.1933 Łukowa	Majdanek	

335	Kutz Czesław	14.12.1921 Warszawa	Buchendwald Dachu	5683
336	Kuwik Henryk	14.07.1924 Warszawa	Auschwitz Gross-Rosen Buchenwald	75804 9063
337	Kuźnicki Stanisław	06.07.1927 Dębowa Góra	Potulice	830P
338	Kwakszyc Jan	09.10.1921 Pakisзки	Wilno Łukiszki	
339	Kwaśniak Bolesław	03.09.1912 Sosnowiec	Kraków Auschwitz Buchenwald	25969 61810
340	Kwaśniewski Tadeusz	19.11.1915 Płock	Mauthausen Gusen	42756
341	Kwaśnik Józef	29.07.1926 Lipnica	Buchenwald Ravensbrück	15792 5384
342	Kwiatkowski Zygmunt	02.11.1925 Izbica Kuj.	Auschwitz Mauthausen	130134 78390
343	Kwiecień Stanisław	11.11.1915 Zofiówka	Auschwitz Gross-Rosen Sachsenhausen	62605 8727 63864
344	Kwiryn Czesław	16.04.1925 Aleksandrów Kujawski	Buchenwald	29720
345	Laber Zdzisław Józef	17.03.1929 Sosnowiec	Gross-Rosen Mauthausen	58646 104669/ /127082
346	Landkauf Stanisław	06.11.1910 Nadworna	Auschwitz Buchenwald Ravensbrück	90356 79435 14858
347	Latanowicz Zbigniew	25.02.1923 Dolsk	Wronke Mauthausen	19213
348	Legenza Edward	20.02.1925 Częstochowa	Auschwitz Mauthausen Gusen	111933 12174 49206
349	Lenard Barbara	11.11.1926 Warszawa	Ravensbrück Buchenwald	51846 29775
350	Leszek Edward Aleksander	18.08.1917 Rosław	Mauthausen	109959

351	Leśniewska-Tybinka Danuta	07.12.1925 Czarnmo	Ravensbrück	39685
352	Lewandowski Edward	26.01.1925 Kijewo Królewskie	Potulice	
353	Lewińska Helena	23.06.1930 Dobrzejewice	Zamość	
354	Libett Irena	30.09.1922 Lwów	Ravensbrück	44055
355	Lichwa Józef	25.05.1925 Pianowice	Gross-Rosen Mittelbau Bergen-Belsen	112957
356	Lignowski Alojzy	03.08.1919 Łasin	Buchenwald Mittelbau	10026 10026
357	Lipiński Józef	11.07.1924 Brzezina	Mauthausen Neuengamme	81870
358	Lis Zenon Jan	02.06.1937 Ostrów Wielkopolski	Gross-Rosen	
359	Lisek Stanisław Marian	06.09.1927 Boćki	Lubartów Majdanek	14902
360	Lisiecka-Siwak Maria	31.07.1921 Majscowa	Tarnów Auschwitz Ravensbrück	35864 80746
361	Litwińczuk Jan	04.02.1920 Miaczyn-Hrubieszów	Dachau Bamberg Norymberga Flossenbürg	1016 3545
362	Luberacka Eugenia	14.07.1925 Piesno	Potulice	
363	Luchowski Kazimierz	07.04.1941 Majdan Tucz.	Zamość	
364	Lurka Józef	15.09.1931 Rawicz	Polen Jugendverwahrlager Łódź	
365	Luzar Tadeusz	19.02.1924 Wrząsowice	Bregenz Dachau Innsbruck Sachsenhausen Buchenwald	137081 133583

366	Łanda Franz	04.06.1924 Skomarochoy	Flossenbürg Dachau	4091 46070
367	Łaszowski Józef	31.12.1920 Ludorf (Niemcy)	Auschwitz Hanover	EH-4062
368	Ławicka z d. Sikora Olga Anna	24.07.1921 Strzyszków	Auschwitz-Birkenau	21309
369	Łępa Georges	29.03.1925 Górki Mielec	Campiegne Dachau Natzweiler	41076 77058 21581
370	Łoboz Maria	15.02.1935 Żuków	Lublin	
371	Łojbo Aleksander	22.02.1918 Wilno	Buchenwald	32955
372	Łopusiewicz d. Gawryk- -Zajączkowska Maria Karolina	20.01.1914 Borysław		Majdanek
373	Łopuszańska Barbara	22.07.1929 Żyrardów	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	71583
374	Łozowska Danuta	24.04.1924 Inowrocław	Ravensbrück	72816
375	Łukaszczyk Andrzej Jan	11.03.1938 Dobrzyniowo	Toruń Potulice	
376	Łukaszewicz Ignacy	31.01.1905 Dąbrowa Stara	Auschwitz	12460
377	Łupkowski Edmund	06.01.1933 Linowiec	Nowa Wieś Potulice	
378	Łuszczek Władysława	09.09.1924 Aleksandrów	Majdanek	
379	Łyczkowska Marianna	23.07.1916 Wola Korycka	Stutthof	18605
380	Łykus Ryszard Waclaw	09.10.1943 Lublin	Zamek	
381	Łyś Jan	01.11.1936 Mokre	Zamość	

382	Machowczyk Jerzy	31.10.1923 Kalisz	Warszawa Sachsenhausen Flossenbürg Dachau	92489 25000 151955
383	Maciąg Jan	13.03.1921 Godów Itża	Tilsit Stutthof	44882
384	Maculewicz- -Badowska Irena	27.01.1926 Łapy	Ravensbrück Buchenwald	40860 2962
385	Magiera Stanisław Józef	28.04.1922 Bielsko-Biała	Dachau Mauthausen	13951 2852
386	Magierka Waldemar	17.12.1924 Kamionka	Majdanek	
387	Malarz z d. Koszewska Wanda	02.12.1924 Łódź	Auschwitz	E-1017
388	Malicki Jerzy Adam	20.11.1929 Łosia Wólka	Stutthof	79150
389	Malicki Józef	19.11.1920 Sułków	Weimar Buchenwald	9887
390	Maliszczuk Zofia	19.04.1923 Cieszyn	Cieszyn Gliwice	
291	Malzyner Chaim Wigdor	15.11.1915 Opatów	Międzyrzec Podlaski	
392	Małkowski Zygmunt	06.02.1922 Broniszewo	Flossenbürg Mauthausen Gusen	
393	Mania Józef	28.02.1918 Zalesie	Mauthausen	32569
394	Marciniak Marian	17.05.1927 Poznań	Gross-Rosen Flossenbürg	17300 87886
395	Marcisz Stanisław	08.11.1921 Częstochowa	Gross-Rosen Breslau	0822
396	Marczak Jan	09.07.1926 Noyelles-Sous-Lens	Dresden Buchenwald	22832, 28073
397	Marczak Józef	20.05.1936 Radoszewice	Umsiedlungslager Łódź	

398	Marczak Zofia	04.09.1939 Kuźnica Ługowska	Umsiedlungslager Łódź	
399	Marek Marianna Maria	24.03.1910 Rzepowo	Ravensbrück Flossenbürg	23922 52238
400	Markiewicz Jan	12.10.1912 Kuty	Kuty Buchenwald Lublin Auschwitz Natzweiler	14956 183026
401	Marszałek Jan	10.02.1927 Metelno	Neuengamme	37821
402	Maryniak Stanisław	15.04.1917 Jankowy	Gross-Rosen Mauthausen	9143 109465
403	Maszlonek Romualda	28.02.1927 Audustów	Buchenwald Leipzig	1556 1556
404	Maślińska Józefa	19.03.1930 Sitaniec	Zamość Auschwitz	26866
405	Materak Jan	22.11.1921 Klempaschleben	Auschwitz Mauthausen Rawicz	145670 102021
406	Matuszak Leon	03.04.1913 Dopiewiec	Auschwitz Buchenwald	132063 79713
407	Matyjasik z d. Westfalewicz Halina	09.12.1924 Lwów	Jawor Ravensbrück	66309
408	Mazurek Zbigniew	04.05.1925 Brześć n. Bugiem	Gross-Rosen Mittelbau-Dora Bergen-Belsen	89116 11737
409	Michalecki Władysław	22.12.1922 Bełżec	Gross-Rosen	87499
410	Mielczarek Jerzy	04.01.1926 Warszawa	Budiszyn Drezno Buchenwald Dachau	9168 45503
411	Mielnicki Marian	01.07.1923 Gozdów-Hrubieszów	Auschwitz Mauthausen	19557 13428/ /47933
412	Mielniczek Zdzisław	01.12.1940 Długi Kał	Zamość	

413	Miernik Stefan	08.08.1915 Dąbrowa Górnicza	Gross-Rosen	36040
414	Mikołajewski Czesław	18.04.1925 Jarocin	Halle Amendorf Buchenwald Dachau	2509 135538 135538
415	Mikulski Stanisław	11.07.1923 Cholewy	Auschwitz Natzweiler Buchenwald	139186 15895 01611/ /89294
416	Mikulski Wacław	15.03.1922 Tarasowszczyzna	Sachsenhausen Buchenwald	72181
417	Milik Edward	01.05.1917 Węgrzynów	Auschwitz	23935
418	Misiaczek Stanisław	25.04.1926 Brozkowice	Gross-Rosen	01148
419	Miszcuk Jerzy	20.04.1932 Warszawa	Auschwitz-Birkenau	191655
420	Monastyrska Wanda	23.02.1923 Kraków	Tarnów Kraków Auschwitz Ebingen	28008
421	Morawski Zbigniew	02.01.1932 Wieluń	Wieluń Łódź	
422	Morozowska Stanisława	12.12.1914 Łużki	Ravensbrück Buchenwald	19079 10217
423	Możdżyński Franciszek	24.09.1909 Pińczów	Auschwitz Buchenwald Dachau	26733 10825
424	Mroczkiewicz Stanisław	23.03.1924 Warszawa	Insbruck Sieradz Wronki Poznań	
425	Mrożek Władysław	28.01.1925 Pikulice	Kraków Mauthausen-Gusen Auschwitz	13259, 33452 103093
426	Mruk Józefa	28.05.1938 Aleksandrów	Majdanek	

427	Murawski Zygmunt	28.04. 1922 Rawicz	Buchenwald	8688/ /1166
428	Musialski Jan	09.05.1920 Klonowo	Lingen Papenburg Auschwitz	135229
429	Nawrocki Mieczysław Jan	15.10.1918 Falkowo	Mauthausen-Gusen	49306
430	Neczaj Franciszka	05.03.1938 Huta Różaniecka	Majdanek	
431	Neuneman Julian	28.01.1923 Słupca	Siedlce Poznań Fort VII Radom	
432	Niedobitek Kazimierz	31.01.1924 Kobylin	Dresden Nuernberg Dachau	50246
433	Niedzielska Janina	03.08.1925 Golczowice	Deutsch-Krone Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	46225 27093
434	Niedźwiecka Józefa	09.01.1916 Solec Stary	Auschwitz Flossenbürg	30427 58157
435	Nienajadło Stanisław	10.07.1926 Jata k. Niska	Dachau Buchenwald	48534 02870/ /91624
436	Niesiobędzki Kazimierz	03.03.1922 Grajewo	Kielce Majdanek Gross-Rosen Flossenbürg	9976 29035 11268
437	Nobis Henryk	10.02.1924 Płudnica-Iłża	Mauthausen	32446
438	Nowak Janusz	01.04.1929 Warszawa	Gross-Rosen Flossenbürg Dachau	4076 85384 126284
439	Nowak Marta	10.02.1916 Poznań	Żbików Ravensbrück	18811 83267
440	Nowak Zofia	02.10.1923. Zbylitowska Góra	Potulice	
441	Nowicki Wacław	04.09.1924 Narty	Pawiak Auschwitz	139207

442	Nuckowska Jadwiga	29.11.1916 Mościska	Bydgoszcz Potulice	
443	Nyk Bolesław	05.12.1919 Gołuchów	Stettin Mauthausen	107480
444	Nyka z d. Mikus Beata Izabela	28.02.1925 Lwów	Lwów Ravensbrück Buchenwald Leipzig	42990 1479
445	Obera Adam	06.08.1917 Komorów Kolbuszowa	Sachsenhausen	70040
446	Ochlewski Józef Andrzej	05.06.1923 Warszawa	Pawiak Majdanek Gross-Rosen Flossenbürg	3378 27605 88063
447	Ociepko Zbigniew	24.12.1924 Szopienice	Łowicz Pawiak Stutthof Poelitz	
448	Oczkowicz z d. Błażyńska Weronika	05.09.1937 Aleksandrów	Majdanek	
449	Olejniczak Franciszek	15.04.1928 Racice k. Inowrocławia	Jugendverwahrlager Litzmanstadt	419
450	Olejnik Stanisław	22.09.1919 Kuchary	Ostrów Wielkopolski Auschwitz Buchenwald	172575 79151
451	Olichwer Czesława	05.02.1934 Majdan Tuczepski	Zamość	
452	Opydo Władysław	18.12.1926 Władowice	Gross-Rosen	3532
453	Orłowska z d. Kobylińska Bronisława Jadwiga	01.09.1924 Warszawa	Ravensbrück Dachau	56750 109579
454	Orzeszyna Józef	22.03.1925 Gana-Wieluń	Buchenwald	9924/ /1798
455	Osada Zofia	15.05.1924 Brześć n. Bugiem	Ravensbrück	7036

456	Osowski Bolesław	30.12.1913 Piotrków Kujawski	Papenburg Mauthausen	39841 46999
457	Ossowski Marian	24.11.1930 Nowy Tomyśl	Łódź	
458	Ostrowska Anna	13.05.1923 Włodki	Ravensbrück Buchenwald	43564 32814/ /40209
459	Ostrowska Helena	31.01.1919 Sobieski Olkusz	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	48243 46413
460	Owczarek Piotr	12.03.1927 Dankowice	Natzweiler Mauthausen	18250 81642
461	Owczarzak Wiktor	24.03.1927 Bochum – Niemcy	Buchenwald	5255
462	Pacelt Henryk Bernard	01.07.1926 Zduńska Wola	Sieradz, Łódź Gross-Rosen Buchenwald	17424 28344
463	Paliwoda Antoni	29.09.1921 Borkowo	Auschwitz Gross-Rosen Buchenwald Dachau	119773 92011 132603 158294
464	Paluch Helena	23.07.1929 Aleksandrów	Majdanek	
465	Pałczyńska Maria	02.01.1922 Luchów Górny	Majdanek	
466	Panek Aleksy	14.02.1917 Białoskóry	Sachsenhausen	56228
467	Panek Konstanty	05.06.1924 Belgrad	Buchenwald	71051
468	Paniusz z d. Świerczyńska Stanisława	23.12.1921 Kalisz	Ravensbrück Flossenbürg	65988
469	Papiernik Bronisław	18.10.1942 Płoki	Polenlager Pogrzebień Gorzyce	83 169
470	Papiernik Stanisław	10.04.1917 Miłoszowa	Auschwitz Buchenwald Bergen-Belsen	162953

471	Papież Maria	26.01.1918 Warszawa	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	
472	Papuga Wilhelm	06.03.1919 Hannover	Berlin Buchenwald	49442
473	Pawlak Tadeusz Józef	05.12.1926 Malanów	Ratwitz Gross-Rosen	0162
474	Pelczarski Tadeusz	12.03.1910 Chicago	Krosno Auschwitz Dachau	114478 32802
475	Pęcherczyk Antoni	03.01.1922 Dziętrzyniki	Lubeka Auschwitz Sachsenhausen Buchenwald	80566 80809
476	Pękala Henryk	06.03.1915 Brzozowskie	Gross-Rosen Mauthausen	34274 104916
477	Piątek Franciszek	16.10.1923 Rogoźno	Rawicz	
478	Pieprzka Janina	10.11.1936 Łukowa	Majdanek	
479	Pierzchała Jan	15.05.1921 Kraków	Tarnów Auschwitz Neuengamme Płaszów Flossenbürg	55
480	Pięt Wincenty	04.03.1911 Barwałd Dolny	Gross-Rosen	
481	Piętka Wanda	10.06.1923 Berlin	Ravensbrück Sachsenhausen	8392, 97692
482	Piękoś Andrzej	25.11.1921 Nowy Sącz	Buchenwald Sachsenhausen	5662 70906
483	Pik Leokadia	03.07.1922 Łódź	Ravensbrück Flossenbürg	32526 65331
484	Pikosz Bolesław	08.08.1923 Goździn	Rackwitz Buchenwald	3229
485	Pilujska-Piotrowska Irena Maria	24.03.1924 Kobylin	Białystok Buchenwald	1494

486	Pilujski Ryszard Józef	30.07.1925 Przeżano	Białystok Gross-Rosen	4203
487	Piróg Czesław	26.07.1932 Wielączy	Zamość	
488	Pisarski Marian Leonard	06.11.1921 Janów Lubelski	Auschwitz Buchenwald Mittelbau-Dora Bergen-Belsen	155635 32991
489	Piskosz Bolesław	08.08.1923 Goździn	Poznań Fort 7 Buchenwald	
490	Piskowska Krystyna Janina	12.04.1931 Warszawa	Auschwitz-Birkenau	3667
491	Piszczyk Helena	03.03.1909 Częstochowa	Ravensbrück Neuengamme	39783 4709
492	Plac Franciszek	27.09.1922 Raczyce	Postendorf – Gera Buchenwald	7206
493	Plewiński Włodzimierz Roman	05.01.1920 Wieruszów	Gross-Rosen Mauthausen-Gusen	5806 104944
494	Plaza Wacław	25.11.1921 Małęczyn	Mauthausen	94077
495	Podemski Stefan	21.08.1926 Creutzwald	Łódź Auschwitz Buchenwald	113379 47768
496	Polakiewicz Janina	17.02.1936 Żuków	Lublin	
497	Polit Władysław	10.03.1923 Olkusz	Mauthausen	33909, 30165
498	Pokrywka Stanisław	25.04.1922 Babica Rzeszów	Sichstaett Saarbrücken Torgan	
499	Popielski Zbigniew	24.06.1924 Warszawa	Auschwitz Mauthausen	196328 103077
500	Popowska Antonina	20.05.1919 Kowalowe	Katowice Auschwitz	79388
501	Poroszowski Tadeusz	08.04.1918 Sosnowiec	Moabit – Berlin Wronki Mauthausen	31801

502	Poterański Leon	17.02.1919 Warszawa	Auschwitz Mauthausen Dachau	193786 101176 155814
503	Potoczek Stanisław	25.04.1923 Bobowa	Tarnów Montelupich Gross-Rosen Mittelbau-Dora	89295 112555
504	Półgrabia Zygmunt	16.11.1922 Denków	Klagenfurt Dachau Buchenwald	134095 51954
505	Praczyk Józef	25.03.1923 Przypisówka	Majdanek Auschwitz Buchenwald Mittelbau	183056
506	Praski Marian Jan	19.01.1925 Przystań	Polenlager-Łyski Cieszyn	56
507	Prątnicka Zofia	22.02.1922 Mickenhagen	Flossenbürg- -Graslitz	58426
508	Prus Zofia	10.11.1924 Mogielnica	Ravensbrück	45768
509	Przybylski Jerzy	27.07.1926 Warszawa	Treblinka	
510	Przybył Katarzyna	21.11.1927 Smólsko	Zamość	
511	Przybyłek Stefan	20.09.1924 Wrządcza	Mauthausen	30084
512	Przybyszewski Jan	05.01.1914 Umianowice- -Pińczów	Mauthausen	33918, 9313
513	Przygodzki Dymitr	02.09.1923 Berezów	Dachau	56247
514	Przywódzki Sylwester	01.01.1921 Warszawa	Pawiak Majdanek Buchenwald	4076 105544
515	Purgal Edward Waclaw	28.09.1926 Częstochowa	Gross-Rosen Mittelbau-Dora	7508 111029
516	Purlak Helena	19.08.1922 Raczyce	Ravensbrück Flossenbürg	6908

517	Purr Wacława	17.01.1924 Jaromel	Ravensbrück	52463
518	Pycia Stanisław	25.06.1906 Węzerów	Auschwitz-Birkenau Buchenwald	197754 90713
519	Pyra Leonard	12.05.1915 Talin (Estonia)	Buchenwald	72946
520	Pytkowska Janina	03.05.1931 Majdan Tuczepski	Zamość	
521	Pytlewska Marianna	02.12.1920 Iłża	Auschwitz	35184
522	Radziejska Wanda Joanna	12.11.1921 Kosienice	Tarnów Auschwitz Flossenbürg	63757 58505
523	Rak Aniela	05.08.1925 Barwałd Górny	Kraków Ravensbrück Buchenwald	47615 32559, 40184
524	Rawska-Bot Janina	03.05.1927 Lublin	Majdanek	3202
525	Renczlewski Kazimierz	01.03.1924 Paryż	Berlin Buchenwald	7830
526	Renkiewicz Marian	07.12.1904 Łódź	Gross-Rosen	17621
527	Repeć Aleksandra	14.11.1926 Wirkowice	Zamość Lublin	
528	Reszczyński Andrzej	18.09.1922 Warszawa	Pawiak Gross-Rosen	2804
529	Rębacz Mieczysław	16.04.1920 Lublin	Buchenwald	
530	Rękas Genowefa	01.12.1934 Smólsko	Zamość	
531	Richter Wanda	09.10.1918 Grosschoder-Windorf (Niemcy)	Ravensbrück	18903
532	Rogacki Leon	11.03.1923 Fabjanów	Ostrów – Poznań Auschwitz Dachau	136142 147224

533	Roguzińska Stefania	08.10.1934 Aleksandrów	Majdanek	
534	Romaniak Jerzy	21.07.1923 Siedlce	Majdanek Buchenwald	2581 12248
535	Romaniak z d. Wagner Lidia	15.05.1917 Warszawa	Radom Auschwitz Ravensbrück	24174 45889
536	Roztworowski Ludwik	05.07.1922 Poznań	Auschwitz	
537	Rupniewska Aniela	12.02.1917 Zbrudzewo – Śrem	Poznań Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	67448 46759 27658
537	Rutkowska- -Milewska Kazimiera	21.03.1919 Zgagowo – Sierpc	Ravensbrück	24485
539	Ruszkowski Alfons	07.01.1936 Bukowiec	Smukala – Muehltal Poznań	
540	Rydecki Kazimierz	29.11.1919 Dębniaki	Stettin Buchenwald	574
541	Rygalski Wacław	18.07.1928 Warszawa	Auschwitz-Birkenau Flossenbürg	198536 31579
542	Rymańska Bronisława	19.09.1921 Romanówka	Radom Auschwitz Ravensbrück	63832
543	Rymarski Tadeusz	10.06.1929 Łódź	Jugendverwahrlager Łódź	
544	Ryniak Stanisław	21.11.1915 Sanok	Auschwitz Leitmeritz	31 37704
545	Rzepka Stanisław	08.06.1930 Radoszewice	Łódź	
546	Sankowska z d. Mańkiewicz Aniela	15.03.1923 Czarnca	Pruszków Ravensbrück Sachsenhausen	76000 11006
547	Sar z d. Kuźma Stanisława	10.03.1923 Warszawa	Radom Auschwitz Buchenwald	46449 27241
548	Saracyn Agnieszka	10.03.1934 Brodziaki	Majdanek	

549	Sarna Jan	7.04.1921 Gościeradów	Zamek w Lublinie Majdanek Auschwitz Sachsenhausen	
550	Sawicka Klotylda (Szulc Klotylda)	13.09.1924 Stanisławów	Ravensbrück	12847
551	Sawicki Wacław	24.05.1914 Maniówka	Sachsenhausen Mauthausen	24735 2066
552	Serafin Czesław	18.07.1920 Radulin	Ziegenheim	
553	Seweryn Marianna	08.03.1912 Kłoniczki	Wieluń-Fordon	
554	Sękalska Józefa	19.02.1922 Żelechin	Tomaszów Mazw. Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	43668 46255
555	Siemion Stanisław	12.07.1924 Białobrzegi	Stutthof Buchenwald	29548 56151
556	Sieniatycki Władysław	17.05.1924 Miechowice Małe	Mauthausen	137492
557	Siennicki Eugeniusz	20.05.1933 Gródek	Polen Jugendverwahrlager	
558	Sierlecka Feliksa	05.06.1907 Sosnowiec	Radom Auschwitz	22082
559	Siewień Ryszard	05.09.1924 Mogilany	Schoergenhub	
560	Siewierz Ryszard	05.09.1924 Mogilany	Wels, Linz Klainlanchen	
561	Sikorska Janina	07.01.1911 Linów Opatów	Ravensbrück	
562	Sinnicki Marian	08.12.1920 Radom	Gross-Rosen Mittelbau Bergen-Belsen	7635 120020
563	Sip z d. Kolera Genowefa	20.10.1924 Łopata	Radom Ravensbrück Buchenwald	36489
564	Siwek Bronisław	05.12.1923. Pewel Ślemieńska	Auschwitz Mauthausen Mauthausen-Gusen	85473 12659 49064

565	Siwik Stefan	04.06.1925 Krajanka	Auschwitz Mauthausen	165146 52996
566	Skulski Jan	29.08.1926 Lublin	Neuengamme	69978
567	Skwierczyńska z d. Dmowska Kamilla	29.02.1920 Wiechetki Małe	Ravensbrück	40438
568	Słowakiewicz Stanisław	04.11.1927 Nowy Targ	Radogoszcz	
569	Snopkowski Jan	05.06.1920 Zarębki	Wuerzburg Mauthausen Buchenwald Mittelbau	9287 27388
570	Sobocki Antoni	13.11.1921 Lublin	Biała-Podlaska	
571	Socha Janina	05.03.1923 Wojciechów	Hoff Ravensbrück Flossenbürg	85401 60498
572	Socha Kazimiera	15.10.1931 Przenów-Rzeszów	Łódź – obóz	
573	Sokal Henryk	16.12.1941 Dyle	Zamość	
574	Sokół z d. Dąbrowska Barbara	07.10.1929 Skierbieszów	Zamość Auschwitz	26844
575	Sołtysiak Franciszek	08.03.1922 Kobylin	Schwetig	
576	Sołyga Józef	01.11.1919	Ostrów Wielkopolski Radogoszcz Gross-Rosen Dachau	13460 101012
577	Sosiński Zdzisław	18.12.1923 Warszawa	Mauthausen	96042
578	Sowa Antoni	02.10.1924 Borysław	Insbruck Flossenbürg	23726
579	Spila Zygryd Jan	10.07.1911 Bielsko-Biała	Dachau Mauthausen	6769
580	Sporek Elżbieta	07.09.1923 Żabnica	Smukała Potulice	

581	Sporyś Regina	01.09.1922 Kijewo	Ravensbrück	76253
582	Springer Stanisław	27.04.1918 Gniezno	Wronki Dachau	9033
583	Srogi Tadeusz	10.01.1919 Sanok	Sanok, Tarnów Auschwitz Flossenbürg	178 37740
584	Stasiowska z d. Zielińska Maria	28.02.1921 Warszawa	Ravensbrück Sachsenhausen	57115 64012
585	Stępień Kazimierz	02.07.1927 Warszawa	Stutthof Natzweiler	78240 78240
586	Stępień z d. Szlęzak Otylia	11.08.1920 Częstochowa	Auschwitz-Birkenau	30613
587	Stępczyński Tadeusz	26.04.1927 Borkowo Wielkie	Auschwitz-Birkenau	171636
588	Stobiecka z d. Bojanowska Eleonora	14.10.1921 Niechlód	Auschwitz-Birkenau Ravensbrück	55066
589	Stojanowski Władysław	07.01.1918 Kozaki	Lwów Gross-Rosen	6733
590	Strachowski Jan	21.05.1925 Dworszowice Kościelne	Radogoszcz Buchenwald	111654
591	Strahl Antoni	25.05.1924 Krosno	Jasto, Rzeszów Pustków Sachsenhausen- -Oranienburg	
592	Styczyńska Danuta	06.04.1923 Warszawa	Auschwitz	
593	Sulczyński Mieczysław	21.05.1919 Skarżysko Kamienna	Radom Buchenwald-Leipzig	5171
594	Sulima Tadeusz Jan	15.11.1919 Miechów	Radom Auschwitz Gross-Rosen Sachsenhausen Buchenwald	63721 8807 63713 67331
595	Sułkowska Cecylia	07.06.1936 Lisewo	Potulice	

596	Surwiłło z d. Jakus Kazimiera	05.06.1920 Podlasie Dembowe	Ravensbrück Buchenwald	47614 32553
597	Susmanek Henryk	24.07.1913 Łódź	Auschwitz-Birkenau Gross-Rosen Wolfsberg-Dornhau	18723
598	Syty Michał	07.04.1921 Wola Olszańska	Zamość, Lublin Auschwitz Ravensbrück	56402 121105
599	Szabłowska z d. Fabisiak Marta	03.09.1910 Skarzym	Pawiak Ravensbrück	
600	Szałapski Jan	15.05.1926 Bedrykowce	Karlsruhe Dachau	41244
601	Szatyńska Maria Krystyna	09.04.1924 Sochaczew	Neubrandenburg	21052
602	Szczechura Karol	09.1900 Ostrowiec Świętokrzyski	Radom Auschwitz	
603	Szczechura Tadeusz Józef	25.01.1922 Ostrowiec Świętokrzyski	Auschwitz Gusen	137984 4801/ /45263
604	Szczeszek Edward	08.08.1920 Warszawa	Sachsenhausen	34364
605	Szczygieł Stanisław	20.06.1928 Śleszowice	Auschwitz	187944
606	Szenkowski Edmund	05.12.1926 Słomniki	Będzin, Sosnowiec Gross-Rosen Bergen-Belsen	25584
607	Szepiela Kazimierz	08.07.1920 Inowrocław	Ostrów Wielkopolski Gross-Rosen	87909
608	Szklar Lejba	10.11.1935 Łachwa	Łachwa	
609	Szklarek Ewa	17.01.1919 Częstochowa	Ravensbrück Buchenwald Magdeburg	47109 32962 40355
610	Szmaciński Piotr	27.11.1910 Giżyce	Breslau Gross-Rosen Mauthausen	5866 105129

611	Szomański Stanisław	22.02.1910 Tinieraziewo	Stutthof	86728
612	Szostak Jan	11.11.1923 Bobrowa	Wronki	
613	Szotek Apolonia	16.12.1929 Huciska	Hamburg Ravensbrück Buchenwald	43297 3366
614	Szuk Janina	08.08.1935 Zamch	Zamość	
615	Szulikowski Władysław	01.01.1924 Granica	Auschwitz	115544
616	Szulc Kazimiera	17.09.1918 Monasterzyska	Ravensbrück	12848
617	Szydłowski Lesław	12.01.1922 Lwów	Lwów Auschwitz Buchenwald	155040 33570
618	Szymański Stanisław Marian	21.04.1906 Książ	Łódź – Radogoszcz Zakopane Płaszów Gross-Rosen Flossenbürg	8816 88464
619	Ślaczka Stefania	05.06.1924 Hatuszczyńce	Auschwitz	63495
620	Śledź Tadeusz	26.06.1923 Bartniki	Stutthof	
621	Śliz Mieczysław	07.01.1929 Bonne Fontaine	Łódź Jugendverwahrlager	
622	Ślosarczyk Emilia	04.05.1921 Dankowice	Auschwitz-Birkenau	40794
623	Śmigielski Tadeusz	19.02.1927 Poznań	Żabikowo Auschwitz	
624	Świątek Stefan	24.05.1923 Grabówka	Gross-Rosen Mauthausen	129271
625	Świderek Tadeusz	30.08.1922 Rewica	Gross-Rosen Dachau	16666 63428
626	Świnarska z d. Ziomek Danuta	16.07.1931 Mielec	Fort Toruń Szmalcówka Toruń	

627	Świtoń Olaf	24.05.1922 Węglice	Breslau Gross-Rosen Mauthausen	5846 105112
628	Taborski Antoni	14.06.1921 Baranów	Kepno Gross-Rosen Dachau	118823
629	Tokarski Aleksander	21.04.1921 Weis – Pregnilc	Auschwitz Dachau	114826 130581
630	Trąbka Tadeusz	27.01.1924 Skrobów	Buchenwald Mittelbau Bergen-Belsen	15407
631	Trela-Stepień Stefania	12.06.1940 Aleksandrów Józefów	Majdanek	
632	Triska Ferdynand	15.10.1930 Kraków	Jugendverwahrlager	
633	Turkowska Maria Wanda	24.12.1913 Warszawa	Ravensbrück	39374
634	Turkowski Mieczysław	01.04.1917 Kamionka	Mauthausen	96221
635	Uchlik z d. Chajęcka Bronisława	02.04.1919 Gaj	Ravensbrück Flossenbürg	15005 50969
636	Uramowski Zenon	07.06.1924 Ostrowiec	Gross-Rosen Flossenbürg	30925 88608
637	Walczak z d. Sieklicka Jadwiga	06.10.1921 Radomin	Pawiak Ravensbrück	49424
638	Walczak Jadwiga	05.10.1926 Żelechów	Ravensbrück Sachsenhausen- -Oranienburg	6528 7480
639	Walkiewicz Genowefa	14.12.1925 Gorzeń Dolny	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	27266
640	Walkowiak Seweryn	30.11.1925 Kwieciszewo	Ringleben Buchenwald	11063, 111780
641	Wawak Piotr	21.05.1932 Porębka	Auschwitz Flossenbürg	4046

642	Wawrzyniak Lesław	06.10.1932 Łódź	Jugendverwahrlager	
643	Wawrzyniak Tadeusz	02.11.1922 Smułki	Dachau Augsburg Leonberg	44547
644	Ważna Janina	10.09.1921 Aleksandrów Kujawski	Ravensbrück Buchenwald	51805 29738
645	Wąchal Kazimiera	09.04.1924 Dąbrowa Górnicza	Auschwitz Natzweiler	30710 68008
646	Weber Anna	02.07.1926 Łukowa Biłgoraj	Majdanek	
647	Wenek Ewa	15.01.1922 Łukowa Biłgoraj	Majdanek	
648	Wesołowski Zygmunt	20.06.1919 Kalisz	Auschwitz Buchenwald Flossenbürg	27266 10725 5454
649	Wieczorek Bolesław	04.12.1908 Lisów	Natzweiler Dachau	13581 148439
650	Wiederhöft Władysława	28.10.1939 Morgi	Litzmanstadt	
651	Wielemborek Czesław	09.06.1923 Łódź	Buchenwald	13298
652	Więckowski Józef	21.10.1920 Barwałd Dolny	Mauthausen	
653	Wiland z d. Cygańska Barbara	23.01.1921 Warszawa		Łódź
654	Wilk Katarzyna	02.08.1911 Moszczenica	Auschwitz Ravensbrück Sachsenhausen	29599 67980
655	Wiłkojc Henryk	24.01.1922 Podbrodzie	Wilno	
656	Wiśnicki Kazimierz	22.04.1923 Chrzanów	Gross-Rosen Ravensbrück	14985
657	Wiśniewska Halina	29.12.1923 Grodno	Tomaszów Mazowiecki Flossenbürg	58450

658	Wiśniewska z d. Jankowska Irena Maria	9.07.1924 Łomża	Pawiak Auschwitz-Birkenau Ravensbrück Neustadt-Gleve	22524
659	Wiśniewski Janusz	27.04.1923 Starachowice	Starachowice	
660	Witek Krystyna	27.05.1917 Kraków	Kraków Auschwitz	6820
661	Witek Marian	09.01.1924 Będkowice	Regensburg Flossenbürg Mauthausen	16940 110483
662	Witek Władysław	10.07.1923 Trzebnica	Dachau	156807
663	Włosek Stanisława	10.04.1937 Tarnawa Dolna	Frysztat, Kochłowice Bogumin	
664	Wojciechowska Krystyna	15.03.1924 Łapy	Ravensbrück Buchenwald	40900 2986
665	Wojciechowska Gertruda	01.03.1940 Grabienna	Potulice	
666	Wojna Józef	28.03.1925 Olkusz	Hermansdorf Rattwitz Auschwitz	
667	Wojniłowicz Kazimierz	21.02.1923 Warszawa	Auschwitz Dachau Buchenwald	141895 134575 44768
668	Wojniłowicz Kazimierz	25.08.1927 Warszawa	Gross-Rosen Ravensbrück Sachsenhausen	64913
669	Wojtkowska Barbara	02.01.1928 Brześć Kujawski	Łódź obóz dla dzieci	
670	Wojtas Alicja Julia	25.08.1928 Warszawa	Gross-Rosen Ravensbrück Sachsenhausen	64913
671	Wolska Irena	26.07.1923 Warszawa	Ravensbrück Sachsenhausen	65024
672	Wolski Jan	12.09.1915 Hańszczyńce	Auschwitz Buchenwald	47072 11503
673	Wolski Stanisław	19.10.1912 Warszawa	Gross-Rosen	32955

674	Wołowiec-Doros Marianna	27.08.1919 Ostrowy Częstochowskie	Auschwitz	
675	Wosik Wacław	11.09.1921 Kołacinek	Auschwitz Neuengamme	121666 48668
676	Woszczyk Jan	13.06.1929 Lunneville	Jungenlager	
677	Wójcik Anna	19.02.1927 Jelonki	Łódź Auschwitz-Birkenau	74654
678	Wójcik Daniela	8.04.1925 Warszawa	Auschwitz Ravensbrück	38316 74484
679	Wójcik Henryk	10.07.1920 Mała	Mauthausen	35317
680	Wójcik Zofia	02.08.1928	Kraków	
681	Wójtowicz Maria	27.07.1922 Podhajce	Karlsruhe Ravensbrück Buchenwald	18729 10162
682	Wrońska z d. Głębiowska Irena	01.04.1928 Opatów	Pruszków Stutthof	87114
683	Wróbel Stanisława	26.11.1944 Oświęcim	Auschwitz-Birkenau	
684	Wróblewski Jan	12.12.1917 Kiełczewo	Frankfurt Mauthausen-Gusen	1072 35716
685	Wrzalski Feliks	05.11.1923 Mirków	Gross-Rosen Mauthausen	5789 109506
686	Wus Henryk	16.07.1939 Żuków	Zamość	
687	Wyczółkowski Ignacy Bogusław	25.07.1930 Kutno	Auschwitz-Birkenau	192784
688	Wypych Zofia Helena	14.05.1927 Dąbrowa Górnicza	Auschwitz Ravensbrück Sachsenhausen	31283 46037
689	Wysoczański Szczepan	21.06.1918 Zarubińce	Mauthausen-Gusen	56366
690	Wyszumirska Felicja	27.02.1924 Radom	Auschwitz	13997

691	Wyżyn Teresa	26.11.1944 Oświęcim	Auschwitz-Birkenau	
692	Zabaglio Bogumił	15.07.1925 Makocice	Buchenwald	138032
693	Zajac Jan	22.05.1934 Luchów Górny	Zamość	
694	Zajac Lucjan Józef	13.01.1924 Inwałd	Mangesdorf Auschwitz Lager 3	
695	Zapała Franciszek	03.03.1924 Radziszów	Nuernburg Flossenbürg Dachau	3439, 2984 46873
696	Zapłatyńska z d. Ziomek Michalina	01.09.1918 Pławna	Ravensbrück	12411
697	Zatorska Helena	16.08.1931 Huta Różaniecka	Majdanek	
698	Zawisza Alicja Alfreda (Górska Anna)	20.05.1926 Grodno	Ravensbrück Flossenbürg	79787 58344
699	Zborowska Halina	08.06.1924 Warszawa	Ravensbrück	65268
700	Zbyszewski Zbigniew	31.12.1921 Warszawa	Lwów Gross-Rosen Flossenbürg Dachau	40328 85107 106986
701	Zelma z d. Knoblauch Zofia	17.05.1929 Lubawa	Toruń Potulice	
702	Zgorzalewicz Janina	15.03.1923 Tuchów	Tarnów Montelupich Ravensbrück Bergen-Belsen	86415 31976
703	Zgorzalewicz Janusz	02.06.1919 Modrze	Pawiak Gross-Rosen Bergen-Belsen Mittelbau-Dora	12721 111132
704	Zielezińska Zofia	08.05.1925 Krotoszyn	Ravensbrück Buchenwald Magdeburg	47899 33826 40644

705	Zieliński Józef	06.04.1924 Galów	Neuengamme Mauthausen	81874
706	Ziemiańska Józefa	02.12.1922 Warszawa	Ravensbrück	7539
707	Ziemianski Stanisław	30.03.1921 Częstochowa	Breitenau Flossenbürg	3453 41261
708	Ziennik Jan	25.10.1919 Jadowica (Jugosławia)	Waldheim (Sachsen)	
709	Ziernicki Marian	12.04.1932 Zawiercie	Jugendverwahrlager	
710	Ziółkowski Władysław	16.03.1920 Tuchowo	Stutthof	44707
711	Ziębicki Wacław	09.04.1922 Nowe Garkowo	Stutthof	18838
712	Żeburska (Kuligowska) Maria Stefania	28.08.1912 Wołomin	Auschwitz Ravensbrück	45916 100909
713	Żmudowska Franciszka	15.01.1920 Karsznice	Auschwitz Ravensbrück Buchenwald	75907 61925 31576, 36335
714	Żołek Miroslaw	17.05.1924 Huta Dąbrowa	Zawiercie Opole Auschwitz Flossenbürg Dachau	87455 49251
715	Żołędowska Stanisława	30.04.1921 Bolesław	Mardenningen Auschwitz-Birkenau Ravensbrück	48247
716	Żukowicz Władysław	28.01.1934 Żuków	Stutthof	
717	Żukowski Marian	17.12.1922 Chotcza Dolna	Auschwitz Buchenwald Ravensbrück	153825 33031 6284
718	Żurawski Stefan	17.08.1917 Paczków	Pawiak Majdanek Buchenwald	4622 15166

Różaniec wotyczny b. więźniów obozów koncentracyjnych
(Muzeum Archidiecezjalne Wrocław)

Na Krzyżu zawieszona jest stuła wykonana z materiału ubrania więźnia obozu koncentracyjnego. Czerwony trójkąt oznaczał więźnia politycznego. Litera na trójkącie oznacza narodowość (P – Polak).

Lista zawiera imię, nazwisko, numer więźnia(-rki) oraz część różańca, w której figurują wymienieni.

Lp.	Imię i nazwisko	Numer więźnia	Częstka różańca
1	Krystyna Adamek	41202	V
2	Wacław Balcerowski	8654	I
3	Stanisław Bartnicki	27541	V
4	Tadeusz Berny	49731	V
5	Władysław Biernacki	4324	V
6	Waldemar Bajanowski	565	V
7	Tadeusz Czech	61391	I
8	Feliks Czekański	141862	II
9	Aleksander Czerniecki	19882	I
10	Zdzisław Donderowicz	19882	I

11	Halina Dzieduszycka		V
12	Wojciech Dzieduszycki	2178	V
13	Stanisława Dzierżyńska	22527	I
14	Tadeusz Falkowski	25645	V
15	Zygmunt Fijolek		III
16	Stefan Gadziński	9119	III
17	Zbigniew Gajewski	197274	V
18	Piotr Girek	3567	II
19	Wiesława Gołąbek	13174	III
20	Stefan Gorynia	26541	V
21	Zbigniew Gorzkowski	29302	IV
22	Stanisław Grodzki	197457	III
23	Maria Jamroz	210655	IV
24	Zbigniew Jamroz	6872	IV
25	Andrzej Janik	10716	III
26	Bolesław Jaromirski	4463	V
27	Zygmunt Jarosławski	26547	IV
28	Anna Juszczyk	35176	I
29	Kazimierz Juszczyk	9058	I
30	Edward Kamasz	8537	III
31	Wiesław Kielar	290	IV
32	Krystyna Kieszniwska	29932	I
33	Zygmunt Kittel	56895	III
34	Jerzy Kluk	78051	IV
35	Wacław Kolenda	10012	V
36	Leonard Kosiński	23883	III
37	Tadeusz Kośmider	624	IV
38	Mieczysław Kowalski	7354	IV
39	Wojciech Kozłowski	26724	IV
40	Franciszek Krzyszycha		III
41	Teresa Kuklińska	35722	IV
42	Walenty Kukulski	8547	I
43	Henryk Kuwik	9063	I
44	św. Maksymilian Maria Kolbe	16670	
45	bł. Michał Kozal		
46	bp Zygmunt Chmielnicki		
47	Maria Laboga	4675	III
48	Jerzy Machowczyk	25000	II
49	Stanisław Magiera	2852	IV
50	Zbigniew Mazurek	89116	I

51	Halina Mikołaczyk	75869	IV
52	Jerzy Miszczuk	191655	II
53	Franciszek Możdżyński	10825	IV
54	Kazimierz Niesiobędzki	29035	I
55	Zofia Nowaczyńska	83420	III
56	Andrzej Ochlewski	27605	III
57	Cecylia Okwieka		III
58	Bronisława Orłowska	56750	IV
59	Czesław Ostańkowicz	8232	III
60	Regina Paluch		I
61	Konstanty Panek	71051	II
62	Jan Pierzchała	55	II
63	Ryszard Pilujski	4203	I
64	Irena Piotrowska	43676	I
65	Urszula Plenkiewicz	25985	III
66	Stanisław Potoczek	89295	II
67	Tadeusz Przytułski	15573	IV
68	Wacława Purr	52463	I
69	Kazimierz Renczelewski	7830	IV
70	Zdzisław Romanowski	30938	IV
71	Leon Rott	125666	II
72	Jan Rybak	65242	IV
73	Stanisław Ryniak	31	I
74	Stanisława Sar	46449	IV
75	Tadeusz Sulima	8807	V
76	Edmund Szenkowski	25584	II
77	Stanisław Szymański	8816	II
78	Włodzimierz Turczak	46364	II
79	Andrzej Węgliński	4274	IV
80	Kazimierz Wiśnicki	93722	II
81	Irena Wiśniewska	22524	V
82	Józef Witkowski	798	II
83	Piotr Wodnik	8055	II
84	Antoni Wojtczak	92768	V
85	Barbara Wolańska	1250	II
86	Jan Wolski	47072	II
87	Feliks Wrzałski	5798	II
88	Alicja Zawisza	79887	II
89	Józef Zieliński	81874	II

Noty biograficzne

Noty biograficzne opracowano na podstawie materiałów nadesłanych przez byłych więźniów obozów koncentracyjnych.

Krystyna Adamek, z d. Rozmysłowicz

ur. 30 października 1921 r. w Ostrowie Wielkopolskim. Od 2.10.1940 r. prowadziła tajne nauczanie dzieci w klasach I–III, co było powodem aresztowania jej – wraz z matką – przez gestapo 2.10.1943 r. Była więziona w Kaliszu, Łodzi i w Gdańsku. W maju 1944 r. przetransportowana do KL Ravensbrück (nr 41202). Ewakuowana w kwietniu 1945 r. Wyzwolona 2 maja 1945 r. przez wojska radzieckie. W czerwcu 1945 r. powróciła do Ostrowa.

W sierpniu 1945 r. uzyskała świadectwo dojrzałości i rozpoczęła pracę. Od września 1946 r. mieszka we Wrocławiu. Czynny członek Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych.

Odnaczona Krzyżem Oświęcimskim oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności.

Anna Bartocha

ur. 22 lipca 1923 r. w Tomaszowie Mazowieckim. Podczas okupacji była łączniczką Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej w lasach spalskich, w rejonie Tomaszowa Mazowieckiego. Aresztowana i więziona w latach 1941–1942 w Pińczowie, a od 1942 do 1945 r. w KL Ravensbrück. Od 1980 r. pełni funkcję skarbnika w *Związku Kombatantów RP i PZbWPHWiOK*.

Odnaczenia: Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski, Krzyż Armii Krajowej.

Władysław Bartyński

ur. 13 czerwca 1902 r. w Borysławiu. Absolwent Uniwersytetu im. Jana Kazimierza oraz Akademii Handlu Zagranicznego we Lwowie. Profesor doktor praw i umiejętności politycznych. Jako legionista walczył podczas wojny polsko-sowieckiej w 1920 r. Brał udział w kampanii wrześniowej w stopniu kapitana, jako dowódca batalionu. W czasie okupacji prowadził we Lwowie tajne nauczanie. 2.07.1942 r. został aresztowany – wraz z siedmioosobową rodziną – przez gestapo we Lwowie, za przynależność do ruchu oporu ZWZ AK. Z więzienia przy ul. Łąckiego we Lwowie 1.02.1943 r. został przetransportowany do obozu koncentracyjnego w Majdanku, a następnie do: KL Flossenbürg, KL Buchenwald-Dora, KL Ravensbrück, KL Neubrandenburg i KL Gross-Rosen.

Po odzyskaniu wolności 30.04.1945 r. przybył do Wrocławia. Zmarł w 1953 r.

Pełnił odpowiedzialne funkcje zawodowe i społeczne, był aktywnym członkiem Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych.

Andrzej Bartyński

ur. 25 maja 1934 r. we Lwowie. Aresztowany przez gestapo – wraz z całą rodziną – 2.07.1942 r. za udział w ruchu oporu ZWZ AK i osadzony w więzieniu przy ul. Łąckiego we Lwowie. W czasie przesłuchania w gestapo 5.08.1943 r. utracił wzrok, w wyniku czego został zwolniony z więzienia.

Po wojnie zamieszkał we Wrocławiu. Powszechną szkołę dla niewidomych ukończył z wyróżnieniem w Łaskach koło Warszawy. Egzamin dojrzałości składał we Wrocławiu. Na Uniwersytecie Wrocławskim studiował filologię polską i otrzymał stopień magistra. Jest pisarzem, poetą, członkiem Związku Literatów Polskich.

Odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Partyzancki, Krzyż Armii Krajowej, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Srebrny Krzyż Zasługi i inne.

Halina Bartyńska-Korczak

ur. 31 marca 1925 r. w Borysławiu. Mieszkała we Lwowie. Podczas II wojny światowej była żołnierzem AK. Po aresztowaniu – wraz z całą rodziną – przez gestapo 2.07.1942 r., została osadzona w więzieniu przy ul. Łąckiego we Lwowie, a następnie w obozach koncentracyjnych w Majdanku i Ravensbrück. Do końca roku 1945 przebywała w Szwecji, a następnie zamieszkała we Wrocławiu. Ukończyła wyższe studia ekonomiczne, uzyskując stopień magistra. W latach 1976–1985 była założycielem i prezesem Oddziału Wojewódzkiego Towarzystwa Opieki nad Majdankiem, skupiającego rozproszonych byłych więźniów, po likwidacji Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. W 1985 r. uzyskała uprawnienia zawodowe jako artysta malarz.

Odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Partyzancki, Krzyż Oświęcimski, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal Zwycięstwa i Wolności, Odznaka Grunwaldzka i inne.

Krystyna Teodora Bolek

ur. 4 marca 1930 r. w Wąbrzeźnie. Mieszkała w Warszawie wraz z rodzicami, ucząc się w tajnych szkołach prywatnych. Brała udział w Powstaniu Warszawskim, dostarczając ulotki i listy na Stare Miasto w różnych punktach. W domu mieścił się punkt z materiałami opatrunkowymi i lekami, gdyż ojciec był zaopatrzeniowcem w leki aptek skierniewickich i sochaczewskich.

Aresztowana 2.09.1944 r. i wywieziona do obozu koncentracyjnego Auschwitz (nr 87948), następnie do KL Ravensbrück (nr 71877), po czym przeniesiona do KL Buchenwald (nr 34842), przydzielona do pracy w fabryce amunicji. W kwietniu 1945 r. obóz ewakuowano w nieznanym kierunku. W czasie transportu, gdy straż niemiecka uciekła przed zbliżającymi się wojskami radzieckimi, odzyskała wolność.

W lipcu 1945 r. przyjechała do Wrocławia i podjęła pracę w administracji państwowej.

Odznaczona Krzyżem Oświęcimskim oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności.

Józef Brueckman

ur. 21 czerwca 1921 r. w Kaliszu. W latach 1922–1927 przebywał z rodzicami na emigracji we Francji. W 1939 r. ukończył w Kaliszu gimnazjum, a 1.09.1939 r. miał składać egzamin wstępny do Szkoły Wawelberga w Warszawie. W czasie Kampanii Wrześniowej uchodził z ludnością cywilną na wschód.

Po powrocie włączył się w działalność konspiracyjną. Aresztowany w lutym 1940 r. przebywał do kwietnia 1940 r. w więzieniu w Kaliszu. Zwolniony, z przeznaczeniem na roboty przyfrontowe, uchodzi na Kielecczynę i nawiązuje kontakt z Batalionami Chłopskimi. W Kielcach 11.11.1942 r. zostaje – wraz z rodziną – aresztowany przez gestapo i wysłany do KL Auschwitz (nr 83877) (matka Halina skierowana do KL Majdanek i KL Ravensbrück, a siostra Aldona do KL Auschwitz, gdzie zmarła w marcu 1943 r.), następnie Gross-Rosen, Sachsenhausen-Oranienburg (nr 63815). Uwolniony w maju 1945 r. pod Schwerinem, ewakuuje się do Francji, kończy polskie kursy maturalne.

We wrześniu 1946 r. przybywa do Wrocławia. Kończy studia na Wydziale Budownictwa Politechniki Wrocławskiej i pracuje w swoim zawodzie, uzyskując szereg patentów.

Odznaczony Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Oświęcimskim i wieloma odznaczeniami zawodowymi.

Wacław Piotr Bryjanowski

ur. 28 września 1925 r. w Przedmościu. Od września 1943 r. do lipca 1944 r. brał czynny udział w organizacji podziemnej na terenie Wrocławia. 28 lipca 1944 r. aresztowany, wraz z 62 Polakami i kierownictwem organizacji. Do organizacji należeli również Polacy z obozów cywilnych Osobowice, Leśnicy i innych kwater. Łącznie z całego Wrocławia aresztowano około 150 Polaków. Po przesłuchaniu zostali przetransportowani do KL Gross-Rosen, a następnie do komanda w Fünfteichen, KL Mauthausen i Gusen. Wolność odzyskał w maju 1945 r.

Wanda Ciachowska-Lipińska

ur. 18 kwietnia 1924 r. w Rumunii (Hliboka). Aresztowana 17.05.1944 r. we Wrocławiu i osadzona w KL Auschwitz (nr 87165), 18.09.1944 r. w KL Ravensbrück (nr 71922), a od 4.10.1944 r. KL Buchenwald – komando Meuselwitz (nr 35380). Wolność, po udanej ucieczce, odzyskała 17.03.1945 r.

Odnaczona Krzyżem Oświęcimskim.

Janina Maria Cichowska

ur. 27 stycznia 1928 r. w Warszawie. Od października 1943 r. do sierpnia 1944 r. walczyła w AK i brała udział w Powstaniu Warszawskim. 12.08.1943 r. wywieziona do KL Auschwitz, 30.10.1944 r. – do KL Ravensbrück, a 27.11.1944 r. – do Magdeburga Połto.

Odnaczenia: Krzyż Armii Krajowej (Londyn 1989), Medal Wojska Polskiego (Londyn 1948), Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Oświęcimski (1986). Weteran Walk o Wolność i Niepodległość.

Władysław Ciurys

ur. 25 sierpnia 1923 r. w Berezowicy. Więzień polityczny w Dortmundzie. Od 21.01.1943 r. więziony w obozie Niederhagen–Wewelsburg (nr 829), a następnie w obozie Sachsenhausen (nr 59968).

Odnaczony Krzyżem Oświęcimskim (1989 r.).

Aleksander Cych

ur. 22 maja 1923 r. w Kościegórze. Od 09.1940 r. więziony w Zamku w Lublinie, KL Natzweiler (nr 4669), KL Buchenwald (nr 17941), KL Flossenbürg (nr 12772). W kwietniu 1945 r. odzyskał wolność. W 1946 r. aresztowany za działalność niepodległościową i skazany na 7 lat więzienia. Po 2 latach amnestionowany.

Jan Dembski

ur. 10 grudnia 1928 r. w Stargardzie Gdańskim. Aresztowany 10.01.1942 r. przez żandarmerię niemiecką i osadzony w obozie w Potulicach (nr 1217d); więziony do 21.01.1945 r.

W 1949 r. uzyskał świadectwo maturalne i wstąpił do Szkoły Oficerskiej. W 1962 r. ukończył Wojskową Akademię Techniczną. Awansował do stopnia pułkownika.

Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Mieczysław Domański

ur. 2 stycznia 1925 r. w Cypriance. Od 21.12.1942 do lutego 1943 r. więziony w KL Stutthof (nr 17862).

Odznaczony Medalem Zwycięstwa i Wolności (1945 r.) oraz Krzyżem Oświęcimskim (1989 r.).

Wojciech Dzieduszycki

ur. 5 czerwca 1912 r. w Jezupolu. Ukończył studia na Wydziale Rolnym i Mechanizacji Rolnictwa Politechniki Lwowskiej w 1934 r. Jednocześnie studiował w Konserwatorium Muzycznym grę na skrzypcach, dyrygenturę i śpiew, które ukończył z wynikiem „wybitnie uzdolniony”. Debiutował w Operze w Stanisławowie w 1936 r., a następnie w Operze Teatru Wielkiego we Lwowie. Studiował śpiew we Florencji i został zaangażowany na I tenora do Opery Communale.

Po powrocie do kraju w 1938 r. został zaangażowany do Teatru Wielkiego w Warszawie. Na skutek strajku artystów rozpoczął pracę w zawodzie inżyniera jako kierownik kontroli eksportu rolnego w Gdyni.

Po wybuchu wojny powrócił do Lwowa. Po aresztowaniu przez NKWD ojca i wywiezieniu siostry wraz z dziećmi w głąb ZSRR przeniósł się do Krakowa, gdzie rozpoczął działalność konspiracyjną w Związku Walki Zbrojnej. Aresztowany 4.09.1941 r. i osadzony w więzieniu Montelupich. 4.09.1942 r. przetransportowany do obozu SS w Pustkowie, a następnie do KL Gross-Rosen (nr 7821), gdzie był poddany eksperymentom pseudomedycznym. W kwietniu 1945 r. ewakuowany do KL Flossenbürg w Leitmeritz do końca wojny. Zwerbowany przez partyzantów czeskich brał udział w powstaniu w Pradze (odznaczony Orderem Białego Lwa).

W czerwcu 1945 r. powrócił do kraju i był współzałożycielem Teatru Kameralnego TUR-u. We wrześniu 1945 r. przenosi się do Wrocławia i obejmuje stanowisko dyrektora technicznego Polskich Zakładów Zbożowych na Dolnym Śląsku. W 1952 r. zakłada Technikum Młynarskie i rozpoczyna pracę w swoim zawodzie na Politechnice Wrocławskiej i w Wyższej Szkole Ekonomicznej. Równocześnie działa na polu kultury, zakładając między innymi Dolnośląskie Towarzystwo Muzyczne, współorganizuje Festiwal Chopinowski w Dusznikach, w 1960 r. organizuje kabaret literacki „Dymek z papierosa”.

Odznaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski i Oficerski Order Odrodzenia Polski, Medal Zwycięstwa i Wolności, Odznaka Grunwaldzka, Medal Rodła, Krzyż Oświęcimski.

Stanisława Dzierżyńska z d. Kieliszek

ur. 17 grudnia 1924 r. w Ostrowie Mazowieckim. W dniu wybuchu wojny była uczennicą drugiej klasy gimnazjalnej w Wyszkowie. Za udział w konspiracji (AK ZWZ) pod koniec roku 1941 – wraz z grupą 72 osób – aresztowana przez gestapo i osadzona 27.05.1942 r. w Pawiaku. Po pięciu miesiącach – 13.10.1942 r. prze-

niesiona do KL Auschwitz-Birkenau (nr 22527), gdzie przebywała do wyzwolenia obozu.

Po wojnie zamieszkała we Wrocławiu i pracowała w charakterze pracownika umysłowego. Zmarła w 1996 r.

Odnaczona Medalem Zwycięstwa i Wolności oraz Krzyżem Oświęcimskim.

Stefan Fiebig

ur. 5 września 1921 r. w Radungen. Wybuch drugiej wojny światowej zastał go w Głuchowie, pow. kościański, gdzie odbywał praktykę biurową w Zarządzie Majątków Ziemskich. Już we wrześniu rozpoczął codzienny nastuch dzienników radiowych z Paryża i Londynu, który w ramach podziemnej służby informacyjnej przekazywany był miejscowej ludności. Aresztowany 29.02.1940 r. i przewieziony do gestapo w Kościanie, a 7.01.1941 r. do Rawicza. Skazany na 2 lata więzienia i pozbawienia praw obywatelskich na 5 lat. Po odsiedzeniu wyroku dalej więziony w Forcie VII w Poznaniu, następnie od 13.08.1943 r. – KL Auschwitz (nr 136649), od 23.10.1943 r. – KL Buchenwald (nr 33139), od 10.12.1943 r. – KL Buchenwald III SS Baubrigade, a od 10.03.1945 r. – ponownie w obozie głównym KL Buchenwald. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 6.05.1945 r. w marszu ewakuacyjnym do KL Dachau.

Do kraju wrócił w 1946 roku. Od 1946 r. był zatrudniony w społecznym przemyśle w budownictwie. Na Dolnym Śląsku pracował w latach 1947–1981. Zmarł w 1996 r.

Stanisław Mieczysław Gebhardt

ur. 13 lipca 1928 r. w Poznaniu. W latach 1941–1942 działał w Krakowie w Szarych Szeregach, a w latach 1942–1944 w Armii Krajowej (pseud. „Żbik”) w oddziale dywersji, a następnie w wywiadzie. Aresztowany 2.07.1944 r. w Krakowie i więziony w Montelupich, od 29.07.1944 r. w KL Gross-Rosen (nr 8508), a od 16 lutego do maja 1945 r. w KL Mauthausen (nr 127925).

Odnaczenia: Krzyż Walecznych (1945). Srebrny Krzyż z Mieczami (Londyn 1951) i Order „Polonia Restituta” (Londyn 1950).

Zinaida Godycka-Ćwirko, z d. Kiersnawska

ur. 1 listopada 1924 r. w Grodnie. Przed wojną ukończyła prywatną średnią Szkołę Handlowo-Księgową. Od 1939 r. pracowała jako księgowa w Biurze Rachunkowości Rolnej w Warszawie. Podczas Powstania Warszawskiego aresztowana – wraz z całą rodziną – 23 sierpnia 1944 r. i wywieziona do KL Ravensbrück (nr 58691), a mężczyźni do KL Buchenwald, z którego żaden nie wrócił. Przeniesiona do komanda Schönefeld Leipzig 15.09.1944 r. Podczas ewakuacji obozu od 13.04.1945 r. – „marsz śmierci” – wraz z matką uciekła. Po wojnie od 1945 do 1950 r. pracowała we Wrocławiu w Spółdzielni „Społem”, a od 1950 r. w Narodowym Banku Polskim.

Odnaczona Krzyżem Oświęcimskim.

Witold Godycki-Ćwirko

ur. 25 sierpnia 1919 r. w Simfieropolu. Gimnazjum im. Mikołaja Reja w Warszawie ukończył w 1938 r. Służbę wojskową odbył w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty przy 71 PP w Zamościu w stopniu kaprała podchorążego.

Brał udział w Kampanii Wrześniowej w walkach 33 PP pod Łomżą, w obronie Brześcia n. Bugiem od 11 do 17 września, a następnie w marszu Grupy Brześć na południe. Po zakończeniu działań wojennych od 1 paź-

dziennika do 1 listopada 1939 r. przebywał w niewoli sowieckiej. Aresztowany w czasie Powstania Warszawskiego 16.09.1944 r., wywieziony 17.09.1944 r. do KL Auschwitz-Birkenau (nr 197460), 1.10.1944 r. – do KL Buchenwald (nr 90729) i komanda Osterode (nr 102317).

Po powrocie do kraju pracował we Wrocławiu w PaFaWag-u od 20.08.1945 do 1950 r., ukończył Wyższą Szkołę Handlową (1947–1951). Pracował w Jelczańskich Zakładach Samochodowych (1966–1969), w ZREMB-ie Wrocław (1969–1979), a następnie w Instytucie PiAP do emerytury, czyli do 1979 r.

Odnaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Medal za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyż Oświęcimski, Odznaka Weterana, Medal 1000-lecia Diecezji Wrocławskiej.

Antonina Godzińska

ur. 12 marca 1916 r. w Zawadzie k. Dębicy. Aresztowana w 1943 r. i osadzona w obozie pracy w Pustkowie. W lipcu 1944 r. przetransportowana do KL Ravensbrück (nr 47510), a w sierpniu 1944 r. do KL Buchenwald (nr 32369). Oswobodzona w maju 1945 r. Po wojnie zamieszkała w Żaganiu, gdzie pracowała jako nauczycielka.

Odnaczona Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski.

Jan Gontarz

ur. 31 marca 1933 r. w Aleksandrowie na Lubelszczyźnie. W 1939 r. w czasie zawirowań wojennych umarła mu matka. Przez kilka miesięcy 1941 r. przechowywano w domu żołnierza radzieckiego, uciekiniera z obozu na Majdanku. 15.08.1942 r. podczas pacyfikacji Aleksandrowa zginął ojciec. W kwietniu 1943 r. podczas następnej pacyfikacji wraz z bratem Henrykiem zostali ujęci i umieszczeni w obozie w Zamościu, gdzie prowadzono badania rasowe w celu kwalifikacji polskich

dzieci do niemieczania. Po nieudanej próbie ucieczki, pozbawionych opieki rodzicielskiej, przetransportowano ich do Zwierzyńca. Dzięki staraniom hr. Jana Zamoyskiego wpisano ich na listę do zwolnienia pod numerami 44 i 45. Po uzyskaniu wolności pozostali na zamojskiej wsi w Puszczy Solskiej, pozbawieni właściwej opieki i nauki. Po usamodzielnieniu się zamieszkał we Wrocławiu,

pracując i ucząc się, z czasem został powołany do odbycia służby wojskowej, gdzie ukończył szkołę podoficerską. Po powrocie do Wrocławia ukończył technikum mechaniczne i do emerytury pracował w przemyśle maszynowym.

Odznaczony Krzyżem Oświęcimskim.

Henryk Gontarz

ur. 3 września 1934 r. w Aleksandrowie. W 1939 r. w czasie działań wojennych zginęła mu matka, ojciec zginął w czasie pacyfikacji Aleksandrowa w 1942 r. W 1943 r. więziony od kwietnia do sierpnia w Zamościu i Zwierzyńcu, pod kolejnym numerem na liście obozowej 45, jako dziecko bez opieki rodzicielskiej.

Szkołę podstawową i technikum mechaniczne kończył już po uzyskaniu pełnoletności, pracując we Wrocławiu, po czym przeniósł się do Świdnika, gdzie podjął pracę w Państwowych Zakładach Lotniczych.

Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Oświęcimskim.

Janina Górajek

ur. 22 lipca 1923 r. we wsi Gózd, woj. kieleckie. Aresztowana 15.01.1943 r., w czasie załatwiania sprawy na poczcie w Kielcach, przez gestapo – wraz z około 20 osobami – i osadzona w więzieniu kieleckim. 22.01.1943 r. wywieziona do KL Auschwitz, gdzie pracowała przy budowie krematorium i rozbiórce domów. Chorowała na dur plamisty. 22.07.1944 r. przewieziona do KL Oranienburg. 8.04.1945 r. ewakuowana pieszo do Schwerina i tam odzyskała wolność.

Urszula Górską z d. Nędzolek

ur. 26 czerwca 1938 r. w Trzcianach. W 1942 r. – wraz z matką i siostrą – wywieziona do obozu w Potulicach. Ojciec zmarł w stłagu nr 11. Matkę przeniesiono do Gdyni do pracy w fabryce samolotów. Ze starszą o półtora roku siostrą została w Potulicach do czasu wyzwolenia przez Armię Radziecką. Do powrotu matki wychowywana była przez babcię. Ukończyła liceum i 2-letnie Studium Medyczne. Inwalidka II grupy wojennej.

Henryk Tadeusz Grabowski

ur. 15 lutego 1925 r. w Bydgoszczy. Więzień obozów: KL Auschwitz (nr 162132), KL Buchenwald, KL Neu-
brandenburg.

Odnaczony Krzyżem Oświęcimskim.

Kazimierz Greń

ur. 2 lutego 1932 r. w Sopotni Małej, pow. Żywiec. Do 1936 r. mieszkał na Pomorzu, gdzie rodzice gospodarowali na 10 ha. W 1939 r., po odebraniu gospodarstwa, zostali zmuszeni do pracy w majątku niemieckim. 19 września zostali wysiedleni do Nakła nad Notecią, a następnie piechotą do Potulic. Miał wówczas 10 lat, nadanego numeru nie pamięta. Przyczyną osadzenia rodziny w obozie była przynależność ojca do Związku Kresów Zachodnich i odmowa podpisania listy volksdeutscha. W obozie przebywał do jesieni 1944 r., następnie wywieziony z grupą więźniów na Zachód (Halle/Saale), gdzie został oswobodzony przez wojska amerykańskie.

Zachód (Halle/Saale),

Wacław Stanisław Grobelny

ur. 23 grudnia 1924 r. w Podzamczu-Wieruszowie, pow. Kępno. Od 1938 r. mieszkał w Wieluniu, gdzie ukończył 2 klasy w gimnazjum prywatnym. Po wybuchu wojny uciekł wraz z rodziną do Równego na Wołyniu, a po wkroczeniu wojsk radzieckich wrócił do Wielunia. W lutym 1940 r. uciekł z domu, dotarł w Bieszczadach do granicy; próba przejścia na Węgry nie udała się jednak i powrócił do Wielunia. W maju 1940 r. wstąpił do ZWZ, gdzie pełnił funkcję łącznika. 30.09.1941 r. aresztowany przez gestapo, po kilku

dniach przewieziony do więzienia w Radogoszczy, a po kilku tygodniach – do więzienia Sterlinga. Próba ucieczki nie powiodła się i został odstawiony na

gestapo w Łodzi, a następnie do więzienia. We wrześniu 1942 r. przewieziony do KL Auschwitz (nr 65868). W październiku zachorował na tyfus plamisty, następnie na ropne zapalenie ucha środkowego i przebywał w szpitalu obozowym. W kwietniu 1943 r. wraz z transportem przesłany do KL Gusen (nr 12772, 48033). 3.05.1945 r. obóz wyzwoliły wojska amerykańskie.

Salomea Grzyb, z d. Kostrubała

ur. 8 sierpnia 1931 r. w Sadach, gmina Skierbieszów. W roku 1942 wraz z rodziną aresztowana i osadzona w obozie w Zamościu, w baraku nr 9, skąd ojca wywieziono do pracy w Niemczech. Na skutek interwencji miejscowego Niemca została zwolniona z obozu i skierowana do pracy u tego Niemca w gospodarstwie rolnym. Wyzwolona w 1944 r. przez Armię Radziecką była bezdomna, gdyż jej dom Niemcy rozebrali i przeznaczili jako materiał na budowę innego domu. Przy pomocy miejscowego otoczenia podjęła naukę w szkole podstawowej. W roku 1947 przeniosła się do Zamościa, gdzie ukończyła z wynikiem bardzo dobrym liceum pedagogiczne i w 1952 r. podjęła pracę jako nauczycielka w szkole podstawowej. W roku 1970 podjęła studia na kierunku pedagogicznym w Warszawie, które ukończyła z wynikiem bardzo dobrym. Pracowała jako nauczycielka do emerytury. Piastowała stanowisko radnej miasta Zamościa i wiele innych funkcji społecznych, łącznie ze związkowymi.

Odnaczenia: Złoty Krzyż Zasługi, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski.

Antonina Ojcumiła Grzybek, z d. Kisielewska

ur. 28.02.1942 r. w Bielsku-Białej. Ojciec był jednym z organizatorów Związku Walki Zbrojnej w powiatach: Wadowice, Bielsko, Żywiec i Cieszyn. Na skutek donosu całą rodzinę (7 osób) 23.07.1942 r. aresztowano i osadzono w obozie Polenlager nr 10 (filia Auschwitz). 17.10.1942 r. ojca Aleksandra i jego siostrę przetransportowano do więzienia śledczego w Mysłowicach, a 25.01.1943 r. stracono w KL Auschwitz. Po selekcji w obozie osoby dorosłe i starsze dzieci skie-

rowano do innych obozów, a osoby chore, słabe i małe dzieci zwolniono, z nakazem opuszczenia granic Rzeszy w ciągu 48 godzin. Wraz z matką i czworgiem rodzeństwa znalazła się w Drohobyczu. W czerwcu 1945 r. jako repatrianci przybyli na Śląsk i zamieszkali w Jaworzu koło Bielska-Białej. W 1962 r. uzyskała świadectwo dojrzałości. Przepracowała 30 lat jako pracownik umysłowy na różnych stanowiskach. W 1997 r. przeszła na wcześniejszą emeryturę.

W 1989 r. uzyskała uprawnienia kombatanckie z tytułu pobytu w obozie. Jest działaczem społecznym w Polskim Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych: od 1998 r. z-ca skarbnika Zarządu Okręgowego we Wrocławiu, od 1996 do 23.06.1998 r. sekretarz Głównej Komisji Rewizyjnej w Warszawie, od 1998 do 18.02.1999 r. prezes Zarządu Okręgu Dolny Śląsk.

Odnznaczona Krzyżem Oświęcimskim oraz Odznaką „Zasłużony dla PZbWPHWiOK”.

Tadeusz Hałas

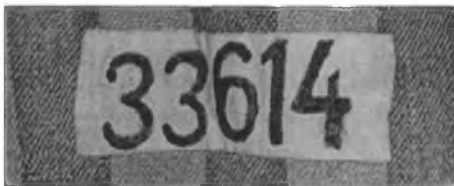
ur. 24 stycznia 1942 r. w Luchowie Dolnym. Podczas pacyfikacji 29.06.1943 r. został – wraz z matką i rodzeństwem – aresztowany przez oddziały SS i osadzony w obozie w Zwierzyńcu, a następnie w Zamościu, skąd przewieziono ich do obozu w Lublinie przy ul. Krochmalnej. W Lublinie, po badaniach pod względem przydatności, mamę skierowano do pracy w zakładach zbrojeniowych w Głogowie, a pozostałych umieszczono w ochronce. W maju 1945 r. oswobodzeni przez Armię Radziecką.

Józef Hulaniccki

ur. 19 marca 1921 r. w Warszawie. W Poznaniu w 1939 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Na początku wojny ewakuował się na wschód w celu przedostania się do Warszawy. Po aresztowaniu przez Niemców został przetransportowany do stallagu (obozu jeńców wojennych) koło Korsze w Prusach Wschodnich. Pod koniec października uciekł, na początku listopada dotarł do Warszawy i wstąpił do ZWZ. Wiosną 1940 r. podjął próbę przedostania się do Francji, w kwietniu przekroczył granicę polsko-słowacką. Ciężkie warunki klimatyczne zmusiły go do powrotu do Krakowa. W połowie maja „Dom Akademicki”,

w którym się zatrzymał, został otoczony przez gestapo i wszyscy młodzi ludzie zostali przewiezieni do krakowskiego więzienia Montelupich, a następnie do więzienia w Tarnowie. Po 4 tygodniach – wraz z grupą 728 więźniów – został przewieziony do KL Auschwitz (nr 443) – w pierwszym transporcie oświęcimskim. 20 czerwca został osadzony w bunkrze na 11 bloku w związku z ucieczką czterech więźniów z komanda HWL. Po 5 dniach (godzinne wiszenie „na słupku”) został zwolniony i przydzielony do „Buna Werke”. Ze względu na epidemię tyfusu komando zostało rozwiązane; od lipca 1942 r. pracował w komandzie „Feuerwehr”. W listopadzie 1944 r. przetransportowany do KL Sachsenhausen-Oranienburg. W kwietniu 1945 r. obóz ewakuowano. W czasie ewakuacji uciekł koło miejscowości Witstock i został uwolniony przez Armię Radziecką. Na początku maja przedostał się do amerykańskiej strefy okupacyjnej, gdzie przebywał do listopada 1947 r. Rozpoczął studia na Uniwersytecie Philipsa w Magdeburgu. W pierwszych dniach listopada powrócił do kraju i kontynuował studia na Politechnice Wrocławskiej. Po uzyskaniu dyplomu w 1950 r. pracował na uczelni do 1966 r. W listopadzie 1966 r. wyjechał na kontrakt do Iraku, gdzie pracował na uniwersytecie w Bagdadzie. W 1970 r. wyjechał do Australii.

Halina Maria Jaroń, z d. Bajtała

ur. 27 sierpnia 1922 r. w Poznaniu. Do 1.09.1939 r. uczęszczała do szkoły handlowej w Poznaniu, następnie pracowała jako ekspedientka. W październiku 1943 r. aresztowana za ukrywanie poszukiwane-

go przez gestapo Anastazego Majchrzaka. Do marca 1944 r. więziona przez gestapo w Żabikowie – Fort VII, następnie w Berlinie (Aleksanderplatz), gdzie otrzymała wyrok skazujący ją na pobyt do końca życia w Ravensbrück (nr 33614). Pracowała w zakładach mechanicznych przy produkcji V-1 i V-2. Została tam skierowana, aby uniknąć eksperymentów medycznych. Jako młoda osoba została bowiem wytypowana do testowania leków. Otrzymała dwukrotnie doustnie leki, które nawet po wyzwoleniu spowodowały zaburzenia hormonalne (bezpłodność). Pod koniec kwietnia 1945 r. obóz ewakuowano w kierunku Schwerina. Uwolniona przez wojska radzieckie 1.05.1945 r.

Po powrocie do kraju w poszukiwaniu pracy udała się do Wałbrzycha, skierowana tam przez Związek Ziemi Zachodnich, i rozpoczęła pracę w Centrali Przemysłu Lniarskiego. Równocześnie uczęszczała do gimnazjum dla dorosłych, gdzie uzyskała małą maturę. W 1949 r. wyjechała do Łodzi, gdzie ukoń-

czyła liceum ogólnokształcące. Wyszła za mąż i podjęła studia na Uniwersytecie Łódzkim, które ukończyła, uzyskując tytuł magistra chemii. W 1974 r. przeniosła się do Wrocławia, gdzie pracowała jako sekretarka na Wydziale Chemii. Pełniła funkcje wiceprzewodniczącego Okręgowego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Zmarła w 2002 r.

Zygmunt Janusz Jarosławski

ur. 1 czerwca 1920 r. w Lublinie. W ramach akcji likwidowania inteligencji został 19.06.1940 r. aresztowany przez gestapo, po kilkudniowym przetrzymywaniu w „Prochowni” przewieziony na Zamek w Lublinie. 30.06.1940 r. w kolumnie 750 więźniów przetransportowany do KL Sachsenhausen (nr 26547), gdzie był więziony do 14.04.1945 r. W czasie ewakuacji obozu – „marszu śmierci” – oswobodzony przez wojska amerykańskie, w okolicy Schwerina. W połowie maja, po podziale Niemiec na strefy, przewieziony przez wojsko angielskie do obozu dla byłych więźniów obozów koncentracyjnych w okolicy Hamburga. Mając doświadczenie w pracach teatralnych (organizator teatru amatorskiego w liceum), jako reżyser założył teatr i zorganizował na 11.11.1945 r. akademię, na której przedstawiono historię powstań i Powstania Warszawskiego, za którą otrzymał nagrodę od dowódcy V Zgrupowanie Polish Forces w Hamburgu, dzięki któremu uzyskał dostęp do obozu studenckiego w Hamburgu.

Po powrocie do kraju we wrześniu 1946 r. zamieszkał we Wrocławiu i rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej. W tym czasie zaangażował się w prace powstałego Związku b. Więźniów Obozów Koncentracyjnych, gdzie do maja 1947 r. pełnił funkcję sekretarza i kierownika biura koła wrocławskiego. Następnie, jako kierownik sekcji kulturalnej, pracował w Bratniej Pomocy Wyższej Szkoły Handlowej i otworzył pierwszy klub studencki przy ul. Kuźnicznej. W 1948 r. podjął pracę przy Wystawie Ziem Odzyskanych. W 1950 r. uzyskał dyplom ukończenia WSH. W latach 1954–1959 organizował filharmonię i był jej pierwszym dyrektorem administracyjnym. Do przejścia na emeryturę pracował w Spółdzielczości.

Odznaczony Krzyżem Oświęcimskim.

Kazimierz Jarosz

ur. 13 marca 1923 r. w Borysławiu. Aresztowany 11.11.1942 r. za przynależność do ZWZ AK. Więziony w więzieniu Brygidka w Drohobyczu, a następnie we Lwowie. W styczniu 1943 r. zesłany do KL Majdanek (nr 2254), gdzie chorował na tyfus. Próba ucieczki zakończyła się niepowodzeniem. W kwietniu 1944 r. został przewieziony do KL Auschwitz (nr 182965), a następnie do KL Mauthausen (nr 101803).

Ks. Piotr Jaroszek

ur. 11 lipca 1905 r. w Jedlinie. Po ukończeniu szkoły powszechnej i gimnazjum w Radomiu, a następnie Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu przyjął święcenia kapłańskie w grudniu 1930 r. Jako wikariusz pracował kolejno w Siennie, Skarżysku-Kamiennej i w Itży. Po wybuchu wojny, w czasie pierwszych aresztowań księży, został uwięziony 16.07.1940 r. w Starachowicach i Wierzbniku, a następnie osadzony 17.07.1940 r. w KL Sachsenhausen (nr 27859) i 14.12.1940 r. w KL Dachau (nr 22311). Po wyzwoleniu przez armię amerykańską powrócił do kraju i osiedlił się we Wrocławiu, gdzie pełnił obowiązki proboszcza w parafii Świętej Rodziny. W 1954 r. objął parafię w Opocznie, gdzie jako proboszcz i dziekan pracował do śmierci 22.09.1990 r. W czasie pobytu we Wrocławiu był czynnym członkiem PZBWPHWiOK oraz pierwszym prezesem Zarządu Okręgu.

Telesfor Kałużny

ur. 5 stycznia 1926 r. w Chwałęcicach. W chwili wybuchu wojny miał ukończone 6 klas szkoły podstawowej. W 1940 r., pozbawiony praw własności rolnej, pracował w gospodarstwie przejętym przez Niemców. W 1942 r. został wywieziony na roboty do Niemiec. Od 1943 r. należał do organizacji podziemnej „Wolna Polska”. Za działalność konspiracyjną został w październiku 1944 r. aresztowany i osadzony przez gеста-

po w więzieniu w Reyensburgu, a następnie przewieziony do KL Flossenbürg (nr 38615), gdzie przebywał do wyzwolenia. Po powrocie do kraju uzyskał świadectwo dojrzałości w gimnazjum w Toruniu. Wstąpił do służby wojskowej i ukończył fakultet wojskowy w 1952 r. w Gdańsku. Wojskową służbę zawodową rozpoczął od stopnia porucznika i zakończył w 1988 r. w stopniu pułkownika.

W 1990 r. był współzałożycielem Koła Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych we Wrocławiu, w którym pełni obecnie funkcję prezesa Koła Powiatowego.

Odznaczenia: Siły Zbrojne w Służbie Ojczyzny, Krzyż Oświęcimski, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, trzy medale Za Zasługi dla Obronności Kraju.

Janusz Piotr Karpiński

ur. 6 czerwca 1921 r. w Radomiu. Od listopada 1939 do 1944 r. przebywał na terenie Łowicza. Był czynnym organizatorem Szarych Szeregów. Brał udział w akcjach dywersyjnych i sabotażowych. Od 1943 r. do aresztowania pełnił obowiązki dowódcy kompanii AK Szarych Szeregów. Aresztowany 14.06.1944 r. w Łowiczu przez gestapo, przewieziony na Pawiak w Warszawie, a następnie do KL Gross-Rosen (nr 3065). Wolność odzyskał 9.05.1945 r.

Czesław Kempisty

ur. się 9 stycznia 1925 r. w Ostrowie Mazowieckiej, gdzie mieszkał do wybuchu wojny. Od listopada 1939 r. należał do Polskiej Organizacji Wojskowej, następnie do Związku Walki Zbrojnej. 4.04.1941 r. został – wraz z ojcem i bratem – aresztowany przez gestapo, od 15.04.1941 r. więziony w Pawiaku, a następnie od 29.05.1941 r. w KL Auschwitz (nr 16686), od 3.06.44 r. – w KL Ravensbrück (nr 7728), komando Draegen, a od 20.01.1945 r. – w KL Sachsenhausen (nr 135096), gdzie pracował przy rozminowywaniu pocisków (Bombensucherkommando). 17.04.1945 r. obóz ewakuowano do Schwerina („marsz śmierci”), gdzie 02.05.1945 r. został oswobodzony przez wojska amerykańskie. 14.05.1945 r. znalazł się na liście powracających do kraju. Wytypowany do zespołu ekspertów do sądu przeciwko członkom załogi SS – obozów koncentracyjnych (Trybunał w Norymberdze) pozostał i rozpoczął naukę

w szkole polskiej w Lubece, gdzie 05.08.1946 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Brał udział jako ekspert w procesie zbrodniarzy wojennych w Norymberdze. Po powrocie do kraju 12.08.1946 r. we Wrocławiu rozpoczął studia na wydziale lekarskim. 02.06.1957 r. uzyskał dyplom lekarza medycyny. Na czwartym roku studiów rozpoczął pracę w Szpitalu Wojewódzkim. Był znanym lekarzem opiekującym się byłymi więźniami obozów koncentracyjnych, dla których prowadził oddzielną przychodnię. Wykonywał badania naukowe n.t. biologicznych następstw w obozach (m.in. *Wyniki badań pseudomedycznych osób, które w dzieciństwie były więzione w hitlerowskich obozach koncentracyjnych, Wyniki badań pseudomedycznych dzieci – potomstwa byłych więźniów hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych, Miażdżycza tętnic u b. więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych*). Wyniki publikowane w czasopismach naukowych zaowocowały uzyskaniem stopni naukowych doktora, doktora habilitowanego, a następnie tytułu profesora.

Odznaczenia: Krzyż Oficerski i Kawalerski OOP, Złoty Krzyż Zasługi, Złoty Medal „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej” i inne.

Jerzy Michał Kępiński

ur. 3 lipca 1915 r. w m. Nowiny w 1933 r. Po ukończeniu szkoły handlowej w Lublinie rozpoczął pracę w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej. W latach 1933–1935 ukończył I i II stopień przysposobienia wojskowego, co dało mu prawo do wyboru formacji służby wojskowej. Służbę wojskową odbył ochotniczo w czasie od 15.09.1935 do 15.09.1937 r. w 28 kompanii telegraficznej 28 Dywizji Piechoty w Dęblinie. 1.09.1939 r. został zmobilizowany do Batalionu Telegraficznego w Jarosławiu i po ciężkich walkach dotarł do Lwowa. Od 12.09.1939 r. brał udział w obronie Lwowa. Po wkroczeniu wojsk sowieckich podczas wycofywania się na Rumunię pod Stanisławowem dostał się do niewoli. Wywieziony do obozu w Kozielsku, następnie do Putywki i podobozu w Tiotkino. Pod koniec 1939 r., w wyniku wymiany jeńców z Niemcami, dostał się do obozu wojskowego w Norymberdze, a na wiosnę 1940 r. przeniesiony do stalagu XIII A i X A w Szlezewiku-Holsztynie (nr 25869). Na początku kwietnia 1943 r. wydostał się z obozu i powrócił do kraju, aby 15.04.1943 r. rozpocząć działalność w AK w Okręgu Lublin, Podobwód „C” Opole Lubel-

skie. W stopniu sierżanta prowadził szkolenia bojowe plutonu, nastuch radio-
wy, pełnił funkcję dowódcy plutonu. 25.01.1944 r. został aresztowany przez
gestapo i osadzony na Zamku w Lublinie, a następnie 23.05.1944 r. wywiezio-
ny do KL w Stutthofie (nr 35343), gdzie był więziony do oswobodzenia przez
wojska radzieckie 6.05.1945 r. Po podleczeniu od 1946 r. zamieszkał we Wro-
cławiu, pracował w przedsiębiorstwie ceramiki budowlanej. W 1964 r. złożył
egzamin eksternistyczny w technikum ekonomicznym.

Odnaczenia: Medal Wojska (Londyn), Krzyż Partyzancki, Medal za
Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyż Oświęcimski.

Kazimierz Kisielewicz

ur. się 25 marca 1922 r. w Wolicy Komarowej, powiat sokalski. Do 1939 r.
był uczniem gimnazjum ogólnokształcącego w Sokalu. W 1940 r. wstąpił
w szeregi ZWZ, a w 1942 r. przeszedł do oddziału partyzanckiego kpt. Mo-
rozowa ze zgrupowania gen. Kołpaka. Brał udział w wielu akcjach bojo-
wych prowadzonych na terenie pow. sokalskiego oraz w woj. lwowskim.
Podczas pacyfikacji wsi Zawonie przez 14 Dywizję SS-Galizion 6.03.1944 r.
został aresztowany. Więziony początkowo we Lwowie, 16 marca przewie-
ziony do KL Gross-Rosen (nr 23214). Po odbyciu kwarantanny skierowany
do pracy w Dyhernfurth II. W końcowych dniach stycznia 1945 r. przebył
marsz ewakuacyjny do Gross-Rosen, a w pierwszych dniach lutego odjechał
transportem ewakuacyjnym do KL Buchenwald-Dora, gdzie doczekał oswo-
bodzenia.

Po powrocie do kraju osiedlił się we Wrocławiu. Od 1946 r. był członkiem
Zarządu Koła Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych we Wrocławiu.
Przez wiele lat pełnił funkcję wiceprezesa Zarządu Oddziału ZBoWiD Wro-
cław Śródmieście. Na IV Kongresie ZBoWiD-u w Warszawie został wybrany
zastępcą członka Rady Naczelnej. Od pierwszych lat wolności nie zrywał kon-
taktu ze środowiskiem b. więźniów Gross-Rosen. Był jednym ze współzałoży-
cieli Klubu Gross-Rosen przy Zarządzie Wojewódzkim ZBoWiD-u we Wro-
cławiu i przez wszystkie lata do ostatnich dni życia (w 1978 r.) był aktywnym
członkiem Zarządu Klubu. Czynił wiele starań dla upamiętnienia miejsc marty-
rologii Polaków na terenie województwa wrocławskiego.

Odnaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Srebrny Krzyż
Zasługi, Krzyż Partyzancki, Medal Zwycięstwa i Wolności, Odznaka Budow-
niczy Wrocławia.

Krystyna Kieszniewska z d. Korybut-Daszkiewicz

ur. 6 lutego 1915 r. w Warszawie. W chwili wybuchu II wojny światowej pracowała w prywatnej firmie handlowej jako księgowa. W czasie silnego bombardowania Warszawy 25.09.1939 r. została ciężko ranna. Po wyleczeniu pracowała w hurtowni papierów jako księgowa. Zaangażowana w pracy konspiracyjnej w AK była kolporterką prasy podziemnej. Aresztowana przypadkowo przez gestapo w łapance 12.11.1943 r. została przewieziona do Pawiaka, gdzie była więziona do 1.03.1944 r., a następnie do KL Ravensbrück (nr 29932), a około 20.04.1944 r. – do obozu Neubrandenburg, gdzie przebywała do chwili ewakuacji obozu w końcu kwietnia 1945 r. Po 2 dniach „marszu śmierci” odzyskała wolność.

Po powrocie do kraju i podreperowaniu zdrowia pracowała we Wrocławiu jako księgowa w banku, hurtowni „Społem”.

Odznaczenia: Krzyż Oświęcimski, Srebrny Medal „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej”, Odznaka „Zasłużony dla Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych”.

Maria Henryka Kisielewska-Podrez

ur. 15 czerwca 1937 r. w Bielsku-Białej. Ojciec był jednym z organizatorów Związku Walki Zbrojnej w powiatach: Wadowice, Bielsko, Żywiec, Cieszyn. Na skutek donosu cała rodzina (7 osób) została 23.07.1942 r. aresztowana i osadzona w obozie Polenlager nr 10 (filia Auschwitz). 17.10.1942 r. ojca Aleksandra wraz z jego siostrą przetransportowano do więzienia śledczego w Mysłowicach, a 25.01.1943 r. stracono w KL Auschwitz. Po selekcji w obozie osoby dorosłe i starsze dzieci skierowano do innych obozów, a osoby chore, słabe i małe dzieci zwolniono, z nakazem opuszczenia granic Rzeszy w ciągu 48 godzin. Wraz z matką i czworgiem rodzeństwa znalazła się w Drohobyczu. W czerwcu 1945 r. jako repatrianci przybyli na Śląsk i zamieszkali w Jaworzu k. Bielska-Białej. Po ukończeniu w Jaworzu szkoły podstawowej i uzyskaniu 1956 r. świadectwa dojrzałości rozpoczęła pracę w bibliotece w Bielsku-Białej i ukończyła studia na pomaturalnych kursach bibliotekarskich. Od listopada 1959 r. zamieszkała w Legnicy, ukończyła kursy: informacji techniczno-

-ekonomicznej w Katowicach i głównych księgowych w Warszawie oraz studium pomaturalne i analizy ekonomicznej gospodarki terenowej w Warszawie. Czynnie pracowała społecznie – była radną miasta Legnicy.

Odznaczona Brązowym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Oświęcimskim.

Jerzy Kluk

ur. 16 maja 1922 r. w Warszawie. W czasie okupacji pełnił funkcję łącznika między podziemnym Związkiem Harcerstwa Polskiego a Nowym Sączem (nauczyciel Józef Siemek – współpracownik organizacji węgierskich, późniejszy więzień KL Auschwitz, po wojnie sekretarz wojewody wrocławskiego i wiceprezes Okręgu Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych na Dolny Śląsk). Po zorganizowaniu się Związku Walki Zbrojnej działał w Częstochowie, powrócił do Warszawy i współdziałał w przekształceniu ZHP w Szare Szeregi. Aresztowany przez gestapo 2.10.1942 r. został przetransportowany do KL Auschwitz (nr 78057), a następnie do KL Mauthausen-Gusen (nr 12774/44225). W KL Auschwitz od listopada 1942 r. do kwietnia 1943 r. był więziony w bloku śmierci 11, skąd wyratował go tyfus (w dokumencie z Arolsen: członek tajnej organizacji, wymaga specjalnej ostrożności). Po oswobodzeniu 5.05.1945 r. przez armię USA przybył w lutym 1946 r. do Wrocławia. Studiował na Wydziale Elektrycznym Politechniki Wrocławskiej w latach 1946–1951. Od powstania we Wrocławiu Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych był czynnym jego członkiem i prezesem powołanej Sekcji Młodzieżowej (działalność Sekcji omówiono w rozdz. 2.).

Odznaczenia: Medal X-, XX-lecia, Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Oświęcimski, Rozeta-Miecz do Krzyża za Zasługi dla ZHP.

Wacław Kolenda

ur. 20 czerwca 1917 r. w Lipsku nad Wisłą. Liceum ogólnokształcące ukończył w 1939 r. w Sandomierzu. We wrześniu został wcielony do służby wojskowej w batalionie fortecznym „Mikołów”, wchodzącym w skład grupy „Śląsk”. W końcu września wzięty do niewoli. Po udanej ucieczce powrócił do Lipska. Zaprzysiężony 11.10.1939 r. zostaje żołnierzem „Służba

Zwycięstwa Polski” i w 1941 r. skierowany do konspiracyjnej szkoły oficerskiej. Po aresztowaniu w 1942 r. został uwięziony przez gestapo w Radomiu, następnie 11.01.1942 r. przewieziony do KL Majdanek (nr 194), w kwietniu 1943 r. – do KL Flossenbürg, a 23.05.1943 r. – do KL Gross-Rosen (nr 10012), skąd w listopadzie przetransportowano go do pracy w komando Fünfteichen. Od 21. 01.1945 r. przebył pieszą ewakuacją do obozu centralnego, a następnie transportem ewakuacyjnym do KL Mauthausen (nr 128293). 5.05.1945 r. został oswobodzony przez armię amerykańską.

Po powrocie do kraju do 1949 r. pracował na stanowisku administratora Zespołu Majątek Ziemińskich oraz ukończył Wyższą Szkołę Rolniczą we Wrocławiu. Do 1977 r. był dyrektorem Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Przemysłu Zbożowo-Młynarskiego.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Srebrny Krzyż Zasługi, Krzyż Zasługi dla ZHP, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Oświęcimski, Srebrny Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Medal Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Medal francuski Nacht und Nebel, Medal 40-lecia Polski Ludowej, Złota Odznaka Zasłużonego dla Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia.

Franciszek Kopec

ur. 3.10.1927 r. we Emilianowie, pow. Rawa Mazowiecka. W okresie okupacji zwerbowany do Batalionów Chłopskich. Od 1.05.1942 r. na terenie gminy Lubochnia wykonywał zadania zlecone przez dowódcę grupy BCh – dostarczał do podległych komórek (punktów kontrolnych BCh) prasę i ulotki. W wyniku denuncjacji aresztowany 15.02.1943 r. przez gestapo. Po miesięcznym pobycie w więzieniu w Tomaszowie Mazowieckim 18.03.1943 r. wywieziony do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau (nr 109063), skąd po 5-miesięcznym pobycie przeniesiony do Mauthausen-Gusen (nr 14458), gdzie przebywał do wyzwolenia 5.05.1945 r. przez aliantów zachodnich. W lipcu 1945 r. wrócił do stron rodzinnych. W latach 1947–1951 ukończył Liceum Leśne w Warcinie na Pomorzu Zachodnim i rozpoczął pracę w biurze Urządzenia Lasu w Brzegu. W latach 1960–1965 studiował zaocznie w Wyższej Szkole Rolnictwa – Wydział Leśny w Poznaniu.

Odznaczenia: Krzyż Oficerski Odrodzenia Polski, Srebrny Krzyż Zasługi, Krzyż Partyzancki, Krzyż Oświęcimski i wiele odznaczeń resortowych.

Jakub Korecki

ur. 23.11.1919 r. w Zaliszy (Kowel). 18.09.1939 r. aresztowany przez wojska hitlerowskie w Białostockiem i odwieziony do Prus Wschodnich do pracy w gospodarstwie rolnym. W 1943 r. aresztowany za słuchanie radia po polsku i odwieziony do więzienia Luksenhausen (nr 469). Wyzwolony w 1945 r. przez wojska amerykańskie. W 1946 r. wrócił do kraju i podjął pracę w administracji państwowej. Obecnie jako emeryt przebywa w Domu Opieki Społecznej w Chojnowie.

Odznaczony Krzyżem Oświęcimskim.

Lechosław Kowalewski

ur. 25 lutego 1928 r. w Warszawie, gdzie z rodziną mieszkał w chwili wybuchu wojny. W 1940 r. zmarł ojciec, a trzej starsi bracia zostali osadzeni w KL Auschwitz, KL Dachau i KL Sachsenhausen-Oranienburg. Rozpoczął pracę jako pomocnik murarski, nie zaniehbując nauki. Brał udział w Powstaniu Warszawskim przy budowie barykad. Wywieziony najpierw do Pruszkowa, a następnie do KL Mauthausen (nr 92273), gdzie pracował w kamieniołomach na komandzie w Wiener-Neudorf w zakładach Steiner-Werke. Wiosną 1945 r. podczas ewakuacji obozu („marsz śmierci”) wyzwolony przez armię USA. Zgłosił się do Wojska Polskiego. W lipcu 1947 r. powrócił do kraju. Po powołaniu do wojska skierowany do pracy w kopalni węgla, następnie zwolniony do rezerwy (na prośbę chorej żony). W wyniku sfabrykowanego procesu skazany na dożywotnie więzienie. Po rewizji wyroku 1959 r. powrócił do żony i dziecka. Ukończył technikum mechaniczne i uzyskał świadectwo dojrzałości. Pracuje społecznie w Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych.

Joanna Kozera-Wąs

ur. 28 maja 1925 r. w Radomiu. 11.11.1942 r. aresztowana za przynależność do Związku Walki Zbrojnej przez gestapo wraz z całą rodziną (ojciec, 5 braci, brat matki, 2 żony braci, 2 kuzynów – z jednego domu 12 osób). W obozie zginęli ojciec, 4 braci i żona brata. Do 08.01.1943 r. więziona w gestapo Radom, a następnie przetransportowana do KL Majdanek (nr 5202), w kwietniu 1944 r. – do KL Ravensbrück (nr 36505),

od lipca 1944 r. więziona w KL Buchenwald, komando Leipzig (nr 3522). Od 13.04.1945 r. do maja 1945 – „marsz śmierci”.

Do Radomia powróciła 26.05.1945 r. Ukończyła szkołę średnią i szkołę pielęgniarstwa w Warszawie. Od założenia Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w 1947 r. w Radomiu bierze czynny udział w pracach społecznych.

Odnaczenia: Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski, Złota Odznaka Związku b. Więźniów Politycznych i inne.

Wojciech Kozłowski

ur. 25 grudnia 1922 r. w Kampinosie, pow. Sochaczew. W Warszawie, gdzie ukończył trzy klasy gimnazjum im. Stefana Batorego, czwartą klasę ukończył na tajnych kompletach. W 1941 r.

rozpoczął naukę w liceum zawodowym o kierunku metaloznawczo-odlewniczym. Na początku listopada 1941 r. został aresztowany, wraz z 18 kolegami, za działalność w organizacji „Polska Żyje” i osadzony w Pawiaku, a następnie 12.03.1942 r. przetransportowany do KL Auschwitz (nr 26724). Od połowy kwietnia do końca maja 1942 r. przebywał w szpitalu obozowym w bloku tyfusowym. W październiku 1944 r. ewakuowano z obozu prawie wszystkich Polaków. Po odejściu ostatniego transportu ewakuacyjnego 21.0.1945 r. uciekł ze szpitala w grupie pięciu więźniów, korzystając z sytuacji, że esesmani zajęci byli paleniem dokumentów. Po powrocie do kraju, jedyny z rodziny, zatrzymał się w Skierniewicach i kontynuował naukę w pierwszej klasie liceum ogólnokształcącego. Na krótko zamieszkał we Wrocławiu, organizując mieszkanie powracającym ojcu i matce z Powstania Warszawskiego. Po uzyskaniu w lutym 1946 r. świadectwa dojrzałości rozpoczął studia na Wydziale Architektury WSI w Poznaniu, następnie przeniósł się Wrocławia, ukończył Politechnikę i uzyskał tytuł mgra inż. architekta. Pracował kolejno w Centralnym Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego, w Biurze Projektów Miasta Wrocławia oraz w Biurze Studiów i Projektów Służby Zdrowia.

Odnaczenia: Medal Zwycięstwa i Wolności, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Armii Krajowej (Londyn), Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski i inne.

Florian Krajewski

ur. 27 maja 1920 r. w Grabowie nad Prosną. Po aresztowaniu przez gestapo w kwietniu 1942 r. więziony był w Ostrzeszowie, a od lipca w Radogoszczy, skąd został przetransportowany do KL Gross-Rosen (nr 3402), a na początku 1944 r. skierowany do komanda Dyhernfurth II. W styczniu 1945 r. przebył marsz do obozu głównego, a w lutym skierowany do KL Buchenwald (nr 126343), po krótkim pobycie do KL Dachau (nr 156022) został wyzwolony przez wojska amerykańskie. Po półrocznym leczeniu w szpitalu w Monachium wywieziony na kurację sanatoryjną w Badwershofen, skąd wiosną 1946 r. powrócił do kraju. Osiedlił się na Ziemiach Odzyskanych. Pracował we Wrocławiu, w zakładach przemysłowych, do przejścia na emeryturę w 1981 r.

Stanisław Kwiecień

ur. 11 listopada 1915 r. w Zofiówce. Brał udział w Kampanii Wrześniowej w Batalionie Pancernym X Brygady Zmotoryzowanej w walkach na Podkarpaciu. 19 września internowany na Węgrzech. Do kraju wrócił 15 maja 1940 r. Od 15.03.1942 r. brał udział w ruchu oporu, a 23.08.1942 r. został aresztowany przez gestapo. Od 1.09.1942 r. był więziony w KL Auschwitz (nr 62605), a od 13.03.1943 r. do 23.04.1943 r. w KL Gross-Rosen (nr 8727), a następnie w KL Sachsenhausen (nr 63864).

Odznaczony Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 r. oraz Krzyżem Oświęcimskim.

Olga Ławicka-Sikora

ur. 24 lipca 1921 r. w Skrzyszowie. W latach 1940–1941 była łączniczką w organizacji podziemnej „Orzeł” w Tarnowie, a następnie w organizacji „Wici”. Po aresztowaniu przez gestapo w Tarnowie wywieziona 2.10.1942 r. do KL Auschwitz-Birkenau. Wolność odzyskała w maju 1945 r.

Odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Krzyżem Oświęcimskim.

Waldemar Magierka

ur. 17.12.1924 r. w Kamionce. Należał do Armii Krajowej na Lubelszczyźnie – w lasach lubartowskich koło Lublina. Przebywał w więzieniu w Lubartowie 2 tygodnie, a następnie w KL Majdanek.

Odznaczenia: Krzyż Oświęcimski (1990), Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Więźnia Politycznego, Odznaka Akcji Burza.

Zygmunt Małkowski

ur. 6.02.1922 r. w Broniszewie. Więzień obozów: KL Flossenbürg, KL Mauthausen-Gusen.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski (1979), Krzyż Oświęcimski (1986) Medal 50-lecia Oświęcimia, Srebrny Krzyż Zasługi (1956), Złoty Krzyż Zasługi (1968), Budowniczy przy Kombinacie Miedzi (1976 i 1979) oraz 8-krotnie odznaką za wzorowa pracę Srebrnym i Złotym Medalem.

Halina Matyjasik, z d. Festfalewicz

ur. 9 grudnia 1924 r. we Lwowie. W latach 1937–1939 uczęszczała do gimnazjum ss. Nazaretek w Częstochowie. W pierwszych latach wojny mieszkała w Warszawie; była kolporterką w ruchu oporu. Aresztowana przez gestapo w sierpniu 1942 r. została osadzona w więzieniu w Berlinie, skąd 9.11.1942 r. wywieziona do więzienia Frauenzuthaus Jawor (nr 937/42). Po ukończeniu 18 lat została przeniesiona we wrześniu do KL Ravensbrück (nr 66309). 9.10.1944 r. skierowana do pracy w fabryce AEG w Berlinie – KL Sachsenhau-

sen, gdzie – dzięki znajomości języków obcych: niemiecki, francuski, rosyjski, ukraiński i białoruski – była tłumaczką. 2.05.1945 r., w czasie ewakuacji obozu, została wyzwolona przez wojska amerykańskie i po miesiącu przekazana wojskom radzieckim.

Odnaczona Krzyżem Oświęcimskim.

Zbigniew Mazurek

ur. 4 maja 1925 r. w Brześciu nad Bugiem. Po wybuchu wojny przerwał naukę w gimnazjum w Prużanie i wraz z rodziną wyjechał w Lubelskie. W 1940 r. wstąpił do ZWZ Szare Szeregi. W 1942 r. pod pseud. „Gniew” przeszedł do szeregów partyzanckich AK. We wrześniu 1944 r., podczas walki w lasach starachowickich pod Piotrowym Polem (Iłżecki Pułk Piechoty Legionów AK), został dwukrotnie ciężko ranny i dostał się do niewoli. Więziony w Ostrowcu Świętokrzyskim, następnie w obozach jenieckich w Częstochowie i Łambinowicach. W listopadzie 1944 r. przewieziony do KL Gross-Rosen (nr 89116) i osadzony na bloku karnym. Po 3 tygodniach przeniesiony na blok młodzieżowy, skąd – jako chory – umieszczony na rewirze. Po kilku dniach przeniesiony na blok 9, w którym przebywał do czasu ewakuacji w dniu 8.02.1945 r. Transportem kolejowym przewieziony do KL Dora (nr 11737), a w końcu marca do KL Bergen-Belsen. 16 kwietnia 1945 r. oswobodzony przez wojska angielskie.

Po wyzwoleniu przebywał w Fallinsbostel, gdzie ukończył gimnazjum. Działał w Harcerstwie Polskim i współpracował z redakcją „Orzeł Biały”. Pod koniec 1946 r. powrócił do kraju i osiedlił się we Wrocławiu. Pracował w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, następnie w Przedsiębiorstwie Skupu Owoców i Warzyw. Ukończył studia politechniczne w Poznaniu na Wydziale Informatyki. Pracował w Zakładach Polar i w biurze Projektów „Predom” do przejścia w 1981 r. na emeryturę. Czynny społecznie, początkowo w Sekcji Młodzieżowej PZbWP, później w środowisku b. Więźniów Gross-Rosen (prezes Klubu). Zmarł w 2002 r.

Odnaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych, Krzyż Partyzancki, Krzyż Oświęcimski, Krzyż Zasługi dla ZHP z Mieczami, Srebrna Odznaka Kombatanów Francuskich „NN”, Odznaka Zasłużonego dla Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia.

Jerzy Miszczuk

ur. 20 kwietnia 1932 r. w Warszawie. Brał udział w Powstaniu Warszawskim (10 dni). Wraz z rodzicami i starszym bratem wywieziony do obozu przejściowego w Pruszkowie, a następnie do KL Auschwitz-Birkenau. Jako małolatek umieszczony najpierw w obozie żeńskim (FKL), a po kilku dniach przerwany na obóz męski (nr 191655), był to początek września. W połowie września ojciec i brat zostali wywiezieni do KL Natzweiler, gdzie ojciec zmarł 11.12.1944 r., a brat w styczniu 1945 r.

W grudniu 1944 r. zachorował na tyfus i zapalenie płuc. Przed selekcją do krematorium uratowała go data urodzenia – 20 kwietnia (data urodzin Hitlera) – lekarz esesman w czasie selekcji zauważył tę datę, odstawił go i polecił opiece lekarza z baraku szpitalnego. 11.01.1945 r., jako jeszcze chory, ostatnim transportem przewieziony do obozu w Berlinie Blankenburg (nr 3660). Pod koniec kwietnia 1945 r. oswobodzony przez armię radziecką.

Odnaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Oświęcimskim.

Józefa Niedźwiecka

ur. 9.01.1916 r. w Solcu Starym koło Buska. Więziona w KL Auschwitz w okresie od stycznia 1943 do kwietnia 1945 r., gdzie poddana była eksperymentom medycznym – rozległe blizny prawej kończyny dolnej.

Odnaczona Krzyżem Oświęcimskim (1987).

Józef Andrzej Ochlewski

ur. 5 czerwca 1923 r. w Warszawie. W 1930 r. uzyskał małą maturę w gimnazjum im. Mikołaja Reja. Należał do ZHP, był zastępowym w 8 drużynie harcerskiej ze stopniem „Harcerza Orlego”. W sierpniu 1939 r. był członkiem grupy pomocniczej ZHP i pełnił funkcję łącznika przy jednostkach wojskowych w Warszawie. Po sfalszowaniu roku urodzenia dostał się 7 września do ochotniczego batalionu starszych wiekiem Okręgu

Chorągwi Warszawskiej ZHP, który został rozformowany po 20 września w rejonie Włodawy. Po powrocie do Warszawy w listopadzie 1939 r. wstąpił do organizacji podziemnej Służba Zwycięstwu Polski, przekształconej następnie w ZWZ i AK. Działał w formacji wywiadu ofensywnego przy Komendzie Okręgu Warszawskiego. Poszukiwany przez gestapo został aresztowany podczas akcji 20.08.1942 r. i osadzony w celi izolacyjnej na Pawiaku, wielokrotnie przesłuchiwany przez gestapo na al. Szucha. 17.01.1943 r. przetransportowany do KL Majdanek (nr 3378), a w kwietniu 1943 r. – do Gross-Rosen (nr 27605), następnie w lutym 1944 r. – do KL Flossenbürg (nr 88063). Wolność odzyskał 8.05.1945 r.

W lipcu 1945 r. wrócił do Warszawy, do zniszczonego mieszkania. Przeniósł się do Wrocławia, gdzie mieszka do chwili obecnej. W lipcu 1945 r. rozpoczął pracę w Elektrowni Miejskiej w dziale zabezpieczania mieszkań dla specjalistów z Polski Centralnej. We wrześniu 1945 r. zamierzał podjąć studia na Politechnice, przekonany jednak przez prof. Michałowicza przeniósł się na Akademię Medyczną. W lutym 1946 r. ze względów zdrowotnych przerwał studia, które kontynuował od jesieni tego roku. W czasie studiów zorganizował Związek Sportowy, jednocześnie pracując jako główny księgowy. Po ukończeniu studiów dostał przydział pracy w szpitalu powiatowym w Strzelinie, gdzie pracował 9 lat, ostatnio na stanowisku dyrektora. W 1962 r. został powołany na kierownika Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej wydzielonego miasta Wrocławia. W 1963 r. był szefem zespołu do walki z ospą we Wrocławiu. W 1968 r. wygrał konkurs na dyrektora Szpitala Kolejowego we Wrocławiu, który został otwarty w 1970 r. Na tym stanowisku pracował do przejścia na emeryturę w 1989 r. W tym czasie pracował też jako lekarz w Spółdzielni „Vita”, gdzie przez kilkanaście lat pełnił (społecznie) funkcję przewodniczącego rady nadzorczej.

Jako członek Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych od początku jego istnienia brał czynny udział w pracach Związku. Jako lekarz był zawsze otwarty na potrzeby zdrowotne byłych więźniów obozów koncentracyjnych, którym udzielał pomocy. Przez wiele lat, aż do 1996 r., będąc międzynarodowym inspektorem nurkowania swobodnego, zwiedzał świat, filmując między innymi życie świata podwodnego.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski, Medal Zwycięstwa i Wolności, Odznaka Grunwaldzka, Krzyż Armii Krajowej, Medal Rodła, Weteran Walk o Wolność i Niepodległość oraz inne.

Zbigniew Adam Ociepko

ur. 24 grudnia 1924 r. w Szopienicach. W trakcie wysiedlenia polskich rodzin z terenu Górnego Śląska znalazł się w Łowiczu, gdzie wstąpił w szeregi Armii Krajowej. Ukończył kurs podchorążych. W wyniku dekonspiracji został aresztowany 16.01.1944 r. i uwięziony w gestapo w Łowiczu, a następnie na Pawia-ku. 24.05.1944 r. został przetransportowany do KL Stutthof (nr 35892), komando Poelitz.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Brązowy i Srebrny Medal Za Zasługi dla Obronności Kraju oraz Krzyż Oświęcimski.

Piotr Owczarek

ur. 12 marca 1927 r. w Dankowicach. W dniu wybuchu II wojny światowej mieszkał w Krzepicach pod Częstochową. 1.09.1939 r. wojska niemieckie zajęły miasto i od pocisku artyleryjskiego, jako 12-letni chłopiec, został ciężko ranny. Udzielał pomocy rodzinom żydowskim w wysyłaniu paczek do więzionych Żydów. 23.04.1942 r. został wywieziony do KL Auschwitz Straflager, a następnie do więzienia w Stuttgarcie, Karlsruhe, KL Natzweiler, KL Mauthausen, KL Gusen. Wolność odzyskał 5.05.1945 r.

Odznaczony Krzyżem Oświęcimskim.

Wiktor Owczarzak

ur. 24 marca 1924 r. w Bochum – Niemcy. Mieszkał z rodzicami w Środzie Wielkopolskiej. W wieku młodzieńczym pracował w rolnictwie, wynajmując się jako robotnik. W 1939 r. trafił do pracy u niemieckiego rolnika, skąd uciekł w 1942 r., za co został ukarany jako więzień polityczny i osadzony w KL Buchenwald (nr 5255). Po odbyciu kary 2 miesiące ponownie został przydzielony do pracy w rolnictwie, gdzie doczekał końca wojny. W 1945 r. przybył do rodzinnej miejscowości.

wości, gdzie nikogo ze swojej rodziny już nie zastał. Skierował się do Wrocławia i podjął pracę w administracji państwowej, pracując przez wszystkie lata aż do emerytury. Jest członkiem Polskiego Związku b. Więźniów Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych.

Konstanty Panek

ur. 5 czerwca 1924 r. w Belgradzie. W dniu wybuchu wojny mieszkał w Brześciu nad Bugiem i współpracował z podziemiem patriotycznym. W latach 1941–1944 pracował przymusowo w instytucjach niemieckich i do ruchu oporu dostarczał informacji dotyczących tych instytucji. Brał udział w Powstaniu Warszawskim, aresztowany na Woli i po krótkim przetrzymaniu w obozie pruszkowskim został przetransportowany do KL Buchenwald, filii „Leopard” w Plemnitz-Leon (nr 71051), gdzie był więziony od 13.08.1944 r. do 14.04.1945 r.

Odnaczenia: Złoty Krzyż Zasługi (1982), Medal Zwycięstwa i Wolności (1976), Krzyż Oświęcimski (1986).

Stanisława Paniusz z d. Świerczyńska

ur. 23 grudnia 1921 r. w Kaliszu. Po ukończeniu szkoły podstawowej pracowała w sklepie w Łodzi. W lutym 1941 r. została ujęta w łapance ulicznej i wywieziona do punktu zbiorczego w Radogoszczy, a po miesiącu do pracy przymusowej w tkalni w Belefeld. W lipcu 1942 r., po uzyskaniu papierów na nazwisko Lucyna Schidnik, uciekła do Wrocławia i pracowała w fabryce Siemens Schuckert. Współpracowała z oficerem Pileckim (pseud. „Druh”). W maju 1943 r. aresztowana przez gestapo i osadzona w więzieniu na ul. Łąkowej.

Na początku 1944 r. wywieziona do KL Gross-Rosen, a następnie do KL Ravensbrück. Przechodziła tyfus i w czasie selekcji została odstawiona na zagładę. Ocalona przy pomocy więźniarek przez zmianę jej numeru na należący do zmarłej więźniarki. 1.04.1945 r. została przetransportowana do KL Flossenbürg – komando Graslitz, a następnie transportem skierowana w kierunku na Dachau. Marsz trwał 3 tygodnie. W pobliżu Dachau byli już Amerykanie. Wolność odzyskała w maju 1945 r. i zamieszkała we Wrocławiu.

Jan Pierzchała

ur. 15 maja 1921 r. w Krakowie. Wybuch wojny uniemożliwił mu złożenie egzaminu dojrzałości. Walczył jako ochotnik. Po ucieczce z niewoli sowieckiej brał udział w obronie Lwowa. Aresztowany, ucieka, wraca do Krakowa i wstępuje do ZWZ. Pomagał w wydawaniu gazetki podziemnej „Polski dzwon”. Po aresztowaniu przez gestapo 3.05.1940 r. zostaje osadzony w więzieniu krakowskim Montelupich, a następnego dnia przewieziony do więzienia w Tarnowie, skąd 14.06.1940 r. – pierwszym polskim transportem – przewieziony do KL Auschwitz (nr 55). W połowie marca 1943 r. przeniesiony do KL Neuengamme (nr 18403), a w marcu 1943 r. do KL Gross-Rosen. W styczniu 1945 r. przewieziony do KL Herzbruck w Bawarii. W maju 1945 r. oswobodzony przez wojska amerykańskie.

W 1945 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Erlangen k. Norymbergi. Do kraju powrócił 23.12.1947 r. i kontynuował rozpoczęte studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Wrocławskiego. W maju 1949 r. aresztowany pod absurdalnym zarzutem działalności szpiegowskiej i osadzony w więzieniu Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego, a następnie w więzieniu mokotowskim i innych. Skazany na 10 lat więzienia. Po odzyskaniu wolności w 1956 r. ukończył studia medyczne i, tak jak w obozach koncentracyjnych, służył pomocą medyczną potrzebującym, a zwłaszcza byłym więźniom obozów koncentracyjnych. 7 stycznia 1992 r. został całkowicie zrehabilitowany. Zmarł w 2001 r.

Bolesław Pikosz

ur. 8 sierpnia 1923 r. w Goździnie, powiat Wolsztyn. Aresztowany przez gestapo we wrześniu 1939 r. i osadzony w Poznaniu – Fort 7. We wrześniu 1940 r. przetransportowany do KL Buchenwald, gdzie był więziony do maja 1945 r.

Odnaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Medal 30-lecia PRL, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Oświęcimski.

Stefan Podemski

ur. 21 sierpnia 1926 r. w Creutzwald (Francja). Aresztowany 8.08.1942 r. za działalność w AK. Był łącznikiem na terenie Ostrowa Wlkp., Skalmierzyc, Sycowa i Namysłowa. Osadzony w Erziehungslager w Radogoszczy, następnie w KL Auschwitz (nr 113379) i KL Buchenwald (nr 47768).

Odnznaczony Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski i Krzyżem Oświęcimskim.

Stanisław Potoczek

ur. 25 kwietnia 1923 r. w Bobowej. W gimnazjum w Tarnowie uzyskał małą maturę. Od 1941 r. działał w miejscowym ruchu oporu, a w 1943 r. został żołnierzem AK w 1 pułku Strzelców Podhalańskich. Aresztowany 23.11.1944 r. przez gestapo w Gorlicach, uwięziony w Tarnowie, a następnie w więzieniu Montelupich w Krakowie. 21.12.1944 r. przetransportowany do KL Gross-Rosen (nr 89295). 8.02.1945 r. ewakuowany transportem kolejowym do KL Mittelbau-Dora (nr 112555), a w marcu przeniesiony do pracy w komandzie Nordhause. Po dwukrotnym ciężkim bombardowaniu obozu w dniach 3 i 4.04.1945 r. obóz został oswobodzony przez wojska amerykańskie.

W lipcu 1945 r. powrócił do Tarnowa i dokończył przerwana naukę. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości studiował stomatologię. W 1950 r. uzyskał dyplom lekarza dentysty, a następnie kontynuował studia lekarskie i w 1955 r. uzyskał dyplom lekarza medycyny. Tytuł doktora nauk medycznych otrzymał w 1961 r. a doktora habilitowanego w 1963 r. W 1971 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1979 r. profesorem zwyczajnym. Pracował nieprzerwanie w Katedrze i Zakładzie Stomatologii Zachowawczej, w 1965 r. został jej kierownikiem. W latach 1955–1963 pracował dodatkowo w III Klinice Chorób Wewnętrznych Akademii Medycznej we Wrocławiu i uzyskał specjalizację I stopnia lekarza internisty. Od pierwszych lat po uzyskaniu wolności aktywnie uczestniczy w pracach Sekcji Młodzieżowej Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych.

Odnznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oficerski Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski, Medal Za Zasługi dla Obronności Kraju, Tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL, Zasłużony dla Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia.

Sylwester Przewódzki

ur. 1 stycznia 1921 r. w Warszawie. Brał udział w obronie Warszawy we wrześniu 1939 r. (II Batalion Stołeczny). Od 1940 do 1942 r. działał w szeregach ZWZ w zgrupowaniu płk. Brzozy (pseud. Sierp). W lipcu 1942 r. aresztowany za działalność konspiracyjną i osadzony na Pawiaku, skąd został wywieziony do KL Majdanek (nr 4076), a następnie 20.11.1944 r. do KL Buchenwald (nr 105544). Po wojnie wrócił do Warszawy, a we wrześniu 1945 r. przybył do Wrocławia. Pracował w PBP nr 5, w Instal, a ostatnie 35 lat w WPBP nr 2. W styczniu 1982 r. przeszedł na emeryturę.

Odnaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski, Medal Zwycięstwa i Wolności, Medal za Warszawę, Medal za Kampanię Wrześniową, Odznaka Grunwaldzka.

Jerzy Czesław Przybylski

ur. 27 lipca 1926 r. w Warszawie. Należał do AK (82 pp 30 Dywizja AK Polesie). Od kwietnia do końca października 1942 r. więziony w obozie pracy niewolniczej w Treblince. Brał udział w II wojnie światowej, przebył szlak bojowy Warszawa–Berlin (I Dywizja T. Kościuszki, 3 pp).

Odnaczenia: Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Krzyż Oficerski Odrodzenia Polski, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Oświęcimski, Medal Wojska Polskiego (Londyn).

Wacława Purr

ur. 17 stycznia 1924 r. w Jaromelu (Wołyń). W kampanii wrześniowej w Łucku, będąc harcerką, pełniła dyżury w punkcie obrony przeciwlotniczej jako telefonistka. Od lipca do października 1943 r. była łączniczką AK w Zdołbunowie. Po aresztowaniu osadzona w więzieniu, zwolniona za okupem, przybyła do Warszawy. Jako łączniczka w zgrupowaniu Zawisza Czarny AK brała czynny udział w Powstaniu Warszawskim na Ochocie (róg Filtrowej i placu Narutowicza). Od 8.08.1944 r. więziona w obozie przejścio-

wym w Pruszkowie, a następnie w KL Ravensbrück (nr 52463). Wyzwolona w maju 1945 r.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Oświęcimski, Medal Odrodzenia Polski.

Stanisław Ryniak

ur. 21 listopada 1915 r. w Sanoku. Za przynależność do Związku Walki Zbrojnej 5.05.1940 r. aresztowany w Jarosławiu przez gestapo. Do 14.06.1940 r. był więziony w Jarosławiu i Tarnowie, a następnie wywieziony – w pierwszym polskim transporcie – do KL Auschwitz, gdzie otrzymał pierwszy numer nadawany więźniom – nr 31. Do KL Leitmeritz (nr 37704). został przetransportowany 28.10.1944 r. Wolność odzyskał 8.05.1945 r.

Po wojnie zamieszkał we Wrocławiu, studiował na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej i uzyskał stopień mgra inż. architekta.

Odznaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Kawalerski i Oficerski Order Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski.

Jan Sarna

ur. 7 kwietnia 1921 r. w Gościeradowie. Aresztowany za przynależność do AK więziony był w Lublinie, a następnie w KL Majdanek, KL Auschwitz oraz KL Sachsenhausen.

Odznaczenia: Krzyż Oświęcimski, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Partyzancki.

Klotylda Sawicka

ur. 13 września 1924 r. w Stanisławowie. W czasie wojny nazywała się Klotylda Szulc. 3.07.1942 r. – wraz z siostrą Kazimierą – została aresztowana i po więzieniu w Dreźnie i Lipsku osadzona w KL Ravensbrück (nr 12847). Po wyzwoleniu w maju 1945 r. zamieszkała w Myśliborzu, a następnie w Jaworze, gdzie mieszka do do chwili obecnej.

Odnaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych, Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami, Krzyż Partyzancki, Złoty Krzyż Zasługi, Medal Edukacji Narodowej, Krzyż Armii Krajowej, Medal za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyż Oświęcimski i inne.

Ryszard Siewierz

ur. 5 września 1924 r. w Mogilanach. Od 2.09. do 30.09.1939 r., jako harcerz ochotnik, walczył w Lublinie, początkowo w służbie sanitarnej Obrony Cywilnej, a 17.09.1939 r. z bronią w rękę w okopach Lublina. Na terenie Austrii brał udział w ruchu oporu, kierowanym przez francuskich jeńców wojennych.

Od 20.12.1943 r. był więziony w Linzu, a od 23.02. do 5.04.1944 r. w obozie wychowawczym w komendzie policji SS w Linzu.

Odnaczony Medalami 10-lecia i 40-lecia PRL.

Antoni Stanisław Sobocki

ur. 13 listopada 1921 r. w Lublinie. Od 2.09. do 5.10.1939 r. jako ochotnik walczył z najeźdźcą niemieckim w samodzielnej grupie operacyjnej „Polesie”, w 78 pp. 50 dywizji. Przeszedł szlak bojowy Małoryty do Kocka, gdzie dostał się do niewoli i przebywał w Cytadeli Dęblin. Od stycznia 1940 r. działał w Związku Walki Zbrojnej w Białej Podlaskiej. Po aresztowaniu przez gestapo 28.02.1942 r. przebywał w więzieniu w Białej Podlaskiej do 4.05.1943 r. Od

28.08.1943 do 30.07.1944 r. walczył w oddziale partyzanckim w lasach Janowskich, gdzie używał awans na podchorążego kaprała. Od 12.10.1944 r. był więziony przez NKWD i UB w Zamku Lublin. W wyniku amnestii zwolniony 5.07.1945 r.

Po wojnie pełnił funkcje prezesa kolejowej organizacji ZBoWiD-u, prezesa koła AK i członka komisji rewizyjnej PZbWPHWiOK w Żaganiu.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Partyzancki, Brązowy Krzyż Zasługi, Medal Wojska Polskiego (Anglia), Medal za Udział w Wojnie Obronnej 1939.

Józef Sołyga

ur. 1 listopada 1919 r. Od 2.10.1943 r. do 15.03.1944 r. więziony w Ostrowie Wielkopolskim, a następnie – do 10.04.1944 r. – w Radogoszczy, skąd został przetransportowany do KL Gross-Rosen, 26.04.1944 r. – do KL Neckargerach (nr 13460), a następnie do KL Dachau (nr 101012). Wolność odzyskał 29.04.1945 r.

Tadeusz Srogi

ur. 10 stycznia 1919 r. w Sanoku. Na skutek denuncjacji ukraińskiej młodzieży szkolnej aresztowany 5.05. 1940 r. i do 13.06.1940 r. więziony w Sanoku, a następnie w Tarnowie. W pierwszym transporcie wysłany do KL Auschwitz (nr 178). Od 13. do 17.02.1943 r. karnie przebywał w bunkrze na bloku 11, a następnie skierowany do Strafkommando SK, gdzie przebywał do maja 1943 r. W październiku 1944 r. pod zarzutem próby ucieczki skierowany na blok 11. Uniknął śmierci dzięki wysłaniu transportu do KL Flossenbürg (nr 37740). Wolność odzyskał 9.05.1945 r. po kapitulacji Niemiec.

Ukończył Akademię Handlową w Krakowie i uzyskał tytuł magistra ekonomii. We Wrocławiu do emerytury pracował w Pafawagu.

Odznaczenia: Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski i Krzyż Oświęcimski.

Kazimierz Stępień

ur. 2 lipca 1927 r. w Warszawie. Od 08.1944 r. więzień KL Stutthof (nr 78240) i Natzweiler (nr 78240).

Odnaczony Krzyżem Oświęcimskim (1978).

Antoni Ferdynand Strahl

ur. 25 maja 1924 r. w Krośnie. Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. jako harcerz pełnił służbę w krośnieńskim magistracie przy obsłudze radiostacji. Zatrudniony następnie w charakterze gońca na lotnisku wojskowym w niemieckiej firmie był współorganizatorem siatki wywiadowczej ZWZ, następnie AK na lotnisku oraz grup dywersyjnych wchodzących w skład Kedywu Obwodu Krośnieńskiego. 25.06.1943 r. aresztowany – wraz z grupą – przez gestapo i osadzony w więzieniu

w Jaśle. W wyniku akcji grupy dywersyjnej więźniowie w nocy z 5 na 6 sierpnia zostali uwolnieni. Po kilkumiesięcznym ukrywaniu i rekonwalescencji wznowił działalność konspiracyjną w zespole ochrony sztabu Kedywu Podokręgu Rzeszów. 11.07.1944 r. ponownie aresztowany w Rzeszowie. W czasie ucieczki ciężko ranny i osadzony w celi śmierci w więzieniu na Zamku w Rzeszowie. W związku z ofensywą radziecką przerzucony do KL w Pustkowie, a następnie do KL Sachsenhausen (nr 87650), gdzie przebywał jako Tomasz Sochański do zakończenia działań wojennych. Pod Schwerinem został oswobodzony przez wojska amerykańskie. Po powrocie do Krosna kontynuował naukę w gimnazjum. W 1946 r. aresztowany przez UB i osadzony w więzieniu na Zamku w Rzeszowie. Wyrokiem sądu wojskowego skazany na 3 lata więzienia za „działalność antypaństwową”; w wyniku amnestii zwolniony w 1947 r. Ukończył naukę i uzyskał świadectwo dojrzałości. W 1948 r. rozpoczął studia rolnicze we Wrocławiu, a w 1957 r. uzyskał stopień magistra. W 1952 r. ponownie został aresztowany za przynależność do organizacji „Kraj” i skazany na 15 lat więzienia oraz utratę praw obywatelskich. Po zwolnieniu w 1956 r. rozpoczął normalne życie.

Odnaczony Krzyżem Armii Krajowej.

Tadeusz Jan Sulima

ur. 15 listopada 1919 r. w Miechowie, powiat Iłża. Gimnazjum ukończył w 1938 roku w Skarżysku-Kamiennej. W wieku 18 lat został powołany do służby wojskowej w Szkole Podchorążych Rezerwy

Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, którą ukończył w stopniu plutonowego podchorążego. 3-miesięczną praktykę odbył w Dywizjonie Ćwiczebnym Szkoły Podchorążych Artylerii w Toruniu. Od 1.09.1939 r. brał udział w walkach pod Mławą (Armia Modlin, 20 DP, 78 DA1, 3 bat.), a od 10 września w obronie Warszawy. Ciężko ranny 26 września (awans na pchor. ogniomistrza), do 17.11.1939 r. leczony w szpitalu Ujazdowskim. Częściowo wyleczony powrócił do Skarżyska-Kamiennej. Początkowo w ZWZ, a następnie w AK (Podobwód Morwa) zorganizował łączność w podobwodzie i wynoszenie amunicji z fabryki Hasag. W wyniku zdrady aresztowany 25.08.1942 r. przez gestapo w Radomiu. Od 14.09.1942 r. więziony w KL Auschwitz (nr 63721), następnie KL Gross-Rosen (nr 8807), Sachsenhausen-Oranienburg (nr 63713), KL Buchenwald, komando Thekla – Leipzig (nr 67331). Od 13.04 do 9.05.1954 r. ewakuacja („marsz śmierci”). Wolność odzyskał w okolicy Drezna.

Do domu powrócił 20.05.1945 r., a od sierpnia 1945 r. zamieszkał we Wrocławiu. W 1945 r. rozpoczął studia na Wydziale Mechaniczno-Elektrycznym Politechniki Wrocławskiej. W lipcu 1950 r. uzyskał dyplom, w 1962 r. – tytuł naukowy doktora nauk technicznych, w 1972 r. – doktora habilitowanego, a w 1979 r. – profesora nadzwyczajnego. Przez cały ten okres pracował na Politechnice Wrocławskiej i w Instytucie Elektrotechniki.

Od 1990 r. emeryt. Członek Związku od 1946 r. (leg. nr 17).

Odnaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Medal Wojska Polskiego (Londyn), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Edukacji Narodowej, Krzyż Partyzancki, Medal za Warszawę, Krzyż Oświęcimski oraz odznaczenia resortowe i wojewódzkie. Weteran walk o Wolność i Niepodległość Ojczyzny.

Edmund Szenkowski

ur. 5 grudnia 1926 r. w Słominkach, pow. Michałów. Przed wybuchem wojny ukończył szkołę podstawową w Będzinie. W 1942 r. zostaje aresztowany za pobicie 14-letniego syna gauleitera w Będzinie. Po kilku dniach pobytu w sosnowieckim więzieniu wywieziony do ciężkiego obozu pracy przemysłowej w Markstadt-Laskowitz. Pod nadzorem SS pracował do wiosny 1943 r. przy przygotowaniu terenu pod budowę zakładów zbrojeniowych Krupp-Werke, a następnie skierowany do będącego w budowie obozu koncentracyjnego Fünfteichen, filii KL Gross-Rosen (nr 25584). Jesienią 1944 r. przeniesiony do filii Gross-Rosen w Walimiu. W pierwszych dniach lutego 1945 r. rozpoczęto pieszą ewakuację obozu w kierunku na Czechosłowację, a dalej koleją do KL Bergen-Belsen. 2.05.1945 r. wyzwolony przez wojska radzieckie.

Po leczeniu szpitalnym powrócił do kraju i zamieszkał w Wałbrzychu. W 1949 r. wstąpił ochotniczo do wojska i po 25 latach służby, w stopniu majora, przeszedł na emeryturę.

Odnaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty, Srebrny i Brązowy Medal „Siły Zbrojne w Służbie Ojczyzny”, Odznaka Grunwaldzka, Medal Zwycięstwa i Wolności, Odznaka Honorowa Budowniczy Wrocławia.

Kazimiera Szulc

ur. 17 września 1918 r. w Monasterzysku (Kresy). Do KL Ravensbrück przywieziona 3 sierpnia 1942 r. (nr 12848). Przeznaczona do komory gazowej na dzień 25.04.1945 r., uratowana na skutek akcji hr. Folke Bernadotte – znalazła się na liście z 15.08.1945 r. wystawionej przez Polską Opiekę Społeczną w Sztokholmie.

Do kraju wróciła w 1946 r. Wolny swój czas poświęca na pisanie poezji o tematyce więziennej, fragment jej utworu zamieszczamy niżej.

Odnaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Oświęcimski, Medal 40-lecia PRL.

Syreny Zawyły!

*Syreny zawyły, serca bić przestały, każdy z nas to numer, taki mały.
Poranna panienko, my nie ludzie, nie zwierza, piątki to nasz hotel,
od rana, do pacierza.*

*Niemieckie przekleństwa nas przesywają, te co iść nie mogą,
 Bicia już nie czują, nie czują też głodu, a marzenia miały przepiękne za młodu.
 W obozie zamknięte lata i dni, kiedy stąd wyjdziemy, kto to wie.
 Stoimy w tych piątkach, a syreny wyją, blokowe meldują, nic nie kryją.
 Ilość się nie zgadza!
 Leżą ciężko chore, nikt ich nie ratuje,
 Pan Bóg jest nad nimi i kieruje.
 Te biedne istoty, w apelach już nie stoją, umierają, śmierci się nie boją.
 Ważny meldunek! Ile jeszcze żyje, piec krematoryjny jest pełny i tyje.
 Chorym dym z komina słowa wypisuje, teraz czy później, obłok naszych ciał,
 słońce zasnuje.
 Za tymi drutami wolności! Wolności prosimy cię Boże, może się zlitujesz,
 rozpromień nam zorze.
 Dla numerów litość nie jest znana, a więc do komina, wieczorem czy z rana.
 Kominy dymiły poranki i dni, ile tam serc, Bóg tylko wie.
 Gorączka nas zżera, żywcem jak robaki, wynoszą martwe numery i nikt nie wie
 kto to taki.*

Stanisław Marian Szymański

ur. 21 kwietnia 1906 r. w Książu, pow. Śrem. W wieku 12 lat, jako harcerz dyżurny, w Poznaniu był łącznikiem grupy operacyjnej Powstania Wielkopolskiego. W 1932 r. ukończył Wyższą Szkołę Handlową w Poznaniu, a następnie Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego. We wrześniu 1939 r. walczył jako podchorąży lotnik nad Sanem, w rejonie Równa, Dubno i Łuck. W 1940 r. ujęty w łapance w Łodzi i osadzony na cztery miesiące w Radogoszczy. Ponownie aresztowany w 1943 r. w Zakopanym i osadzony w KL Pałaszów. W czerwcu 1943 r. wywieziony do KL Gross-Rosen (nr 8816). Ewakuowany 2.02.1945 r. przez Drezno, Flossenbürg do komanda Leitmeritz (nr 88464). Uwolniony 8.05.1945 r.

W czerwcu 1945 r. powrócił do Krakowa, skąd z grupą operacyjną został skierowany na Dolny Śląsk. Przejmował zakłady górnicze miedzi, glinki, kamieniołomy. Objął stanowisko dyrektora kamieniołomu w Graczach, od 1959 r. był dyrektorem w oddziale Budowy Dróg i Mostów we Wrocławiu. W latach 1955–1956 pracował w Okręgowym Urzędzie Górniczym we Wrocławiu, a w latach 1957–1971, do przejścia na emeryturę, w Zarządzie Węgla Brunatnego we Wrocławiu.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi, Medal Zwycięstwa i Wolności, Medal za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Odznaka Grunwaldzka i wiele odznaczeń zawodowych i społecznych.

Zygmunt Wesolowski

ur. 20 czerwca 1919 r. w Kaliszu. Aresztowany w marcu 1941 r. w Częstochowie i osadzony w KL Auschwitz (nr 27266), następnie od 1943 r. w KL Buchenwald (nr 10725) i KL Flossenbürg (nr 5454). Wolność odzyskał w maju 1945 r. Brał czynny udział w pracach Związku.

Odnaczony Krzyżem Oświęcimskim.

Kazimierz Wiśnicki

ur. 22 kwietnia 1923 r. w Chrzanowie. Do wybuchu wojny ukończył cztery klasy gimnazjum humanistycznego w Chrzanowie. W lipcu 1940 r. zmarł jego ojciec, (matka wcześniej – w 1927 r.). W czerwcu 1940 r., zagrożony wywozem na roboty przymusowe, rozpoczął pracę w Fabryce Lokomotyw w Chrzanowie. W 1941 r. wstąpił do Armii Krajowej, której celem między innymi była pomoc więźniom KL Auschwitz i kolportaż prasy podziemnej, a w sierpniu 1944 r. do oddziału partyzanckiego w lasach myśla-chowickich. We wrześniu 1944 r. został skierowany do oddziału „Garbnik”, działającego na Ziemi Żywieckiej, w którym było również 16 więźniów zbiegłych z KL Auschwitz. W grudniu 1944 r. stan oddziału uległ zmniejszeniu, część oddziału została skierowana na zimowiska. Po przekroczeniu granicy Generalnej Guberni został przydzielony do Batalionów Chłopskich w powiecie Miechowskim. 4.01.1945 r. dostał się do niewoli niemieckiej. Po więzieniu w Jędrzejowie i Miechowie 14.01.1945 r. został przewieziony do więzienia Montelupich w Krakowie, a 16.01.1945 r. – do KL Gross-Rosen, następnie 4.02.1945 r. – do KL w Nordhausen i Dora. Na początku kwietnia znalazł się w transporcie i po 10 dniach dotarł do KL Ravensbrück (nr 14985). Po kilkunastu dniach obóz ewakuowano i 3.05.1945 r. odzyskał wolność pod m. Parchim.

21.05.1945 r. powrócił do Chrzanowa, z rodziny zastał tylko najmłodszą siostrę. Rozpoczął pracę w Powiatowym Urzędzie Repatriacyjnym, a od 1.09.1945 r. rozpoczął naukę w liceum w Chrzanowie. W marcu 1946 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i wyjechał do Wałbrzycha, gdzie pracował w hucie „Karol”. W październiku przeniósł się do Wrocławia, rozpoczął studia w Wyższej Szkole Handlowej, pracując jednocześnie w sklepie prowadzonym

przez Polski Związek b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, którego był aktywnym członkiem od marca 1946 r. Po likwidacji sklepu pracował w Biurze Obsługi Wystawy Ziem Odzyskanych, a następnie w Orbisie, jako kierownik działu turystyki. Od 1960 r. pracował w Żegludze na Odrze. W 1983 r. przeszedł na emeryturę.

Odnaczony Krzyżem Partyzanckim i Krzyżem Oświęcimskim.

Irena Maria Wiśniewska z d. Jankowska

ur. 9 lipca 1924 r. w Łomży. Od 30.12.1940 r. do 27.05.1942 r. działała w powiecie Ostrów Mazowiecki w ruchu oporu (ZWZ AK). 27.05.1942 r.

aresztowana i osadzona w więzieniu na Pawiaku. 13.10.1942 r. przetransportowana do KL Auschwitz-Birkenau (nr 22524), a po ewakuacji obozu więziona w KL Ravensbrück i KL Neustadt-Gleve. Wolność odzyskała 2.05.1945 r.

Odnaczenia: Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Oświęcimski, Krzyż Armii Krajowej.

Halina Wiśniewska-Kluk

ur. 2 marca 1920 r. w Pułtusku. W czasie okupacji mieszkała w Warszawie i działała w konspiracji w dzielnicy Żoliborz w grupie Ireny Próchnik, siostry znanego działacza PPS. 26.05.1944 r. została aresztowana i skierowana do KL Ravensbrück (nr 40214), a następnie do KL Buchenwald – komando Leipzig – Hasag (nr 2919). Pod koniec kwietnia 1945 r. obóz został rozwiązany, a więźniarki przewieziono do Torgau, skąd w maju 1945 r. przybyła do Wrocławia.

We Wrocławiu podjęła przerwane studia medyczne i 30.06.1949 r. otrzymała absolutorium. Po otrzymaniu dyplomu lekarskiego pracowała w Szpitalu Klinicznym nr 1, a ostatnio w obwodowym lecznictwie kolejowym. W czasie studiów działała w Straży Akademickiej, w Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Sekcji Młodzieżowej, a po jego rozwiązaniu była członkiem ZBoWiD-u i Towarzy-

stwa Opieki nad Majdankiem. Jako lekarz służyła wszelką pomocą byłym współwięźniom.

Odznaczenia: Medal XV- i XX-lecia PRL, Medal Zwycięstwa i Wolności, Kawalerski Krzyż Zasługi, Złota Odznaka Zasłużonego dla Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia.

Józef Wojna

ur. 28 marca 1925 r. w Olkuszu. W wieku 16 lat, będąc uczniem szkoły średniej, został 13.06.1941 r. aresztowany i skierowany do pracy przymusowej w Hermannsdorfie i Rattwitz, był tam do czerwca 1942 r., a następnie do 1945 r. więziony w KL Auschwitz.

Kazimierz Wojniłowicz

ur. 21 lutego 1923 r. w Warszawie. W dniu wybuchu wojny miał 16 lat i mieszkał z rodzicami w Warszawie. Rodzina brała czynny udział w konspiracji. Roznosił prasę konspiracyjną i przeprowadzał oficerów przez granicę. 1.11.1942 r. został aresztowany w Pułtusku za przekroczenie granicy. Więziony w Pułtusku, Płocku i Królewcu, a 1.12.1942 r. przeniesiony do obozu karnego w kopalni bursztynu w Palmikeu (Prusy Wschodnie). Od 1.08.1943 r. do 28.08.1943 r. był pod nadzorem gestapo w Królewcu i Płocku, a następnie przetransportowany do KL Auschwitz (nr 141895) i kolejno: 2.12.1944 r. – do KL Dachau (nr 134575), 13.02.1944 r. – do KL Buchenwald (nr 44768 i 112032). Od kwietnia 1945 r. do 23.04.1945 r. był więziony w KL Flossenbürg, gdzie został wyzwolony przez armię amerykańską.

Po wyzwoleniu przebywał przez długi okres w szpitalu, a później w obozie dla Polaków. Do Warszawy powrócił 20.08.1945 r., gdzie pracował w Państwowym Urzędzie Samochodowym. W 1946 r. przyjechał do Jeleniej Góry, a następnie do Jawora, gdzie przez 31 lat pracował w Jaworskich Zakładach Chemii Gospodarczej „Pollena” w charakterze technika technologa.

Jan Wolski

ur. 12 września 1915 r. w Hałuszczyńcach, woj. Tarnopolskie. Od 1919 r. zamieszkał wraz z rodzicami w Ostrowcu Świętokrzyskim, gdzie uczęszczał do gimnazjum, w 1934 r. rodzice przenieśli się do Sandomierza, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości. Studia rozpoczął w Szkole Nauk Politycznych w Warszawie. W latach 1936–1937 odbył służbę wojskową w Kielcach w Szkole Podchorążych Rezerwy. W sierpniu 1939 r. odbył ćwiczenia na stopień oficerski i wraz z pułkiem 3 pp Leg. w Jarosławiu brał udział w Kampanii Wrześniowej w obronie Modlina-Zakroczyn. Po kapitulacji wzięty do niewoli, więziony w Prusach Wschodnich w stalagu 1A. Uznany przez komisję lekarską za niezdolnego do pracy został zwolniony. Po krótkim odpoczynku w Sandomierzu przeniósł się do Warszawy, gdzie się włączył do harcerskiej działalności konspiracyjnej. Po aresztowaniu 24.04.1942 r. został osadzony na Pawiaku, a następnie – w grupie 129-osobowej – przetransportowany do KL Auschwitz (nr 470 72), skąd 11.03.1943 r. został przeniesiony do KL Buchenwald (nr 11503). 10.04.1945 r. przeszedł ewakuację obozu („marsz śmierci”) do KL Dachau, w czasie której z 12 na 13 kwietnia został oswobodzony przez wojska amerykańskie. We Włoszech w II Korpusie był początkowo oficerem oświatowym, następnie studentem Uniwersytetu Królewskiego w Rzymie (Sławistyka), gdzie opiekunką naukową polskich studentów była docent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie hr. Lanckorońska. Do kraju, przez Włochy i Anglię, wrócił w 1947 r. i zamieszkał we Wrocławiu. Początkowo pracował w „Motozbycie”, w „Słowie Polskim”, a następnie związał się na stałe z „Domem Książki”.

Daniela Wójcik

ur. 8 kwietnia 1925 r. w Warszawie. 28.07.1944 r. została aresztowana przez gestapo w Warszawie jako zakładniczka za braci Mieczysława i Stanisława Paruszeńskich. Do wybuchu Powstania Warszawskiego więziona w więzieniu gestapo na Szucha, a następnie przetransportowana do KL Auschwitz (nr 38316), stąd do KL Ravensbrück (74484). Do maja 1945 r. pracowała w fabryce zbrojeniowej w Magdeburgu – filia KL Ravensbrück.

Do kraju wróciła w maju 1945 r. Ukończyła średnią szkołę handlową. Od 1958 r. aktywny członek Związku.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski i Oficerski Order Odrodzenia Polski, Krzyż Oświęcimski i inne.

Feliks Wrzalski

ur. 5 listopada 1923 r. w Mirkowie. Od listopada 1943 r. do lipca 1944 r. działał w Armii Krajowej w Namysłowie. 8.05.1944 r. aresztowany przez gestapo, osadzony w KL Gross-Rosen (nr 5789), a od 28.10.1944 r. w KL Mauthausen (nr 409506). Wolność odzyskał w maju 1945 r.

Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Oświęcimski, Krzyż Armii Krajowej.

Michalina Zapłatyńska, z d. Ziomek

ur. 1 września 1918 r. w Pławnie. W maju 1940 r. wywieziona na roboty przymusowe do miejscowości Kamantau na terenie obecnych Czech, pracowała jako pracownica kuchenna. Współpracowała z czeskim ruchem oporu, ukrywała młodą Żydówkę, odkrytą i zastrzeloną przez Niemców. W czasie rewizji 31.01.1941 r. Niemcy odkryli radio; została aresztowana i osadzona w więzieniu w Zamontau, następnie w Briegs, stąd 9.07.1942 r. przeniesiona do KL Ravensbrück. Podejrzana o próbę ucieczki umieszczona na 25 dni w bunkrze. W lutym 1945 r. przetransportowana do komanda w Dreźnie. W kwietniu 1945 r. uciekła podczas bombardowania miasta.

Zbigniew Zbyszewski

ur. 31 grudnia 1921 r. w Warszawie. Ochotniczo brał udział w obronie Warszawy. Po kapitulacji włączył się do ruchu oporu. Ukrywał się w Warszawie, działając w AK. W końcu 1943 r. przeniesiony do Lwowa, do dyspozycji płk. „Jana”, gdzie pracował do 13.05.1944 r. Aresztowany wraz z żoną i osadzony w gestapo przy ul. Łąckiego. Pod zarzutem terroryzmu skazany na śmierć. Zabiegi zewnętrzne spowodowały zmianę losu, został przewieziony do KL Gross-Rosen (nr 40328). Po likwidacji obozu w lutym 1945 r. i ewakuacji więźniów, przewieziony do KL Herzbrück, będącego filią KL Flossenbürg (nr 85107).

Ostatnie dni obozu przetrwał w Dachau (nr 106986). Po powrocie do kraju osiedlił się w Brzegu nad Odrą, a od 1950 r. zamieszkał we Wrocławiu. Od pierwszych dni czynnie uczestniczył w pracach Związku b. Więźniów. Zmarł w 1976 r.

Odnaczenia: Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Medal Deportation Nuit Bronillard (Francja), Złota Odznaka Polskiego Związku Piłkarskiego.

Janina Zgorzalewicz

ur. 15 marca 1923 r. w Tuchowie. W czasie okupacji w Batalionie „Barbara” 16 pp w Tarnowie pełniła funkcję łączniczki w placówce Tuchów. Aresztowana 1.11.1944 r. w Tarnowie. Była więziona w więzieniu Montelupich w Krakowie, od 21.11.1944 r. w obozie koncentracyjnym Ravensbrück (nr 86415), a od 5.03.1945 r. do wyzwolenia w dniu 15.04.1945 w KL Bergen-Belsen.

Odnaczenia: Krzyż Oświęcimski, Krzyż Partyzancki, Krzyż Armii Krajowej, Odznaka „Zasłużony dla PZbWPHWiOK”.

Janusz Zgorzalewicz

ur. 2 czerwca 1919 r. w Młodrze. W czasie kampanii wrześniowej brał udział w Legii Akademickiej przy 57 pp w Poznaniu. W czasie okupacji działał na terenie Warszawy i Generalnej Guberni w Kwaterze Głównej Szarych Szeregów. Po aresztowaniu 3.07.1944 r. osadzony na Pawiaku i przetransportowany do KL Gross-Rosen, następnie do komanda Fuenfteichen, Duhernfurth II (09.1944–24.01.1945.) Mittelbau-Dora i KL Bergen-Belsen. Wolność odzyskał 15.04.1945 r.

Odnaczenia: Medal 30-lecia, Medal za Warszawę, Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Oświęcimski, Krzyż Zasługi dla ZHP, Krzyż Partyzancki.

6. Zdjęcia okolicznościowe

Zestaw wybranych zdjęć okolicznościowych obrazuje życie Związku i jego członków. Liczbę zdjęć ograniczono ze względu na planowaną objętość wydania.

Sztandar Okręgu Dolnośląskiego

Sztandar Koła Dzierżoniów

Sztandar Koła Jawor

Sztandar Koła Jelenia Góra

Sztandar Koła Wałbrzych

Sztandar Koła Zielona Góra

Pielgrzymka Ojca Świętego Jana Pawła II. Legnica 2.06.1997

Pielgrzymka Ojca Świętego Jana Pawła II. Legnica 2.06.1997

53. rocznica oswobodzenia obozu KL Buchenwald 10–14.04.1998

55. rocznica wyzwolenia obozów koncentracyjnych – Warszawa 28.04.2000
 Od lewej: J. Cichocka, (Legnica), W. Betlińska (Legnica),
 L. Kowalewski (Wrocław), A. Grzybek (Wrocław)

Podobóz KL Gross-Rosen – Fünfteichen (Jelcz) 19.04.2000

Pogrzeb śp. Zbigniewa Ociepki. Wrocław – Osobowice, 19.08.2000

